

UNIVERZITET U SARAJEVU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA HISTORIJU

NICCOLO MACHIAVELLI I RENESANSNA
FIRENCA

Završni magistarski rad

Student: Nerma Pirija

Mentor: prof. dr. Amila Kasumović

Sarajevo, 2023.

Sadržaj

UVOD	3
1. Humanizam i renesansa	6
1.1. Osnovne karakteristike	6
1.2. Italija kao kolijevka renesanse	7
1.3. Predstavnici renesanse.....	9
2. Uspon Firence i njen značaj u renesansnoj Italiji	14
2.1. Značaj porodice Medici.....	19
3. Niccolo Machiavelli.....	21
4. Drugi o Machiavelliju	25
4.1. Machiavellijevo djelo u XX st.	28
5. Analiza Machiavellijevih djela	31
5.1. Vladar (<i>Il Principe</i>)	31
5.2. Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija.....	46
5.3. Umijeće ratovanja	55
5.4. Historije Firence.....	61
ZAKLJUČAK.....	65
BIBLIOGRAFIJA.....	67

UVOD

Niccolo Machiavelli, jedna od najpoznatijih ličnosti koje su obilježile kraj XV i početak XVI st. u Firenci, bio je filozof, historičar i jedna od najuticajnijih političkih figura u diplomatskom svijetu koji je punih 14 godina bio u službi Firence kao sekretar za vanjsku politiku. Machiavelli je u historiografiji ostao upamćen po djelu *Vladalac* zbog kojeg ga mnogi smatraju kontroverznim filozofom i piscem. Otkako je izašlo iz štampe, prije više od petsto godina, ovo djelo plijeni pažnju svojim sadržajem. *Vladalac* kao da je napisan u jednom dahu, kako je i sam Machiavelli govorio, za potrebe porodice Medici kojoj je htio pokloniti traktat o vladanju. Ovo djelo, od samog nastanka pa sve do danas, nije izgubilo vrijednost, a o njemu su napisani brojni komentari i tumačenja.

Predmet ovoga rada je Niccolo Machiavelli i renesansna Firenca. Kroz stoljeća, o Machiavelliju i njegovim djelima napisan je veliki broj literarnih radova u obliku pamfleta, komentara i analiza. No, i pored navedenog, može se zaključiti da njegovi radovi i njegova misao i dalje na sebi svojstven način ostaju enigma. Da bismo razumjeli Machiavellija i njegov stvaralački rad, prije svega je nužno sagledati njegovo doba, odnosno društveni, historijski i politički kontekst u kojem je živio. To je bilo burno vrijeme talijanskih ratova ali i vrijeme kulturne obnove. Svi faktori su imali veliki uticaj i na život i na literarni opus Niccoloa Machiavellija. To je bilo vrijeme političkog i teritorijalnog pluralizma na Apeninskom poluostrvu, doba postojanja gradova – država sa različitim državnim uređenjima, od monarhije do republike. Među njima su vladali kompleksni odnosi prožeti stalnim međusobnim sukobima ali i savezništvom po potrebi. S jedne strane, veoma burno vrijeme u političkom, kulturnom i socijalnom smislu ali, s druge strane, upravo u takvom vremenu pojedinac je mogao postići i ostvariti veliki uspjeh u politici, kulturi, umjetnosti i nauci. Politička filozofija Niccoloa Machiavellija, od momenta kada je objavljeno njegovo najvažnije djelo *Vladalac* pa do danas, predmet je istinskog divljenja ili stalnog kritiziranja. Ovo je pokazatelj njegove aktuelnosti i besmrtnosti njegovih ideja i misli. Machiavelli je bio optužen da je utjelovljenje samoga vraga, no odbacivanjem velikog dijela optužbi, započeto je sistematičnije proučavanje i tumačenje njegovog rada u XX st. To je dalo pozitivne rezultate jer se nepristrasnim pristupom omogućila kvalitetnija interpretacija i ozbiljnije shvatanje njegovih ideja i misli.

Cilj ovoga rada je prikazati historiju Firence, potom život, politički i intelektualni rad jednog od najvećih italijanskih i renesansnih filozofa i mislilaca koji je u historiografiju ponajviše ušao zbog djela *Vladalac*. Potom, posvećena je pažnja kontekstu Machiavellijevog vremena kao odlučujućem polazištu za razumijevanje općeg filozofskog nauka sadržanog u njegovim političko-teorijskim tekstovima. Zatim, historijska pozadina nastanka njegovih djela od kojih se posebno izdvaja *Vladalac*. Također će biti riječi o značaju ličnosti Niccoloa Machiavellija i slici koja je o njemu formirana u starijem i modernom periodu. Analiziranjem političke, kulturne i društvene stvarnosti uočavaju se obilježja vremena u kojem se rodio, radio i djelovao Niccolo Machiavelli te koliko su na njegov rad uticale političke prilike u Firenci i Italiji, a koliko kulturni preporod renesanse, budući da je Firenca slovila kolijevkom kulturne revolucije. U radu se ukazuje na Machiavellijevo diplomatsko iskustvo, političke turbulencije u samoj Republici, smjenu vladara, progon i povratak porodice Medici, njihov odnos prema Machiavelliju i na kraju njegov egzil u kojem započinje svoj literarno-stvaralački rad.

Koncept rada postavljen je na sljedeći način: prvo poglavlje govori o humanizmu i renesansi te glavnim karakteristikama koje su obilježile ove dvije pomenute kulturne epohe. Renesansa je nastala u XIV st. u Firenci odakle se proširila u druge evropske zemlje. Humanizam je kulturni i intelektualni pokret u okviru renesanse koji je u središte postavio čovjeka. Osnovna značajka oba pokreta bila je obnova, restauracija i povratak antičkom naslijeđu, oživljavanje antike i antičke filozofske i književne misli. Italija postaje kulturni centar novih dešavanja te daje veliki broj predstavnika renesanse u arhitekturi, slikarstvu, književnosti, slikarstvu i skulpturi.

Drugo poglavlje se odnosi na Firencu i njen značaj u renesansnoj Italiji. Kroz tri stoljeća koliko je trajala kulturna revolucija, grad su krasili mnogi spomenici koji su bili produkt rada renesansnih umjetnika. Zahvaljujući velikom bogatstvu koje je otvaralo sve puteve, pa i onaj kulturni, Firenca se ubraja u prve moderne države. Veliki značaj i trag na Firencu ostavila je i vladarska porodica Medici čiji su članovi vladali Republikom od XIV do XVIII st.

U trećem poglavlju biće riječi o biografskim podacima i životu Niccoloa Machiavellija. Njegov život može se podijeliti u tri perioda: prvi – koji obuhvata njegovu mladost, drugi – njegovu diplomatsku karijeru od 1494. godine i pada porodice Medici i treći period koji je obilježio presudan momenat, a to je povratak Medicija 1512. godine u Firencu. Tada je ukinuto republikansko uređenje a Machiavelli je optužen, uhapšen i mučen zbog navodnog učešća u uroti.

Treći period također je obilježio njegov egzil u kojem se intenzivno bavio intelektualno – stvaralačkim radom. U samoći seoskog imanja, izvan gradske vreve, daleko od dvorskih i političkih intriga, Machiavelli je stvorio djela koja će ostaviti značajan trag u historiografiji zapadne misli. Machiavelli je umro u Firenci nekoliko sedmica nakon protjerivanja Medicija iz Firence 1527. godine.

Četvrto poglavlje razmatra mjesto i ulogu Niccoloa Machiavellija u historiografiji i to kako su drugi o njemu pisali i shvatili njegovu kontrovezno djelo *Vladalac*. Kroz stoljeća su ga čitali i tumačili mnogi sociolozi, filozofi, političari, historičari, književnici i drugi.

U petom poglavlju analizirat će se odabrana Machiavellijeva djela, poredana hronološki kako su pisana. Prvo djelo pod naslovom *Vladalac* je istovremeno najčitanija i najviše analizirana Machiavellijeva knjiga. Drugo djelo, koje neki smatraju i nastavakom *Vladaoca*, jeste *Rasprava o prvoj dekadi Tita Livija*, čiju okosnicu čini tematsko razmatranje republikanskog uređenja. Treće djelo, koje spada u vojno-tehnička djela, jeste *Umijeće ratovanja*, koje je napisao na temelju svog vojnog iskustva i osnivanja firentinske milicije. Četvrto djelo *Historije Firence*, napisao je na zahtjev pape Lava X za dvjesto zlatnih fiorina godišnje plate. Rad je završio 1525. godine i rukopis predao novom papi Klementu VII. Iste godine papa je intervenisao da mu se ukine zabrana rada u državnim službama pa je sljedeće godine bio imenovan sekretarom Ureda petorice prokuratora za utvrde. Machiavelli je svojim intelektualnim radom udario temelje modernoj političkoj misli. Odvojio je moral od politike i time je u prvi plan stavio novovjekovnu naučnu metodu istraživanja politike.

Napisan je veliki broj radova i monografija koji tematiziraju njegov život, ali se bave i analizom njegovih djela.

Prilikom pisanja rada primarno je korištena tematska metoda kojom su određene teme grupisane unutar svojih okvirnih cjelina. Unutar ovih tematskih jedinica korištena je hronološka metoda prilikom iznošenja podataka. Također je korištena metoda analize budući da je jedna tematska cjelina to i zahtjevala.

1. Humanizam i renesansa

1.1. Osnovne karakteristike

Termin renesansa ima korijen u latinskoj riječi *renascentia*, iz te riječi nastao je i francuski izraz *renaissance* što znači *ponovno rođenje* a predstavlja kulturno – historijski pojam koji obilježava stilsku epohu u umjetnosti i civilizaciji Zapadne Evrope.¹ U historiografiju termin renesansa ušao je zahvaljujući Jacobu Burckhardtu i Julesu Micheletu koji su u XIX st., u svojim djelima, prvi upotrijebili ovaj termin zamijenivši stariji naziv *risorgimento*, koji su često koristili stari italijanski historičari. Renesansa je nastala krajem XIV st., a njen kraj se povezuje s pojavom reformacije i protureformacije pa se sredina XVI st. uzima kao njena završna faza. Osim u Italiji, renesansa se proširila u Francuskoj, Španiji, Portugalu, Engleskoj, Holandiji, Njemačkoj.²

Termin humanizam dolazi od latinskog pridjeva *humanus* što znači ljudski, a označava kulturni i intelektualni pokret u okviru renesanse koji je bio usmjeren na čovjeka koristeći antičku kulturu, književnost, pedagogiju i govorništvo kao instrument za oblikovanje modernog pojedinca. Počinju se proučavati antički pisci i njihova djela koja dobijaju naziv *studia humanitatis* ili *humaniora*. To je skup predmeta koji se temelje na izučavanju antike.³ Prema Burckhartovom tumačenju, humanizam je oruđe preko kojeg čovjek dostiže i afirmiše autonomnu stvaralačku moć. Vraćanje antici nije nužno predstavljalo servilno ili ropsko slijepo kopiranje, nego traženje inspiracije u antičkim korijenima.⁴ Osnovni stvaralački metod renesanse jeste eklekticizam. U početku renesanse iskazuje se polemički odnos prema srednjovjekovnom naslijeđu, afirmišući istovremeno antičku tradiciju. U središte interesovanja stavljene su studije o čovjeku, koje tvore specifičan lik plemenitog i slobodnog (*nobiles et liberi*), opšteobrazovnog (*homo universalis*), i samostalnog čovjeka koji upravlja svojom sudbinom (*homo faber*). U tom pogledu velika pažnja

¹ Humanizam označava kulturno-duhovnu obnovu. Ovaj kulturni pokret rođen je u Italiji. Uporedo, ili nešto kasnije, interes za upoznavanje antike javlja se i u ostatku Evrope. Težio je obrazovanju ličnosti po antičkim uzorima, a u širem smislu predstavljao je pokušaj obnove klasične kulture. U humanizmu čovjek je centar univerzuma. „Čovjek je mjera svih stvari“. <https://leksikon.muzej-marindrzic.eu/humanizam/> Vidi Garin 1982. Pogledati i Banić-Pajnić 1992.

² Garin 1982, 13-19.

³ Krnić 2000, 68-69.

⁴ Burckhardt 1997, 79.

se poklanja duhovnom i tjelesnom obrazovanju. Čovjek je individua sa izgrađenom posebnošću i pokretačkom snagom, *agere et intelligere*.⁵

1.2. Italija kao kolijevka renesanse

U povratku antici veliku ulogu imalo je grčko-rimsko naslijeđe budući da je najviše antičkih spomenika bilo u Rimu. Samim tim *urbs* je postao važno uporište za patriotski osjećaj u italijanskim državicama.⁶ Slobodni od mnogih ograničenja, školovani na klasicima, individualno razvijeni, humanisti počinju posmatrati i istraživati vanjski svijet i prirodu. Vraćanje antici postalo je moda u mnogim životnim prilikama.⁷ Italijanski humanisti su uveli sintagmu *srednji vijek* određivši svoje vrijeme kao svijetlu sadašnjost, antiku kao slavnu prošlost, a doba između kao mračni srednji vijek, *media aetas*.⁸ Srednjem vijeku nije bila nepoznata klasična baština ali je uzimao od antike samo ono što je mogao uklopiti u svoj duhovni i moralni koncept.⁹ Onaj koji je nadahnuo humanizam, Francesco Petrarca, tragao je za antičkim rukopisima i knjigama. Oživljavanje antike u Italiji je poprimilo drugačiji oblik od onog na sjeveru Evrope. Javlja se želja da se reproducira veličina prošlog vremena. Latinski jezik je također bio lak za jednog Italijana, a brojni spomenici i dokumenti kojima je zemlja obilovala omogućili su povratak u prošlost. Sa ovom tendencijom mijenja se karakter institucija, politika, uticaj religije i Crkve te se stvara novo moderno društvo koje će biti uzor zapadnom svijetu.

Podsticaj za nastanak duhovne revolucije dao je društveno-ekonomski život. Od 1400. godine bilježi se skok u društveno-ekonomskom segmentu, rastu gradovi i bogati se građanski stalež u njima. U prvi plan dolazi nova građanska klasa i preuzima primat u revolucionarnom progresu sa parolom „znanje je moć.“ Nauka i tehnika postaju sredstva borbe za samostalnost i slobodu te predstavljaju radikalno oslobađanje od svakog sujevjerja. Dolazi do smjene stare *civitas*

⁵ Pantić 1967, 10. Vidi Procacci 1996.

⁶ *Urbs, urbis, f.* – grad, grad Rim.

⁷ Inspiracija antikom nije obuhvatala samo književnost i antičke autore i njihove spise, nego je to išlo još i dalje u smislu da je antika bila inspiracija za odjeću i insignije kako bi se oživjela vanjska obilježja carskog Rima. Na novosnovanim akademijama nosila se takva odjeća, održavale rimske gozbe, organizirale rasprave, uređivali vrtovi na rimski način. Mediciji su od antičke obnove napravili gotovo pa kult vladanja. Jonhson 2008, 46.

⁸ Petrarka je tvorac kovanice *mračno doba*. On je nazvao *drevnim* ono doba koje je prethodilo Konstantinovom preobraćenju u kršćanstvo. Srednji vijek je smatrao *varvarskim*, a svoje doba *modernim*. Idealizirao je rimsku prošlost. Delimo 2007, 85.

⁹ Krnić 2000, 69-71.

dei koju zamjenjuje *regnum hominis* na čijem čelu stoji slobodan čovjek, centar i mjerilo svih slobodnih intelektualnih spoznaja i stvari.¹⁰

Italijani su uzeli učešće u križarskim ratovima ne zbog religioznog zanosa, već isključivo zbog trgovačkih veza s Istokom. Bio je to veliki doprinos nastanku novog kulturnog preporoda, jer su otvorili nove horizonte, potaknuli želju za putovanjem i upoznavanjem nepoznatog, a što je u konačnici dovelo do velikih geografskih otkrića. U italijanskim gradovima nastaje građanska klasa koju čine zanatlije i trgovci. Oni žele da samostalno uređuju svoj život i oslobode se feudalnog okova. Bavljenje trgovinom omogućava im da samostalno steknu prvi kapital, a finansijska sloboda i moć doprinosi daljem razvoju i otkrivanju novih potreba. Njih nisu više privlačile teološke rasprave, viteški romani; sada su bili zainteresirani za one knjige i tekstove koje su veličale život i životne radosti, koje su promovirale visoki profinjeni životni stil prema gradskim standardima, a privlačila ih je umjetnost koja je slavila ljudsku ljepotu i slobodnu individuu.¹¹

Vrlo rano, još u toku srednjeg vijeka, na Apeninskom poluostrvu počinju se stvarati države novog tipa, prvo kao autonomne opštine a zatim gradovi – republike i nezavisne kneževine s tiranima na čelu.¹² Jedan od razloga koji je doveo do nastanka kulturnog preporoda u Italiji jeste borba njenih gradova – komuna za sopstvenu autonomiju, kroz progresivnu trgovinu i bankarski sistem, i želja slobodnih država da se što prisnije vežu za kulturno naslijeđe koje je bilo potrebno za njihove težnje i ideale.¹³ Bili su svjesni veličine antičkog Rima i htjeli su se što više vezati za to naslijeđe. Dominantnu ulogu u srednjem vijeku imala je Crkva. Međutim, njen uticaj slabi u periodu humanizma i renesanse. Sada tu ulogu preuzimaju gradovi koji se razvijaju rastom trgovine, pomorstva i sl. Bogaćenje stvara novo građansko društvo koje će imati veliku ulogu u daljoj kulturnoj ekspanziji preporoda u kulturi, nauci, umjetnosti i svim sferama ljudskog života.¹⁴

Na koncilu održanom 1545.–1563. katolička crkva započinje kontrareformaciju; sprovedene su brojne reforme, a crkva se prilagođava novonastaloj situaciji. Krajem XV st. Rim

¹⁰ Filipović 1978, 12.

¹¹ Goldstein / Grgin 2006, 471.

¹² Pantić 1967, 5.

¹³ „Modeli vladanja ili oblici vlasti u renesansnim gradovima-državama obuhvaćaju: (1) skup političkih institucija koje čine politički sistem na određenom teritoriju; (2) proces političkog odlučivanja (postupci izbora, imenovanja, donošenje političkih odluka); (3) sistem političkih vrijednosti (političke vrednote u užem smislu i pisana i nepisana, tj. običajna pravila političkog ponašanja, pravni propisi i sl. (4) aktere tih procesa (političke stranke, korporacije, interesne skupine, građani itd.)“ Grubiša 2009, 168.

¹⁴ Garin 1982, 28-30.

je postao pokrovitelj umjetnika i umjetnosti. Pokrovitelji umjetnosti postaju bogati plemići koji su ujedno i pripadnici visokih položaja u katoličkoj crkvi. Nakon što je papinstvo ponovo steklo svoju političku moć na Apeninskom poluostrvu, pape počinju da uljepšavaju ne samo Vatikan nego i širi prostor. Najugledniji rimski arhitekt na prijelazu XV i XVI st. bio je Donato Bramante (1444.-1514.). Projektirao je monumentalnu nadogradnju Vatikanske palače, koja će Vatikan pretvoriti u najveće sjedište vlade u Evropi i tako izraziti moć Papinstva.¹⁵ Bramanteu je bio povjeren i posao izgradnje Bazilike svetog Petra, na kojoj su radili još mnogi umjetnici, a najveće dostignuće je postigao Michelangelo Buonarroti oslikavši tavanicu Sikstinske kapele i radeći brojne druge projekte.

1.3. Predstavnici renesanse

Na planu umjetnosti Renesansa se istaknula zahvaljujući antičkom naslijeđu. Njeni umjetnici stvaraju najsavršenije forme, grade grandiozna zdanja i sl. Savladavaju sve prepreke tehničke prirode prošle epohe, usavršavaju perspektivu koja se primjenjivala u svim disciplinama, arhitekturi, kiparstvu, slikarstvu i sl. Renesansno slikarstvo ostvarilo je oslobađanje od krutih određenih shema svojstvenih gotičkoj umjetnosti.¹⁶ Renesansni umjetnici, naučnici i mislioci su pokušavali raskinuti sa srednjovjekovnim tradicijama i okrenuti se novim umjetničkim konceptima i stvaralaštvu. Postojala je iskrena težnja italijanskih društava za pronalaskom novog načina življenja, a bili su inspirisani antičkim načinom života, i ostvarenjem vlastitih ideala.¹⁷

Arhitektura renesanse začeta je u Firenci u XV st. zaslugom jednog genijalnog i upornog stvaraoca, Filippa Brunelleschija. Pored toga što je stvaralačko djelo imalo individualno obilježje, njegova vrijednost bila je od opšteg značaja. Njegovo veliko ostvarenje bila je kupola firentinske katedrale inspirisana arhitekturom rimske antike. Brunelleschi je morao detaljno proučiti sve rimske arhitektonske metode da bi stečeno znanje mogao iskazati gradnjom velike kupole koja više predstavlja remek djelo tehnike, nego arhitekture, jer se s pravom tvrdi da je ovo djelo bilo ispred svog vremena. Otkrio je zakon perspektive proučavajući sačuvane spomenike antike u

¹⁵ Mokrović 2001, 139-161.

¹⁶ Starčević / Konstantinović 1980, 42-44.

¹⁷ Goldstein / Grgin, 2006, 470-71.

Rimu.¹⁸ Leon Battista Alberti,¹⁹ drugi veliki arhitekta XV st., humanist, naučnik, poznavalac latinskog, pravnik, papski službenik, napisao je niz traktata o estetici, prvih zapaženijih nakon rimskog doba, o kiparstvu, slikarstvu i arhitekturi (*De re aedificatori*).²⁰ Njegova arhitektura bila je mnogo bliža klasičnim uzorima nego Brunelleschijeva. Prvu građevinu je projektovao 1446. godine, *Pallazo Rucellai*, koju krase raščlanjena fasada na nekoliko spratova i klasični raspored pilastara. Preuredio je fasadu rimskog hrama za potrebe kršćanske crkve. U crkvi S. Andrei u Mantovi kasetiranim bačvastim svodom prekrpio je čitav brod čiji je raspon 21 m i 34 cm.²¹

Talijanski slikari ispred sebe su stavili težak zadatak. Nastojali su da što realnije prikažu sliku ljudskog tijela. Leonardo da Vinci ne samo da je bio jedan od najvećih umjetnika svoga doba, nego i najbolji anatom, istraživač prirodnih nauka (botanike i geologije), naučnik, mislilac, inženjer, slikar; svojim djelima i radom ostavio je snažan pečat na kulturu i civilizaciju. Počeo je kao učenik kod slikara i kipara Verrocchija, a postao je majstor slikarskog ceha gilde 1472. godine. Verrocchio mu je zadao zadatak da naslika pejzaž i anđela koji kleči na slici *Krštenje Hristovo*. Toliko je vjerno uradio lijevog anđela na slici da se tom prilikom Verrocchio zakleo da će napustiti slikarstvo. Najznačajnija njegova djela su *Poklonjenje mudraca* (sliku je radio za jedan manastir blizu Firence), zatim *Bogorodica na stijenama*, *Tajna večera*, *Bogorodica sa Hristom i sv. Anom*, *Mona Lisa*.²²

Raffaello je osnove iz slikarstva učio kod oca Giovannija Santija u Urbinu; poslije toga učenje je nastavio u ateljeu kod Perugina. U sedamnaestoj godini pokazao je svoj talenat, ali pod jakim uticajem učitelja Perugina u djelima kao što su *Uspenje i krunisanje Bogorodice* i *Raspeće*. Oko 1508. godine, Raffaello odlazi u Rim gdje mu se pružila prilika da u službi dvojice papa

¹⁸ Johnson 2008, 100-104.

¹⁹ Sredinom XV st. zahvaljujući bogatim građanima i prije svega mecenstvu porodice Medici, razvija se ideja o „idealnom gradu“. Prototip tog modela predstavlja slika „idealni grad“ autora Piera della Francesche. Slijedeći ideju vodilju svog prethodnika, arhitekta i slikar Leon Battista Alberti „gradi svoj model idealnog grada u kojem vlada sklad društvene podjele a svaka klasa ima svoje mjesto stanovanja i socijalnog komuniciranja prema strogo određenim pravilima. Zgrade su raspoređene simetrično i transverzalno u odnosu na središte gradskog života, koje kulminira u rotondi na glavnom gradskom trgu i iz kojega se ulice radijalno šire prema gradskim četvrtima i utvrdama.“ Grubiša 2010b, 24.

²⁰ Starčević / Konstantinović 1980, 18.

²¹ Pejter 1965, 60.

²² Murray 1975, 227-242.

pokaže svoj talenat i slikarsko umijeće. Papa Julije II ga je angažovao da oslika vatikanske prostorije mitološkim, biblijskim i alegorijskim temama.²³

Michelangelo, o kojem je već bilo riječi, se najprije predstavljao kao vajar i često se u pismima potpisivao kao *Michelangelo scultore*. Godine 1496. otišao je u Rim gdje je stvorio prvu značajnu skulpturu *Pieta* u crkvi Sv. Petra. U Firencu se vratio 1501. godine gdje je isklesao svog čuvenog *David*.²⁴ Oko 1508. godine, Michelangelo počinje raditi u Vatikanu na Sikstinskoj kapeli. Kroz nekoliko godina na stropu Sikstinske kapele kistom je ispričao priču o stvaranju svijeta iz neoplatonske filozofske perspektive.²⁵

Sandro Botticelli je bio učenik fra. Filippa. Vrlo rano se udaljava od tradicionalnih mitoloških tema pod uticajem neoplatonizma. Veličao je svijet antike. Tako nastaje slika *Proljeće* koja predstavlja vrstu alegorije civilizovanog života sa Venerom kao personifikacijom paganske Bogorodice koja treba da uzdigne čovjekov duh do božanske ljepote. *Rođenje Venere* predstavlja razrađenu sliku neoplatonske interpretacije Venerinog mita u kršćanskom duhu; idealizirano prikazuje likove bez detalja, ignorirajući anatomiju i ističući linearnost likova koje je postavio u nestvarni pejzaž.²⁶

Donatello je bio najveći skulptor XV st. koji se usudio da, prvi put od vremena Rimskog Carstva, predstavi nago ljudsko tijelo. Bio je majstor renesansnog kiparstva inspirisan antičkim uzorima.²⁷ Školovao se u radionicama Nannija di Banca i Lorenza Ghibertija. Za skulpturu *David* Donatello je inspiraciju pronašao u mermernoj skulpturi *Antonija* iz II st. Donatellova skulptura je dokaz preporoda klasične prošlosti i pojave novog duha i stila koji je trebalo da afirmiše renesansa.²⁸

Andrea del Verrochio je bio firentinski skulptor i kipar. Jedan period radio je sa Donatellom od koga je učio, a istovremeno izgrađivao svoj stil. Izradio je lik *David* sa odsječenom Golijatovom glavom. Svoje umjetničko stvaralaštvo je iskoristio za stvaranje mnogih djela po

²³ Murray 1975, 267-273.

²⁴ Maksimović i dr, 1983, 246.

²⁵ Murray 1975, 273-275.

²⁶ Isto, 217-220.

²⁷ Veliki dio renesanse skulpture se raspoznaje po naturalizmu, realizmu, posvećivanju pažnje ljudskoj figuri, studiju anatomije, kompozicionoj šemi zasnovanoj na objedinjavanju i suprotstavljanju krivih. Starčević / Konstantinović 1980, 30-31.

²⁸ Murray 1975, 40.

narudžbi za porodicu Medici. Njegova slava se proširila i izvan Firence; bio je pozvan u Veneciju da uradi jednu narudžbu za dvor, konjaničku statu u kondotjera *Bartolomea Colleoni*, koja je podignuta ispred crkve SS. Giovanni e Paolo.²⁹

Renesansna književnost se ogleda u obraćanju antičkim uzorima; uvodi se novi književni žanr – novela, a njen rodonačelnik je Boccaccio na kojeg su se ugledali kasniji pripovjedači.

Giovanni Boccaccio najveći dio svog života proveo je u Firenci, gdje je i napisao svoje najpoznatije djelo, *Dekameron*. Njegova muza bila je Marija, vanbračna kćerka kralja Roberta, no Boccaccio ju je nazvao poetskim imenom Fiammetta. Ona je jedna od sedam djevojaka koje pripovijedaju u zbirci *Dekameron*. To je zbirka od stotinu novela koje donose likovi u momentu kada Firencem hara kuga 1348. godine.³⁰

Francesco Petrarca je autor zbirke pjesama *Kanconijer*, a djelo je posvetio ženi Lauri de Noves. Petrarca je prozvan ocem humanizma; odbacivao je Aristotela i njegovu filozofiju, proučavao klasičnu književnost i rimske starine.³¹ Ugledao se na Cicerona u latinskoj književnosti. Tragao je za antičkim kodeksima, dotjerivao tekstove, komentirao i prepisivao, oživljavao grčki jezik kako bi antički pisci bili dostupniji ljubiteljima antike.

Dante Alighieri, rodom iz Firence, smatra se tvorcem talijanskog književnog jezika. Napisao je trodjelnu *Božanstvenu komediju (Divina Commedia)* kao alegoričku viziju drugoga svijeta i put prema spasenju. To je religiozni spjev u kojem je autor uspio prikazati evropsko srednjovjekovlje i sva njegova važnija iskustva.³² Borbom za narodni jezik kroz svoja djela, Dante u prvi plan stavlja individualizam kao značajku novog vremena i duha obnove, te spaja dvije književnosti, narodnu i antičku.³³ De Sanctis kaže da je Dante u to pjesničko djelo stavio „čitavo znanje svoga vremena; metafiziku, moral, povijest, fiziku, astronomiju itd. Središte, oko kojega se

²⁹ Murray 1975, 212-214.

³⁰ Durant 1953, 37-38.

³¹ Sa Petrarcom je počeo topos pčela, koje lete od cvijeta do cvijeta, izvlače polen i prave med i vosak. Isti model primjenjuje i da se tuđi rad prisvoji ali da bude predstavljen u jednom novom ruhu, *non huius stilum aut illius, sed unum nostrum conflatum ex pluribus*. Treba čitati ne samo jednog nego više autora, ne čitati samo jednom, već mnogo puta, *nec semel sed milies*. Garin 1982, 50.

³² Goldstein / Grgin 2006, 471.

³³ Filipović 1978, 19.

kreće ta golema enciklopedija, jeste problem ljudske sudbine, problem koji se nalazi u korijenu svih religija i svih filozofija.“³⁴

Sa humanizmom je raslo i zanimanje za antičku filozofiju, sa posebnim naglaskom na platonizam i neoplatonizam.

Firenca je bila centar platonističkih studija u Italiji. Cosimo de Medici osnovao je Platonsku akademiju, a na njenom čelu bio je Georgiosa Gemistosa Plethon.³⁵ Godine 1397. učenjak Manuel Chrysoloras drži prvo predavanje u Firenci, a Garino di Verona nekoliko godina boravi u Konstantinopolu i vraća se obogaćen znanjem i rukopisima velikih klasičara iz grčkog svijeta.³⁶ Zasluga Giovannia Aurispa je u tome da je donio neka Platonova djela. Basilius Bessarion bio je najbolji promotor humanizma u Italiji; preveo je na latinski Ksenofona, Aristotelove i Theophrastove metafizike. Pokušao je spojiti platonizam i kršćansku ideologiju i time je otvorio vrata za proučavanje Platona i njegovih ideja u Evropi. Pico della Mirandola, studirao je u mnogim gradovima gdje je stekao odlično znanje i poznavanje grčkog, arapskog i hebrejskog jezika. Svoje bogato obrazovanje pokušao je pretočiti kroz spoj Platona, Aristotela i skolastičke filozofije sa djelima Arapa i Židova. Napisao je djelo *Conclusiones philosophicae (Filozofski zaključci)*, a jedan podnaslov naslovio je *De dignitate hominis (O dostojanstvu čovjeka)* koji je Mirandola namijenio za javno čitanje. Ovo se nije sviđelo crkvi te je to bio povod njegova izopćenja, pa je na kraju napustio Firencu i otišao u Francusku.³⁷

Italijanski gradovi – države su zahvaljujući geografskom položaju kao i razvoju trgovine uspjeli stvoriti novu klasu bogatih trgovaca koji su trgovali ne samo raznolikom robom već i sa idejama. Mnogobrojnost gradova zahtijevala je i veće obrazovanje te se u njima sakupljaju talentovani umjetnici, naučnici, književnici koji će svojim umijećem i stvaranjem obilježiti jednu epohu.

³⁴ Sanctis 1955, 118.

³⁵ Vidi Stipčević 1985.

³⁶ Filipović 1978, 34-35.

³⁷ Isto, 38-39.

2. Uspon Firence i njen značaj u renesansnoj Italiji

Firenca, najveći grad pokrajine Toskane, smještena je na obali rijeke Arno, oko 230 km sjeverozapadno od Rima. Bogata kulturnohistorijskim spomenicima, ubraja se među najljepše gradove svijeta. Historija Firence počinje u antici, od II st. pr. n. e., kada su rimski veterani na području današnje Firence podigli vojničke utvrde sa vojnim naseljem i nazvali ga Florentia – *Cvijetna*. Povoljan položaj grada omogućio je neometan i ubrzan razvoj sa čitavom infrastrukturom koja je bila potrebna jednom mjestu u usponu, budući da je i sam grad bio smješten na važnoj lokaciji između Rima i sjevera Italije. Poslije pada Rimskog Carstva, grad je imao burnu historiju od nekoliko stoljeća uvjetovanu smjenom osvajača koji su dolazili da vladaju jedni za drugima: Ostrogoti, Viznatinci, Langobardi i Franci.³⁸ Početkom IX st. grad je dobio izvjesnu samostalnost, a od 1000. godine preuzima vodstvo među gradovima u Toskani. U borbi između pape i cara Firenca je, ne pristajući ni uz čiju stranu, izborila svoju komunalnu autonomiju i proglasila se 'slobodnom komunom', birajući prvi put sama svoje gradske čelnike i konzule po uzoru na rimske dužnosnike iz doba republike.³⁹

Bogatstvo koje se nakupilo u gradovima omogućilo je samostalnost građanske klase kao nove snage u odnosu na feudalno plemstvo. Križarski ratovi dali su svoj doprinos razvoju protoindustrije, prije svega brodogradnje u italijanskim gradovima. Trgovci koji prate križare u daleke zemlje donose novu luksuznu robu i dobra drugih civilizacija. Godine 1384. šest Firentinaca krenulo je prema Svetoj zemlji. Trojica od njih, Leonardo Frescobaldi, Simone Sigoli i Giorgio Gucci napisali su izvještaje o svom putovanju.⁴⁰ Njihove bilješke pomogle su u razvoju Firence, kako u izgradnji i razvoju grada, tako i u načinu života. Gradovi jačaju i osamostaljuju se od feudalaca i crkve, a u njima se rađa nova vrsta italijanske općine (*il comune*) sa novim ekonomskim, socijalnim, političkim i kulturnim pravcem.⁴¹ Komune su u početku bile općine slobodnih gradova koji su bili okupljeni oko zajedničkih interesa. Građani, obrtnici i trgovci su u početnom periodu bili jedinstveni. Razvojem industrije i povećanjem profita došlo je do socijalne i klasne diferencijacije među ovim grupama. Zanatlje i trgovci se udružuju u cehove ili bratstva,

³⁸ <https://leksikon.muzej-marindrzic.eu/firenca/>

³⁹ Grubiša 2010a, 103.

⁴⁰ Baker / Maxson 2020, 44.

⁴¹ Comunale (i comunale) – zajednica; općinsko zemljište, općinsko dobro / comunalis, e – zajednički.

te tako nastaju korporativna društva. Punopravni status građana bio je uslovljen pripadnošću određenom cehu. To je dovelo do stvaranja nove aristokratije, gradskog patricijata i oligarhije.⁴² „Već u XIII st. struktura italijanskih komuna izrazito je oligarhijska, a komunalna demokratija sve više postaje prazna pravna formula.“⁴³

U ovom periodu vidljiv je demografski skok jer sela nisu bila u mogućnosti da prihvate prirast u XI i XII st. budući da su i sama bila dovoljno naseljena. Gradovi koriste sukob između carske i papske vlasti da bi stekli svoju samostalnost, da bi se oslobodili vlasti kneza odnosno biskupa. Uslijedilo je i njihovo teritorijalno širenje na okolna područja te tako nastaju male nezavisne republike. Privredni procvat i pomorska trgovina omogućili su gradovima ekonomski razvoj. Glavna privredna grana italijanskih gradova, među njima i Firence, bila je proizvodna djelatnost i bankarstvo. Luka se bavila izradom svile, Firenca bila zadužena za preradu grubog sukna iz Flandrije, a Milano vunene tkanine. Zahvaljujući zlatu iz Perzije, Sudana i Egipta, italijanske države su bile u mogućnosti da kuju vlastiti novac. Tako Firenca dobiva svoju zlatnu valutu florin, Venecija dukat, a Đenova zlatnik.⁴⁴ Ovo blagostanje išlo je na ruku bogatim trgovcima koji su pruženu priliku koristili da se nametnu uspostavom aristokratske vlasti.⁴⁵

Firenca svoj uspon započela u XII st. proglašenjem autonomije kao slobodna komuna koja je svoje uređenje gradila prema modelu Rimske Republike. U borbi između pape i cara, Firenca se odlučila ostati neutralna da bi se izborila za svoju komunalnu autonomiju i proglasila se slobodnom republikom. Tada su prvi put birani gradski službenici, konzuli, po uzoru na konzule iz Rimske republike. Vršili su dužnost regenta i bili su nositelji najviše izvršne vlasti; u slučaju rata zapovijedali su vojskom i bili odgovorni za održavanje unutrašnjeg mira i sigurnosti. Konzuli su birani iz reda *popolo grasso*,⁴⁶ bogatih građana neplemićkog porijekla. Status slobodne komune Firenci je omogućio razvoj trgovine, obrta, tekstilne industrije i bankarstva. *Il popolo grasso*, u svojim rukama držao je ekonomsku moć koja se oslanjala na manufakturu, banke i trgovinu.⁴⁷

⁴² Procacci 1996, 28-29.

⁴³ Machiavelli 1985, 14.

⁴⁴ Pilipović i dr. 2009, 277.

⁴⁵ Opšta enciklopedija Larousse, 1973, 326.

⁴⁶ Krupan narod koji su činili bogati trgovci, zemljoposjednici.

⁴⁷ Pilipović i dr. 2009, 278.

Politički život Firence bio je buran, daleko od čvrstog poretka i mira. Signoria⁴⁸ nije bila stabilna, budući da su se zavađene stranke borile oko vlasti. Narod u Firenci nije imao značajnijeg udjela u vlasti osim onih koji su bili upisani u *arti* (umijeća), a to su bila udruženja različitih zanata esnafa i zanimanja. *Arti* su se dijelili na *maggiori* i *minori*, veće i manje. U *arti maggiori* ulazili su predstavnici uglednijih i bogatijih zvanja poput sudaca, notara, vlasnika manufakturna obrađivača vune i svile, trgovci, bankari, liječnici, apotekari. *Arti minori* sačinjavali su siromašni zanati: kovači, mesari, stolari, vinari, zidari itd. Borili su se za vlast sa zemljišnom aristokracijom, da bi krajem XIII st. u tome i uspjeli. Nakon što su postigli politički cilj, među njima je nastao razdor, jer su samo oni krupniji bili punopravni građani, a ostali bili diskriminirani u političkom životu. Samo odabrani bili su u poziciji da biraju i budu birani. Pored njih, postojao je i *popolo magro*, mršav narod, gradski proleterijat, koji su činili imigranti u gradu, siromašni seljaci iz okolice Firence. Nisu imali nikakvih političkih prava, niti nekoga ko bi ih politički predstavljao. Bavili su se najtežim poslovima za koje su bili minimalno plaćeni. Godine 1250. izbio je sukob između gvelfa i gibelina,⁴⁹ a ovi događaji su otvorili put za uspostavu vladavine naroda, odnosno period Prve republike⁵⁰ koja je trajala od 1250. do 1434. godine.⁵¹

U XIII st. Firenca je doživjela i procvat u trgovini osvajajući pored domaćeg i strana tržišta, a uvodi se i prvi zlatni novac, florin. Trgovci su bili organizirani u trgovačka i bankarska udruženja

⁴⁸ Gradska sinjorija je gradska uprava u urbanim komunama sjeverne i srednje Italije u XIII st., rezultat je institucionalne evolucije komune i okupljanja građana u jednu zajednicu. Vremenom najvažnije dužnosti u komuni prigrabili su predstavnici najutjecajnijih patricijskih gradskih porodica, što je posebno došlo do izražaja nakon žestokih političkih i socijalnih previranja. U XIV st. dolazi do prijelaza slobodnih komuna u gradske sinjorije, što predstavlja početak stabilizacije političke i institucionalne vlasti. Grubiša 2009, 169.

⁴⁹ Gvelfi i gibelini, bili su političke i suparničke struje u srednjovjekovnoj Njemačkoj i Italiji. Pojavili su se nakon dinastijskih sukoba oko prijestolja u Njemačkoj nakon smrti cara Henrika V (1125). Bavarski vojvode Welfi uspjeli su da njihov kandidat bude izabran kao Lotar III (1125-1137), protiv švapske strane vojvoda Hohenstaufovaca gospodara Waiblinga. Suprarništva su se nastavila za vrijeme vladavine Lotara i cara Konrada III. U doba vladavine Fridriha I. Barbarose gvelfi i gibelini dobijaju drugu političku dimenziju, a posebno se to odnosi na Italiju. Izborom Aleksandra III za papu (1159), protivnicima cara Fridriha I u Italiji prilazi i papinstvo, od tog momenta gvelfi i gibelini se razlikuju kao pristalice papske ili carske politike. Borba između frakcija nastavila se i poslije izumiranja dinastije Hohenstaufovaca (1268) ali izrazito manjim intezitetom. Ovi termini kao imena političkih suparničkih struja stranaka u talijanskim gradovima zadržali su se sve do XVII st. Gvelfi i gibelini dobijaju drugu političku dimenziju, posebno se to odnosi na Italiju. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=23920termini>

⁵⁰ "Specifičnost firentinskog republikanizma bila je u uspostavi vlasti korporacija 1280. godine koje su vladale gradom preko svojih predstavnika, priora. Priori strukovnih korporacija, tj. cehova, činili su zajedno sa stjegonošama (gonfalonierima) gradskih četvrti "gradsku sinjoriju", vladu, koja je vladala uz pomoć komunalnog vijeća (kasnije Velikog vijeća) i vijeća naroda (kasnije Malog vijeća). Prevlast pučana (popolana) dovela je do prvoga firentinskog ustava pod nazivom "Propisi o pravdi" (Ordinamenti di giustizia) 1293. godine. Njime su utvrđene obveze i prava građana i ograničen je utjecaj aristokratskih porodica u gradskoj upravi u korist korporacijskih predstavnika, cehovskih priora i samih cehova." Grubiša 2009, 170.

⁵¹ Grubiša 2009, 170.

preko kojih su imali nadzor nad velikim brojem poslovnih jedinica ili filija u inostranstvu. Krajem stoljeća Firenca doživljava određene promjene: ekonomska nestabilnost povukla je za sobom i političku, što je samo dovelo do većih sukoba među ionako podijeljenim građanima. Republiku je 1348. godine pogodila kuga i drastično je smanjila brojnost gradskog stanovništva. To je dovelo do deficita radne snage, pa je ekonomska nestabilnost dovela do političke. Na pomolu su bile i ratne nevolje i jačanje firentinskih neprijatelja sa ambicioznim pretenzijama na firentinski teritorij. U takvim okolnostima duboke društvene krize i ekonomske depresije izbio je ustanak *Ciompa* 1378. godine.⁵² Nemire je započeo *popolo minuto* (sitni narod); po ulicama su pravili nered, palili kuće najpoznatijih građana i na kraju objesili zapovjednika straže te prisilili članove sinjorije (gradske vlade) da napuste gradsku palaču *Palazzo Vecchio* zamjenivši ih svojim predstavnicima. Njihova je pobjeda bila kratkotrajna. Gvelfska stranka i trgovačka oligarhija vratila se na vlast 1382. godine. Od ovoga perioda Firenca je bila u rukama uske oligarhije patricija i bankara, a nakon perioda nemira i preokreta republika je dobila relativno stabilnu vladu.⁵³

XIV st. obilježio je veliki finansijski uspon zahvaljujući bankarskim poslovima velikih firentinskih porodica Bardija, Peruzzija, Mozzija, Bonaccorsija čiji su se poslovi protezali od francuskih i engleskih vladara do rimskih papa.⁵⁴ U ovom periodu također je zabilježen veliki napredak u proizvodnji tekstila, posebno vune, svile i pamuka, te se čak oko 10% ukupne evropske proizvodnje odnosilo na Firencu. Ona je XV st. dočekala kao slobodna i nezavisna republika koja je uspjela sačuvati svoju slobodu i pored teritorijalnih pretenzija i napada moćnog vojvodstva Milana, te okupila oko sebe manje države kojima je ujedno bila potrebna zaštita od milanskog vojvode. U ovom periodu počinje uzdizanje moćne porodice Medici koja se obogatila trgovinom i bankarskim poslovima, sa Cosimom na čelu.⁵⁵

Period od 1434. do 1494. godine naziva se period sinjorije. Firenca je po obliku bila republika, a po svojoj biti principat sa neokrunjenim vladarom koji nije vladao po formalnim ovlastima, nego preko svojih zastupnika u republikanskim institucijama.⁵⁶ Vrijeme između 1494.

⁵² Termin „*Ciompi*“ nepoznatog je porijekla i može da se odnosi na iskrivljeni termin „*compari*“ a vezan je za francuske plaćenike atenskog kneza; u Firenci se koristio za „*mali narod*“, koji nije bio upisan ni u jedan od cehova. Povijest 7, 2007, 288. Vidi Šagi B. 2021. Pučki ustanci u 14. stoljeću <https://hrcak.srce.hr/clanak/375011>

⁵³ Procacci 1996, 50-51. Vidi Najemy 2006.

⁵⁴ <https://leksikon.muzej-marindrzic.eu/firenca/>

⁵⁵ Maksimović i dr. 1983, 226.

⁵⁶ <https://leksikon.muzej-marindrzic.eu/firenca/>

i 1512. godine naziva se periodom vladavine „drugog naroda“ kada je dominikanac Girolamo Savonarola nastojao zavesti demokratsku teokraciju i Veliko vijeće od 5000 građana, a Isusa Krista proglasio vladarom Firence.⁵⁷ Zagovarao je ekstremni purizam kritikujući i samog papu zbog ovosvjetovne pokvarenosti i luksuznog života.⁵⁸ Period Druge republike (1498. – 1512.), obilježio je Niccolo Machiavelli, sekretar Druge kancelarije za vanjske poslove i ratovanje, i Piero Soderini koji je naložio da mandat gonfalonijera ima doživotnu funkciju.⁵⁹ Druga republika je trajala do povratka Medicija 1512. godine. Ovaj period doživio je svojevrsnu političku renesansu, prije svega uključivanjem većeg broja građana u republikanske institucije, kroz razne javne tribine, zborove, sastanke, savjetovanja i sl. Ovom prilikom Leonardo Da Vinci je dobio zadatak da izgradi dvoranu u koju je moglo stati 2000 ljudi, članova Velikog vijeća koje je pretvoreno u Narodno vijeće. Malo vijeće bilo je preimenovano u Vijeće republike i imalo je zakonodavne ovlasti, a zakoni su se usvajali dvotrećinskom većinom. Svako od navedenih vijeća imalo je mandat od samo četiri mjeseca; upravo zbog ove činjenice dešavalo se ponekad da su se rasprave prenosile iz mandata u mandat. Sve ovo je na neki način davalo spori tempo u rješavanju određenih sporova i predmeta.⁶⁰ Treća republika trajala je od 1527. do 1530. godine, kada se porodica Medici ponovo vratila na vladarsku stolicu uz francusku podršku, i tamo su ostali sve do 1737. godine, do gašenja loze. Godine 1530. dolazi do promjene. Restauracija porodice Medici 1530. nakratko je vratila sjaj Firenci, a 1532. donesen je novi ustav kojim je Firenca definitivno postala monarhijom u obliku vojvodstva na čelu s Alessandrom de' Medicijem kao nasljednim vojvodom.⁶¹ Nakon ubistva

⁵⁷ “Francuska invazija ubrzala je promjene u Firenci, gdje su narodnu želju za više političke slobode raspirivali Savonaroline propovjedi koje su bile upravljene i protiv moralnog pada toga doba, jer je Savonarola bio predstavnik jake puritanske struje pobožnosti koja se pojavila u XV st. Svuda širom Evrope ljudi su izražavali svoje zgražanje nad pretjeranostima svjetovnog života i tjelesne egzistencije. Savonarola je bio sposoban da svoje slušaoce dovede u stanje gotovo pomamnog samoodricanja. Kao rezultat njegovih vatrenih propovijedi mnoge taštine bačene su na lomaču. Uticaj ovog fratra zavisio je od ispunjenja njegovih proročanstava. Budući da je grad bio uvučen u skup i dug rat protiv Pize i bio izolovan od ostatka Italije, kod naroda je zavlдалo veliko razočarenje. Uticaj Savonarole oslabio je još više kad mu je zabranjeno da drži propovjedi i kada ga je papa isključio iz crkve. On je 1498. godine uhapšen i osuđen zbog svoje političke djelatnosti. Poslije mučenja spaljen je na lomači 23. maja. Njegova smrt nije dovela ni do kakve promjene vanjske politike. Firenca je i dalje bila vazal Francuske sve do 1512. godine, kada su se Medici vratili na vlast.“ Maksimović i dr. 1983, 250.

⁵⁸ Grubiša 2010a, 113.

⁵⁹ Gonfalonijer (tal. gonfaloniere) (od talijanske riječi gonfalone = gradska zastava, gradski simbol) dakle zastavnik, bila je visokoprestizna dužnost u srednjovjekovnim italijanskim gradovima – državama, posebno u Firenci i Papinskoj državi.

⁶⁰ Grubiša 2009, 171.

⁶¹ Vidi Pocock 1975.

Alessandra vlast je preuzeo Cosimo II. kojeg je papa 1569. ustoličio za nadvojvodu Toskane, čime je Firenca postala prijestolnicom teritorijalne države i izgubila karakter grada – države.⁶²

U ovom kratkom periodu trajanja Treće republike, vraćene su republikanske institucije iz perioda Druge republike, uz pojačani stranački sukob koji je imao negativni odjek na političke institucije. Ovako loša politička situacija u Firenci dešavala se zbog nedostatka jakog vodstva jer je nova politička garnitura očigledno loše vodila politiku. U ovom periodu došla je do izražaja nesposobna i nekompetentna vlada Treće republike. Firencu su razdirali stranački sukobi i ekonomska kriza kao posljedica ratnih razaranja, što je još dodatno pojačavalo i otvaranje novih pomorskih i trgovačkih linija na Atlantiku. Nastao je veliki politički anagonizam između Medicija i republikanaca. Medicije su podržavali bivši neistomišljenici, pripadnici porodičnih konzorcija.⁶³ Na drugoj strani su stajali republikanci koje su podržavali njihovi bivši neprijatelji *piagnoni* (kukavice), pristalice Girolama Savonarole.

Uprkos kompleksnoj političkoj situaciji, Firenca je bila grad kulturnih pokreta, koji nam je ostavio spomen o nauci, kulturi i sl. Kroz tri stoljeća koliko je trajala kulturna revolucija, grad su krasili mnogi spomenici koji su bili produkt rada renesansnih umjetnika. Zahvaljujući velikom bogatstvu koje je otvaralo sve puteve pa i onaj kulturni, Firenca se ubraja u prve moderne države.⁶⁴

2.1. Značaj porodice Medici

Medici su firentinska porodica bogatih bankara čiji su članovi vladali Firencom od XIV do XVIII st.⁶⁵ Zahvaljujući svom bogatstvu stekli su veliki uticaj na političkom, ekonomskom i kulturnom polju u Firenci. Porijeklo imena Medici nije do kraja razriješeno. To je množina od riječi *medico* što znači liječnik, no nema uvjerljivih argumenata da su oni to i bili. Nejasno je i porijeklo njihovog grba, šest crvenih kugli na zlatnoj podlozi.⁶⁶ Porodica je svoj uspon počela poslije velike krize koja je pogodila Firencu sredinom XIV st. nakon velikog bankarskog sloma i

⁶² Grubiša 2010a, 120.

⁶³ Skupina više plemićkih porodica.

⁶⁴ Burckhardt 1953, 47.

⁶⁵ Porijeklo firentinske porodice Medici nije potpuno jasno, pretpostavlja se da je jedan ogranak porodice rodom iz Mugella, preselio u Firencu u XIII st., gdje su neki članovi obnašali funkciju ili bili na čelu cehova i zaposlili se kao stjegonoše ili su bili na čelu cehova. *Povijest* (7) 2007. 383.

⁶⁶ Durant 1953, 73.

kuge. Već u sljedećem stoljeću ova porodica dostiže svoj vrhunac. Bili su toliko dobro organizirani da su tokom skoro čitavog XV st. bili bankari u službi pape, a za vrijeme sabora u Konstanci i Bazelu otvorili su i privremene filijale.⁶⁷ To su vješto iskoristili da vremenom ojačaju i dostignu kulminaciju za vrijeme Cosima Medicija (1389. - 1464.) koji se smatra rodonačelnikom starije loze porodice.⁶⁸ Pošto je pobijedio protivnike iz drugih plemićkih porodica, Cosimo preuzima kormilo Firence gdje je imao veliki uticaj.⁶⁹ Na čelu grada bio je 30 godina. Zahvaljujući njegovoj vještoj diplomatskoj politici i velikom kapitalu i osvajanjima, Firenca je gospodarila najvećim dijelom Toskane i imala je izlaz na Tirensko more. U historiji je ostao upamćen kao mecena umjetnosti pomažući književnost i nauku. Za vrijeme njegove vladavine Firencu su krasile najljepše građevine. Osnovao je Platonovu akademiju u kojoj su nastala najznačajnija djela renesanse. Cosimo je povlačio vrlo mudre poteze kojima je obezbijedio unutrašnju stabilnost savezom sa Sforzom iz Milana, a istovremeno osujetio ambicije Venecije. Obnašao je funkciju priora, načelnika Firence u nekoliko mandata, a 1421. godine je bio izabran za gonfalonjera, zastavnika grada. Drugi značajni predstavnik ove porodice je svakako Lorenzo Veličanstveni, unuk Cosima Starijeg. U pokroviteljstvu naučne misli otišao je dalje od svoga djeda, te upravo zbog toga i dobio nadimak Veličanstveni (*Il Magnifico*). Bavio se književnim radom te je zaslužan za razvoj književnosti na italijanskom jeziku. U doba njegove vladavine Firenca postaje jedan od vodećih centara evropskog humanizma.⁷⁰ Bio je kolekcionar koji je sakupljao najznačajnija djela tadašnjih slikara i skulptora. Preko dinastijskih brakova obezbijedio je lojalnost porodica Raceli i Paci. Politička ravnoteža omogućila je period ekonomskog napretka i procvata renesanse kulture. Njegova smrt ujedno je značila i kraj razdoblja mira i nagovijestila novi period vojnih pohoda koji će kulminirati 1527. godine pustošenjem Rima.⁷¹

Porodica je dala nekoliko uglednih ličnosti među kojima je bio Giovanni, Lorenzov sin, od 1513. godine rimski papa, Lav X. Giulio Medici postao je papa pod imenom Klement VII, Cosimo I postao je prvi veliki vojvoda Toskane, a njegova unuka Maria, udala se za kralja Henrika IV i postala francuska kraljica. Za vrijeme vladavine porodice Medici bilo je u porastu interesovanje

⁶⁷ Maksimović i dr. 1983, 226.

⁶⁸ Piše Machiavelli: „ne postoji nijedan građanin koji je u gradu imao neku važnost, a kojemu Cosimo nije posudio veliku svotu novca; i mnogo puta, kad mu je bila potrebna pomoć nekog plemenitog čovjeka, i da je nije molio, ona bi stizala.“ Povijest (7) 2007, 589.

⁶⁹ Najemu 2006, 268-9.

⁷⁰ <https://leksikon.muzej-marindrzic.eu/medici/>

⁷¹ Grubiša 1985, 16.

za antiku što je dovelo do velikog doprinosa razvoju italijanske renesanse. U gradu su obnavljane stare i izgrađivane nove građevine, stvorena su i nova umjetnička djela firentinske škole, koja se ubraja u jednu od najznačajnijih italijanskih umjetničkih škola iz vremena renesanse. Donatello, Giberti, Michelangelo Buonaroti, Brunelleschi, Andrea del Verocchi i dr. su stvorili u Firenci remek djela svjetske umjetnosti.⁷²

3. Niccolo Machiavelli

Niccolo Machiavelli rođen je 3. maja 1469. u Firenci. Bio je italijanski i firentinski književnik, historičar, vojni pisac i sekretar Firentinske Republike. Njegova porodica je bila skromnog plemićkog porijekla. Otac mu se zvao Bernardo; bio je potomak toskanskih markiza iz Doline Greve, Doline Pese i Montespertolija. U XIII st. stali su uz gvelfe. Dali su gradu nekoliko uglednih funkcionera, gonfalonijera i priora. Porodica je posjedovala skromno imanje Sant'Andrei u Percussini, blizu San Casciana. Bernardo je stekao titulu doktora prava. U dokumentima se spominje pod imenom „messer Bernardo“, ugledni građanin, a bio je zaveden u ceh pravnika i notara. Machiavellijeva majka također je poticala iz Firence i bila plemićkog porijekla. Bernardo Machiavelli i Bartolomea de'Nelli imali su četvero djece; pored Niccoloa, imali su još sina Totta (koji je postao svećenik) i dvije kćeri, Primavera i Gjinervu. Dok su se mnogi najugledniji Firentinci odlučivali baviti trgovinom radi sticanja materijalnih dobara, glava kuće, *pater familias*, odlučio je za život zarađivati radom u javnoj službi.⁷³

Mladi Niccolo dobio je privilegije i obrazovanje kao što je to nalagao običaj kod plemićkih porodica. U sedmoj godini počinje sa obukom iz latinskog jezika, a učitelj mu je bio maestro Matteo. Podučavao ga je samo nekoliko mjeseci, da bi poduku nastavio pred učiteljem latinskog Battistom di Filippo da Poppijem, čija je škola bila u crkvi Svetog Benedetta. U desetoj godini slušao je aritmetiku, a u dvanaestoj ponovo se vraća latinskom jeziku i ovaj put je imao novog učitelja – humanistu Paola da Ronciglionea. Vježbajući krasopis prepisao je Lukrecijev *De rerum natura*.⁷⁴ Machiavellijev otac Bernardo vodio je dnevnik pod nazivom *Libro di Ricordi*, obuhvatajući događaje od 1474. do 1487. godine, u kojem je moguće pratiti raniji Niccolov život.

⁷² Opšta enciklopedija Larousse 1973, 384.

⁷³ Lozovina 1928, 11-14.

⁷⁴ Grubiša 1985, 18.

Niccolo je imao osamnaest godina kada je zadnji put spomenut u dnevniku, nakon čega slijedi vakuum od desetak godina, sve do 1497. godine kada ga otac spominje u pismima po pitanju porodične imovine.⁷⁵ Poznato je, također, da je otac Bernardo imao privatnu biblioteku, što je svakako pomoglo mladom Niccolou u obrazovanju. U porodičnom naslijeđu pronašao je djela klasičnih velikana poput Tita Livija, Plinija, Makrobija, Aristotela, Cicerona i mnogih dr. Na požutjelim stranicama ispisane pergamene Machiavelli je otkrio neprocjenjivo blago pisane misli, koja će u konačnici oblikovati njegov firentinski intelekt.⁷⁶

Oženio se 1500. godine Marietom Corsini, građankom skromnog porijekla s kojom je imao šestero djece. Od imovine je posjedovao jedan zaselak u Sv. Andriji u Perkusini kod S. Casciana, malu kućicu za čuvara Kapitina, tri parcele zemljišta sa šumom, maslinjak, dva poslovna prostora za krčmu i mesnicu, a u Firenci u ulici S. Felicita jednu veću i jednu manju kuću. Vrijednost imovine nije bila velika pa se Machiavelli često žalio da je puki siromah, nakon što je smijenjen sa mjesta sekretara.⁷⁷ Još od 1375. godine Firentinci su veliku pažnju poklanjali vođenju diplomatskih poslova pa su u tu svrhu zapošljavali ugledne i obrazovane humaniste na značajne pozicije u gradskoj upravi.⁷⁸ Machiavelli je bio humanistički obrazovan, a političku karijeru je započeo 1498. godine, kao sekretar ureda u vladi Republike. Budući da je Firenca bila neovisna italijanska država i sama je direktno vodila pregovore i diplomatsku korespondenciju sa tadašnjim vladarima i monarhijama. Machiavelli, kao obrazovani erudita je bio uključen u unutrašnje poslove, a kasnije i u vanjsku diplomatiju. Na tom je položaju u kriznim godinama stekao veliko iskustvo i vodio je važna poslanstva.⁷⁹

⁷⁵ Gilbert 1988, 16-17.

⁷⁶ Grubiša 1985, 18-19.

⁷⁷ Lozovina 1928, 24-26.

⁷⁸ Prve svjetovne države moderne Evrope su se formirale u Italiji. Italijanski vladari nisu imali nevolja sa centrifugalnim tradicijama feudalne zakonitosti, ono što su držali ujedno je bilo njihovo. U ovakvim uslovima razvijala se i diplomatija, budući da se razvijala praksa slanja specijalnih poslanstava vladarima. Mnogo se polagalo u moć riječi i elegantno, snažno i ubjedljivo uvodno obraćanje ambasadora. Upravo iz navedenih činjenica dobri govornici bili su cijenjeni i traženi, govorničke vještine bile su izuzetno njegovane. U XIV st. u Firenci govornički dar bio je od velikog značaja. Od tada položaj javnog retora sukcesivno su držali stručnjaci za Ciceronov latinski, za čije izučavanje je bio veliki interes. Humanisti na dobrom glasu imali su podršku za svoje usluge državi. Naime, neke države – gradovi su ustanovili stalne ambasade u nekoliko gradova; ova praksa je bila uvedena u XV st. Francesco Sforca je poslao svoje poslanike širom Italije da bi učvrstio svoju vlast. Druge države su krenule njegovim stopama, pa su skoro sve imale stalne poslanike u Rimu. Do 1500. godine italijanske države imale su stalne predstavnike u glavnim gradovima svojih najvažnijih suparnika. Maksimović i dr. 1983, 230.

⁷⁹ Procacci 1996, 88-89.

Prva misija bila je 1499. godine u Jacopu d'Appianu u Piombinou zbog kondotjerskog pitanja. Zbog rata s Pisom, Machiavelli putuje na diplomatsku misiju u Francusku na dvor Luja XII. Nakon povratka, pogađaju ga porodične tragedije, umiru mu sestra i otac. Također, bilo je upitno i njegovo mjesto u Drugoj firentinskoj kancelariji. Dvije godine poslije, 1502., Machiavelli je u Imoli upoznao vojvodu Cesarea Borgiju, vladara u kojem će pronaći inspiraciju za pisanje djela *Vladalac*.⁸⁰ Ova misija je Machiavelliju bila jedna od najvažnijih u karijeri. U Imoli je ostao četiri mjeseca, gdje je iz dana u dan gledao, slušao, posmatrao i učio od Borgija. Nova diplomatska misija ga odvodi u Rim 1503. godine gdje se ponovo susreće s Cesareom. Naime, povod za put u Rim bila je smrt pape Aleksandara VI i imenovanje njegovog nasljednika pape Pia III, nakon mjesec dana od preuzimanja papske stolice. Cesare je podržavao svog kandidata kardinala Giuliana della Roverea. Iz ovih razloga Republika šalje Machiavellija da prati dešavanja u Rimu. Sljedeće putovanje završava na dvoru Maksimilijana, vladara Svetog Rimskog Carstva Njemačke Narodnosti. Car se htio krunisati u Rimu, međutim bila su mu potrebna novčana sredstva za taj poduhvat, pa se tom prilikom ponovo obratio Firenci radi posudbe novca. Dvije godine su trajali pregovori koji nisu dali prihvatljivo rješenje. Godine 1506. Machiavelli boravi u Rimu, ovaj put kako bi istražio papina osjećanja prema osvajačkim namjerama Bologne i Perugie. Ovi gradovi ranije su pripadali papinskoj državi, a tada su bili pod francuskim sizerenstvom. Kada je papa objavio rat Francuskoj, Machiavelli 1510. godine putuje u Francusku, kako bi iznio stav Republike o trenutnoj situaciji i kako bi mogao održati *status quo*. Već naredne godine papa Julije II ulazi u savez sa Španijom, a godinu dana kasnije Španci ulaze u Italiju i protjeruju Francuze iz Ravene, Parme i Bologne. Godine 1512. Medici se vraćaju u Firencu, a Machiavelli biva uklonjen iz javnih poslova zbog navodne urote. Dobio je zabranu ulaska na godinu dana u Palazzo Vecchio, sjedište Sinjorije, i morao platiti kauciju u visini hiljadu zlatnih fiorina. Međutim, tu nije bio kraj njegovim mukama: Agostino Capponi i Pietropaolo Boscoli 1513. godine organiziraju urotu protiv Medicija. Kasnije će se ispostaviti da je urota bila više zamišljena nego izvedena. Machiavelli je po nalogu Vlasti osmorice bio uhapšen jer se našao na listi protivnika Medicija. Nakon mjesec dana mučenja bio je pušten i osuđen na jednogodišnje progonstvo izvan grada.⁸¹

Godine 1516. potvrđena je zabrana njegovog javnog djelovanja, pa se Niccolo okreće druženju sa piscima i intelektualcima koji su se okupljali u vrtovima palate porodice Rucellai. Njegovi

⁸⁰ Lamus 2016, 8.

⁸¹ Grubiša 1985, 22.

prijatelji lobiraju kod Medicija da ga vrata u službu, a firentinski univerzitet *Studio fiorentina* povjerava mu da napiše historiju Firence uz godišnju nagradu. Godine 1521. poslan je u diplomatsku misiju franjevcima, u Carou. Taman kada se ponadao da se vratio u diplomatski svijet, na vratima Firence zakucala je nova zavjera protiv Medicija, ponovo je vraćena republika i njene institucije. Međutim, *fortuna* okreće leđa Machiavelliju, nova vlast ga sumnjiči da je bio previše prislan s Medicijima. To je bio razlog nepovjerenja nove vlasti koja mu 1527. godine ne vraća nekadašnje funkcije.⁸²

Machiavellija je krasio karakter veselog čovjeka Firentinca, druželjubljevog, koji nije bježao od veselog društva i često se mogao vidjeti u krčmi zabavljajući se uz čašicu i šalu. Nije se mogao pohvaliti nekim luksuznim životom, budući da nije imao neko veliko bogatstvo, a jedno vrijeme bio je i plaćeni književnik. Machiavelli je četrnaest godina obnašao posao sekretara i za to vrijeme rješavao tekuće birokratske poslove i slao državne akte. Obavio je 23 poslanstva u inostranstvo zastupajući vlast, diplomatske misije kod stranih vladara kao pregovarač ili posrednik. Svaki zadatak obavljao je sa velikom vještinom i gorljivom predanošću, nikada nije napredovao u karijeri te nije dobio čin poklisara.⁸³ Njegova jedina zaostavština porodici bilo je njegovo ime:⁸⁴ *Tanto nomini nullum par elogium (Takvu imenu nikakva hvala nije ravna.)*⁸⁵

Napisao je više od trideset djela, a najpoznatija su: *Rasprava o Titu Liviju*, *Historija Firence*, *Vladalac*, rasprava *Umijeće ratovanja*, zatim komedija *Mandragola* i brojni manji spisi historijsko-političkog i književnog karaktera. *Vladalac*, djelo objavljeno posthumno 1532. godine, pod nazivom *Il Principe*, bilo je posvećeno Lorenzu II. Mediciju, unuku Lorenza Veličanstvenog. Njegov politički, književni i naučni rad vremenski je smješten u XVI st. u književno – kulturno razdoblje koje se zove *Concequento*.⁸⁶

Machijaveli je umro 27. juna 1527. u Firenci u pedeset osmoj godini života.

⁸² Grubiša 1985, 24-25.

⁸³ Lozovina 1928, 30.

⁸⁴ Sanctis 1955, 374.

⁸⁵ Doroghy 1986, 346.

⁸⁶ Lozovina 1928, 9.

4. Drugi o Machiavelliju

Machiavelli spada u pisce političke misli koji su ostavili veliki trag na svjetsku političku misao. Njegova razmišljanja i djela već su stoljećima predmet mimoilaženja različitih škola, orijentacija i pravaca. Svi su uzimali za sebe ono što im je odgovaralo gradeći svoje ideologije, nauke i mišljenja na Machiavellijevim frazama izvučenim izvan konteksta. Tako je postao sinonim za način osvajanja i zadržavanja vlasti od ekstremne desnice do ljevice.⁸⁷ Machiavellijev *Vladalac* jedinstveno je djelo u svijetu političko – filozofskih previranja i političkih borbi. Poslužilo je kao moćno i opasno oružje u velikim političkim borbama od izlaska iz štamparije do modernih vremena. Djelo je stoljećima bilo predmet filozofskih, političkih, historijskih i socioloških rasprava. Machiavellijevo ime postalo je simbolom zla i krivokletstva. Izvučen iz konteksta, Machiavelli je nekad isključivo sveden na krilaticu „cilj opravdava sredstva“! Pridjev *makijavelizam*, koji mu se stoljećima pripisivao, nema nikakve veze s njegovim učenjem. Ovo je tumačenje nastalo iz sintagmi koje su izvučene iz konteksta. Za njega se može reći da je jedan od najkontroverznijih političkih pisaca, o kojem se bez presedana najviše pisalo. Jedni su ga hvalili, drugi kritikovali analizirajući i tumačeći i historijski i politički kontekst vremena prema svojim aršinima.⁸⁸

U historiji političke filozofije ne postoji autor koji je više osporavan i hvaljen u isto vrijeme, kao što je Niccolo Machiavelli, niti jednog naslova knjige koji je tumačen na toliko različitih načina kao što je *Vladalac*. Njegovo ime je bilo sinonim za zlo i podvalu, a to je trajalo sve do XX st. i ozbiljnog pristupa čitanju i analiziranju njegovog opusa. Nastale analize dale su nepristrasnije i objektivnije rezultate i konačno se pristupilo korigovajnju i brisanju predrasuda i kleveta na račun „Sotoninog agenta.“ Jedni su se trudili da spase djelo navodeći sve Machiavellijeve sentencije i mudrosti, preuzete od moralnih i uglednih ljudi kao što je bio Toma Akvinski, dok su drugi nastojali odbraniti pisca navodeći njegov život kao primjer moralnosti. Bilo je i onih koji su odgovornost pripisivali vremenu u kojem je živio, djelovao i stvarao. Mišljenje o Machiavelliju uglavnom se temeljilo na površnom i pretjerano subjektivnom čitanju i analiziranju samo jednog

⁸⁷ Teofilović 2013, 175-197.

⁸⁸ Isto, 176-177.

djela, koje je stoljećima bilo predmet osporavanja, osuda, negiranja, rasprava, pohvala, oduševljenja i glorifikacije.⁸⁹

Mnogi su ga osuđivali; protureformacija je napadala njegov nauk, dok su isusovci i protestanti s jedne strane vodili rasprave s njim, a s druge ćutke prihvatili teoriju o državnom dobru. Prosvjetitelji i romantici vidjeli su u Machiavelliju patriotu i demokratu koji je ogolio apsolutizam. Po njemu je nastao pojam *makijavelizam* koji najćešće oznaćava beskrupuloznost u postizanju lićnih ili općih ciljeva. “Machivelli je imao smjelosti da kaće ono što su u njegovo vrijeme svi imali smjelosti da ćine, ali zbog nekakvog opšteg stida, koji zahtjeva da se prećutkuje i ono što svi ćine, njegove su ideje izazvale mućan utisak.”⁹⁰ Prvi koji je napisao osudu Machiavellijeva *Vladaoca* bio je engleski kardinal Reginald Pole 1538. godine. Tvrdio je da je *Vladalac* djelo napisano Sotoninim prstom (*Sathenae digito scriptum*) koje je poslućilo kao instrument za preuzimanje vlasti Henriku i njegovom savjetniku Thomasu Cromwelu.⁹¹ U knjićevnosti Machiavelli je dobio svoje mjesto; spominju ga Shakespeare, Webster, Marlowe u svojim dramama, Ben Jonson, Fletcher, svuda sa istom porukom – da je olićenje lukavstva, svireposti i sl.⁹²

Doba renesanse za Machiavellija je bilo vrijeme duhovne tolerancije. Otvoreno je iznosio svoje stavove koji su podsjećali na ateizam pred papama Lavom X i Klementom VII, a da ga pri tome niko nije sumnjićio herezu. No, za vrijeme pape Pavla IV situacija se iz temelja promijenila kada je naloćio da se njegovo djelo stavi na *Index librorum prohibitorum* 1559. godine. Od Tridentskog koncila situacija se još više zakomplicirala; prvo, potvrćena je ranije izrećena presuda a spominjanje samog Machiavellijeva imena postalo je rizićno i opasno; postalo je sinonim za samog Sotonu.⁹³ Drućba isusovaca nazivala ga je ćovjekom koga nadahnjuje đavo, ućiteljem zla, velikim doktorom zlikovništva.⁹⁴ Pripisavana mu je fraza, koju on nikad nije izgovorio: *Finis sanctificat media – Cilj opravdava sredstvo*.⁹⁵ Jezuitska osuda je kulminirala 1615. godine kada je

⁸⁹ Sanctis 1955, 377.

⁹⁰ Sanctis 1960, 215.

⁹¹ U engleskom jeziku njegovo ime Niccolo poistovjećuje se s imenom za đavola, Old Nick.

⁹² Kasirer 1972, 134-135.

⁹³ <https://leksikon.muzej-marindrzic.eu/makijavelizam/>

⁹⁴ Teofilović 2013, 175-197.

⁹⁵ Leslie J. Walker, jezuit iz XX st., pokućao je ispraviti nepravdu nanesenu Machiavelliju, te je napisao komentar *Raspravama* gdje je pokućao dokazati da Niccolo nije nikada izgovorio poznatu maksimu: *cilj opravdava sredstvo*.

bio javno spaljen Machiavellijev portret u Ingolstadtu uz parolu *Cacodaemonis auxiliator*.⁹⁶ Calvinist Innocent Gentillet 1576. godine je u raspravi *Antimachiavellus* optužio Machiavellija da je bio pravi inspirator bartolomejske noći i duhovni savjetnik kraljice Katarine Medici.⁹⁷

Bilo je i onih koji su ciljano i svjesno ustali u Machiavellijevu odbranu, apologeti koji su se perom borili protiv iskrivljenih misli i onoga što Machiavelli nikada nije ni izgovorio, ni napisao. Jean Bodin prvo je pohvalio njegovo djelo jer je otkrio zločine koje čine tirani. Etienne Pasquier prvi je definirao razliku između makijavelizma i antimakijavelizma, a Talijan Alberigo Gentile krajem XVI st. prvi je utvrdio razliku između *Vladara* i *Rasprava*, što će otvoriti put kritici. U XVII st. engleski filozof Francis Bacon prvi je shvatio Machiavellijevu modernističku poruku. Bacon je o Machiavelliju govorio kao o filozofu koji je odbacio skolastiku i počeo proučavati politiku empirijskim metodama. U djelu *De augmentis scientiarum* hvali njegovu induktivnu empirijsku metodu i smatra ga jednim od najzanačajnijih naučnika. Thomas Hobbes bio je, također, branitelj i nastavljajući Machiavellijeve teorije političkog realizma. Spinoza je s velikim entuzijazmom pokušavao očistiti Machiavellijevo ime od svih optužbi. Smatrao ga je začetnikom slobode, jedinom osobom koja je bila u stanju napisati knjigu o tiraniji a koja u biti ima tajno značenje koje mnogi nisu shvatili i otkrili. Prema Spinozinom shvatanju, Machiavelli je bio čovjek koji je volio slobodu i koji je i napisao djelo zbog njenog očuvanja.⁹⁸

U doba prosvjetiteljstva antimakijavelistički val polako gubi na snazi. Sada se javljaju mnogi koji brane Machiavellija. Pišu se pamfleti i polemike u kojima se brani, rehabilitira i veliča makijavelizam. U takvoj pogodnoj klimi kardinal Richellie nagovara kanonika Louisa Machona da napiše *Aplogie pour Machiavel*, u kojoj je trebao dokazati da je Machiavellijeva politička doktrina u harmoniji s biblijskim načelima.⁹⁹ Rousseau ga smatra republikancem, a *Vladar* je priručnik republikanaca; pouka vladaru je zapravo savjet narodu kako da se odbrani od vladareve tiranije i njegove loše vladavine.¹⁰⁰ U Njemačkoj u XVII st. Machiavellija nazivaju učiteljem grijeha da bi tek sa Fichteom i Hegelom pisali u njegovu odbranu. Filozofi XVIII st., mislioci i

⁹⁶ Grubiša D. 1985, 57.

⁹⁷ Sanctis 1960, 216.

⁹⁸ Kasirer 1972, 137-8.

⁹⁹ Isto, 138-9.

¹⁰⁰ <https://leksikon.muzej-marindrzic.eu/makijavelizam/>

prosvjetitelji u Machiavelliju su vidjeli učitelja istine, spoznaje i prosvijećenosti, zagovornika istine. Tamo gdje je on stao oni su nastavili put prosvjećenja.¹⁰¹

Nakon oštrih kritika i polemika oko Machiavellija, slijedi period koji su obilježili pisci generacije sa blažim tonom i pristupnom analizi Machiavellijevog opusa. Herder je izjavio da je Machiavelli bio daleko od onoga za šta su ga drugi optuživali. On je bio pošten i pravedan čovjek i pronicljiv posmatrač. Velika šteta mu je nanesena jer mnogi nisu sagledali knjigu u pravom kontekstu. Ona nije bila satirični priručnik već političko remek-djelo za Machiavellijeve savremenike. On je samo objektivno iznio običaje, način razmišljanja i postupanja svog vremena.¹⁰² Slično Herderu i Hegel je razmišljao i pisao o Machiavelliju povlačeći paralelu historijskog konteksta između njemačkog javnog života XIX st. i italijanskog nacionalnog života u doba Machiavellija. *Vladalac* se morao posmatrati kroz razumijevanje historijskog konteksta i vremena koje je prethodilo Machiavellijevu i savremene historije Italije jer samo tada će se moći razumjeti genijalna politička zamisao političkog uma kakav je bio pisac *Vladaoca*. Ovako tumačenje Machiavellijevog djela otvaralo je novi put u tumačenju i razvoju političke misli u XIX st. te se stvorila nova atmosfera za nepristrasnije tumačenje Machiavellija.

Machiavelli u XIX st., u doba romantizma, postaje apostol slobode, proslavljaju ga kao najvećeg italijanskog mislioca, borca za slobodarske ideje koji postaje najveći protagonista *Risorgimenta*. O njemu se pišu hvalospjevi kao o glasnogovorniku nove epohe, ideologu italijanske građanske klase i građanskog društva. Francesco de Sanctis smatrao ga je osnivačem moderne ere koji se obračunao sa srednjim vijekom i okrenuo protiv dotadašnje forme kulture. Burckhardt ga naziva umjetnikom politike koji je državu shvatio kao umjetničko djelo. Dakle, XIX st. je bilo stoljeće rehabilitacije Machiavellija.¹⁰³

4.1. Machiavellijevo djelo u XX st.

Dvadeseto stoljeće bilo je stoljeće Machiavellijeve renesanse, jer je dobio priznanje kao osnivač moderne nauke. Međutim, svojatale su ga razne ideološke struje. Benedetto Croce prvi je

¹⁰¹ <https://leksikon.muzej-marindrzic.eu/makijavelizam/>

¹⁰² Kasirer 1972, 139.

¹⁰³ Grubiša 1985, 61-64.

smatrao da je najveća zasluga u tome što Machiavelli emancipira politiku od određenog tipa etike. U ovom slučaju od transcendentnog etičkog postulata i političku zajednicu temelji na konkretnim ljudskim interesima. Makijavelizam je definirao kao nauku koju su podjednako koristili i reakcionari i demokrate.¹⁰⁴ Antonio Gramsci je preuzeo ovo tumačenje i nastavio ga dalje razvijati. Povezao je Machiavellijevu politiku s proizvodnim supstratom društva, smatrajući da je vrijeme glavni krivac zašto Machiavelli nije uspio svoju teoriju izraziti u ekonomskim kategorijama. *Vladalac* se posmatra kroz prizmu političke ideologije, čiji je osnovni zadatak stvaranje konkretne fantazije čiji je cilj da kod razjedinjenog naroda probudi i organizira kolektivnu volju ka ujedinjenju.¹⁰⁵ Leo Strauss, i pored toga što je na Machiavellijev imoralizam gledao s prezirom, ipak na kraju kaže za njega da je revolucionar. Prema tome, neopravdani su svi pokušaji iskorištavanja Machiavellija od fašista koji su ga smatrali teoretičarem korporativne države, ideologom vođe. Kritičari staljinizma u Staljinu i Lenjinu su vidjeli savremene sljedbenike makijavelizma. Koestlerov glavni junak Rubašov u djelu *Pomračenje u podne* razmišlja o Machiavelliju, pokušavajući pronaći opravdanje za totalitarnu vlast staljinističke partije i podčinjavanje pojedinca nekom općem zakonu historije, gdje u prvi plan dolazi pokret koji je važan u odnosu na pojedinca koji je inferioran. Machiavellijeva politika je imala veliku ulogu u izgradnji novog svijeta, afirmaciji građanskog društva i razvoju moderne koncepcije države. I pored vremenske ograničenosti i udaljenosti, Machiavellijeva teorija politike i države ipak nam pokazuje koliko je ona u svojoj suštini i danas aktualna i nama bliska, bez obzira da li mi istu podržavamo ili ne.¹⁰⁶

Naučno – kritička literatura o Machiavelliju je bez presedana veoma bogata; toliko se o njemu pisalo da je teško do kraja sagledati i osvrnuti se na sve spise. Pored naučnika i filozofa, Machiavelli je bio veoma zanimljiv svijetu politike, odnosno političarima koji su bili inspirisani Machiavellijevim djelima. Posebno je bio interesantan državniciima autoritarnih ideologija i to zbog glasina i vjerovanja da je knjiga napisana kao praktično uputstvo kako vladati državom. Upravo zbog ovoga bio je privlačan diktatorima, jer su iz Machiavellijeva pisanja uzimali ono što im je bilo potrebno. Sam Musolini bio je veliki pristalica Machiavellija, a išao je toliko daleko da je sebe smatrao inkarnacijom njegovog *vladara* i čije upute je trebao slijediti do osnivanja nove

¹⁰⁴ Grubiša 1985, 67.

¹⁰⁵ Gramši 1979, 70.

¹⁰⁶ Grubiša 1985, 53-54

države. Fašistička ideologija uzima Machiavelija kao inspiratora nacionalističke i totalitarne teorije. Ova popularnost kod fašističkih autora, državnika i ideologa bacila je sjenu na Machiavellija u periodu između dva svjetska rata.¹⁰⁷ Godine 1934. Sovjetska akademija nauka izdaje Machiavellijeva sabrana djela, ali je štampan samo prvi svezak. Istaknuti svjetski revolucionar Kamenjev tom prilikom napisao je predgovor u nadi da će *Vladalac* u javnosti proizvesti demaskiranje Staljinovih nemoralnih metoda vladanja. Međutim, potcijenio je svoje protivnike, staljiniste, te je na kraju bio likvidiran u čistkama 1936. godine. Bio je optužen da je u Sovjetskom savezu širio ideje Machiavellijevog *Vladaoca*. Machiavelli postaje opasan te je bilo rizično čitati, razmišljati i pisati o njemu. Dugo vremena bio je model buržoaske antinarodne militantne ideologije. Rehabilitiran je kroz djela renesansnih istraživača. Nakon ovih burnih i po život opasnih vremena, kada su se zbog Machiavellija gubile glave, sa novom generacijom autora kao što su V. I. Rutenburg, F. Burlacki, K. Doglov i drugi, Machiavelli je dobio zasluženno mjesto u sovjetskoj političkoj teoriji. O Machiavelliju su pisali mnogi savremeni pisci i moderni filozofi, poput Somerseta, Maughama, Alberta Moravije do Aldousa Huxleya, R. Arona, K. Kossika i drugih. Marksistička škola nastojala je Machiavellija postaviti u kontekst ranog građanskog društva i građanske revolucije.¹⁰⁸ Neki su ga opravdavali i branili vremenom u kojem je živio i pisao, prebacujući krivicu na djelo, a njegov život su prikazivali kao primjer moralnosti. Dok su pisci u prošlosti miješali politiku sa etikom i vjerom, on je imao hrabrosti da tvrdi kako je politika – politika.¹⁰⁹

Iz stoljeća u stoljeće kod filozofa, sociologa i političara, ovisno o trenutku, mijenjalo se mišljenje o Machiavelliju, i kretalo se od naklonosti do odbacivanja. Prve reakcije bile su plod straha, a Machiavellijevo ime uopšte postalo je omraženo. Dakle, vidjeli smo da su se fašisti, antifašisti, komunisti, liberali, staljinisti i antistaljinisti referirali na Machiavellija, svojatali su ga svi prema svojim političkim i ideološkim sadržajima, ukazujući da su njegovo djelo koristili selektivno, izdvajajući samo one dijelove koji su se uklapali u njihove ideologije i programe. Neopravdano je *Vladalac* definiran kao isključivo tehnički priručnik za vladare. Machiavelli samo posmatra svijet oko sebe i historijske pojave i objašnjava ih kauzalnim putem. Za svaku svoju tvrdnju navodi primjere koji su utvrđeni iskustvom.

¹⁰⁷ Grubiša 1985, 65-66.

¹⁰⁸ Isto, 67-69.

¹⁰⁹ Maksimović i dr. 1983, 254.

5. Analiza Machiavellijevih djela

5.1. Vladalac (Il Principe)¹¹⁰

Za bolje shvatanje Machiavellijeva *Vladaoca* važno je poznavati i kontekst vremena. Firenca je od kraja XIII st. pa do početka XIV st. bila jedan od najuticajnijih gradova – država, ne samo u Italiji nego i u Evropi. Njen sjaj i veličina isticali su se u umjetnosti, ekonomiji a posebno mjesto po važnosti zauzimala je trgovina i bankarski sektor. U doba Machiavellija Italija je bila podijeljena na nekoliko malih neovisnih država koje su stalno međusobno ratovale.¹¹¹ U njima je bilo različito uređenje s različitim oblicima vladavine, od republike do despotizma. U XVI st. došlo je do konsolidacije pa je dominiralo pet država. No, zbog međusobnih anagonizama i neslaganja nisu uspjele da se odupru aspiracijama evropskih država poput Francuske, Njemačke i Španije. Odsustvo sloge dovelo je italijanske države pod političku kontrolu i zavisnost od evropskih sila. Sredinom XVI st. Venecija i Papska država uspjele su sačuvati slobodu; Milano i Napulj su ovisili od Španije, a Firenca je republiku zamijenila vladavinom porodice Medici koja je indirektno bila zavisna od Španije.¹¹² Historiju Firence na početku XVI st. obilježili su krupni događaji, među kojima i protjerivanje porodice Medici iz grada 1494. godine. Uz pomoć naroda kojeg je vatrenim govorima podstaknuo svećenik Savonarola, preuzeta je vlast i proglašena Republika.¹¹³ Medici su se vratili na vlast 1512. godine uz pomoć španskog kralja i pape Lava X. To je bilo vrijeme italijanskih ratova. Vojske italijanskih država na terenu su pokazivale svoju nesposobnost i nepouzdanost, budući da su njihovo jezgro činili plaćenici, a vladari su bili slabi i korumpirani da

¹¹⁰ *Pro captu lectoris habent sua fata libelli*. Sudbina knjiga zavisi od načina shvatanja njihovih čitalaca. Kasirer 1972, 134.

¹¹¹ Sunajko 2013, 121.

¹¹² Maksimović i dr. 1983, 238.

¹¹³ Pohod Šarla VIII doveo je do pada porodice Medici u Firenci. Promijenjen je politički koncept. Medicijevsku oligarhiju zamijenio je jedan drugi republikansko i vjersko-reformacijski koncept. Savonarola, dominikanski svećenik pojavio se u Firenci 1481. godine. U ključnom momentu firentinske historije penje se na binu odakle je vatrenim propovijedima dopirao do nekih slušatelja ali i do firentinske intelektualne i političke elite i pored toga što je propovijedi iz 1490. godine bio zabranio V. Lateranski koncil. Savonarola je direktno kritikovao Lorenza Medicija. Zbog vatrene nastupa u borbi protiv poroka i pokvarenosti, od Machiavellija je dobio nadimak „razoružani prorok“. Predvidio je dolazak „novog Kira“ da kazni svu pokvarenost firentinskog društva, a iste 1494. godine „proročanstvo“ se ostvarilo u liku Šarla VIII. Nakon što je porodica Medici protjerana iz grada, tu situaciju je iskoristio Savonarola da pokuša ostvariti svoj san i da učini Firencu novim Jerusalemom. Zaveo je ekstremne mjere. Naime, počeo je sa praksom spaljivanja luksuznih predmeta oduzetih bogatašima. Godine 1498. osuđen je na smrt, a tijelo mu je spaljeno na Piazza della Signoria 23. maja 1498. godine, čime je vraćena vlast gradskom patricijatu. Povijest (8) 2008, 131-133.

bi učinili ozbiljnije političke poteze. Dolazak cara Karla V u Italiju predstavljao je narušavanje političke ravnoteže regionalnih država. Slaba tačka italijanskih država bila je vojska sačinjena uglavnom od plaćeničkih trupa koje su prije svega bile vrlo nepouzdanae.¹¹⁴

Nakon povratka porodice Medici u Firencu, Machiavelli se iskreno nadao da će ostati u službi sekretara Republike, tj. u službi novih vladara Firence. Neočekivano dobiva otkaz 7. novembra 1512. godine, po optužbi da je učestvovao u pripremanju zavjere protiv Medicija. Nakon što je preveo neko vrijeme u zatvoru, biva pušten na slobodu a vrijeme provedeno van gradske gužve na seoskom imanju koristi za pisanje djela. Machiavelli je dane u egzilu provodio na malom seoskom imanju, odsječen od obrazovanog društva, u samoći. Njegova borba s usamljenošću nosi u sebi pečat burnog firentinskog vremena koje će Machiavelli slikovito prikazati u svojim djelima. Političko stanje na Apeninskom poluostrvu među malim državicama, sve do Machiavellijevog vremena, bilo je prožeto posljedicama rasula rimske države, jer one nisu bile u stanju politički se organizirati na ruševinama slavne antičke rimske države. Nisu bile spremne, po ugledu na svoje susjede, ispoljiti temeljne državotvorne vrline i krenuti putem ujedinjenja. Upravo je Machiavelli u ovakvom burnom i haotičnom stanju pronašao najveću inspiraciju za svoja djela.¹¹⁵

Djelo *Il Principe, Vladalac ili Knez*¹¹⁶ nije nastalo kao plod ličnih autorovih ambicija i bogaćenja, kako su pojedini autori često prikazivali. Machiavelli je bio strastveni patriota, svoju Firencu je volio iznad svega, čitavim svojim bićem. Svoj pronicljivi um i istančani dar iskoristio je tokom svoje diplomatske karijere i na temelju iskustava stvorio jedno djelo koje je imalo isključivo patriotski karakter bez trunke lične koristi i ambicija.¹¹⁷

¹¹⁴ Procacci 1996, 78-79.

¹¹⁵ Lozovina 1928, 138.

¹¹⁶ U nastavku teksta *Vladalac*.

¹¹⁷ Nakon mira u Lodiju 1454. u Italiji je vladao relativni mir. Postignuta je ravnoteža između pet glavnih država Apeninskog poluostrva: Napulja, oblasti Papske Države, Venecije, Firence i Rima. Međutim, već 1494. godine dolazi do miješanja Francuske u poslove država Apeninskog poluostrva. Invaziju na Napulj izvršio je francuski kralj Šarl VIII, i označio je početak italijanskih ratova koji su trajali s prekidima više od pola vijeka uključujući direktno skoro sve glavne sile zapadne Evrope. Šarl VIII je svoje ambicije zasnivao na nekadašnjim uspjesima francuske kraljevske kuće na Apeninskom poluostrvu. Loza Anžujaca vladala je neko vrijeme Napuljem, a kuća Orleanaca sklapala je brakove sa porodicom Viskonti iz Milana. Sve veće pretenzije Karla i njegovih nasljednika bile su prije svega izgovor za rat nego njegov uzrok. Francuska i Španija su sada bile jake i ujedinjene dok je Italija bila izazovan plijen zato što nije bila ujedinjena, pa je postala poprište dvoboja dvaju država u usponu. Italija nije bila spremna da se brani. Piero de Medici tek je bio postao vladar Firence, on i papa Aleksandar VI ispoljavali su težnje da stanu uz Napulj. Ludoviko Sforca, koji je ranije ratovao s Napuljem, podsticao je Šarla VIII na invaziju. Sam Napulj razdiralo je frakcionaštvo, a kralj je bio nesposoban. Šarl je poveo vojsku preko Alpa, oko trideset hiljada ljudi, a njegova artiljerija bila je jača od svega što su Italijani imali. Napuljska flota, koja je trebala da blokira Đenovu, nije stigla na vrijeme što je vojvodi od Orleana omogućilo da zauzme luku. Dok je Šarl VIII napredovao prema Toskani, Piero de Medici pružio mu je

Vladalac je filozofsko – politički traktat iz XVI st. kojeg je Niccolo Machiavelli napisao 1513. godine, poslije pada republike i povratka dinastije Medici u Firencu.¹¹⁸ U pismu Vettoriju od 10. decembra 1513.¹¹⁹ godine u kojem ga obavještava da privodi kraju djelo *Vladalac*, iznosi nadu i pokazuje svoju jaku želju za povratkom u diplomatski život: „Neka me ta gospoda Medici počnu za nešto upotrebljavati, pa makar mi za početak dali da guram kamenje.“ Riječi su to ojađenog Machiavellija nakon zatvorskih muka i jada izganstva.¹²⁰ Djelo je prvi put objavljeno 1532. godine, poslije autorove smrti, a pripada žanru *principum specula*, političkih pisama u kojima se vladari i kraljevi savjetuju kako da organiziraju politički život i upravljaju svojim državama.¹²¹ *Vladalac* originalnog naslova *Il Principe*, smatra se jednim od prvih djela moderne, a posebno političke filozofije. Sadržaj djela je u stalnom konfliktu sa dominantnim katoličkim i skolastičkim doktrinama po pitanju etike i politike.¹²² Machiavelli odbacuje filozofiju politike koja je do tada počivala na idealnoj državi utemeljenoj na vječnim principima razuma. Pravi revolucionarni iskorak ne želeći maštati niti razmišljati o onome što nije vidio. Njegovi principi temelje se na neposrednom čulnom iskustvu čime podržava duh svog vremena gradeći put naučnoj revoluciji. Machiavelli neprekidno u svojim radovima ističe da je njegovo znanje produkt dugog diplomatskog iskustva kao učesnika u samim događajima, kao svjedoka savremenih događaja i proučavanja starih.¹²³ Djelo *Vladalac* sastoji se iz tri dijela: prvi dio je pismo upućeno prijatelju Francescu Vettoriju kojem opisuje svoju situaciju, siromaštvo i udaljenost od političkog života Firence nakon izlaska iz tamnice; opisuje Vettoriju svoju svakodnevnicu, a dane krati uz djela Dantea, Petrarce, Tibula, Ovidija i dr.; drugi dio je posveta koju Machiavelli piše novom firentinskom vladaru, Lorencu de Mediciju, u nadi da će on uspjeti ostvariti politički cilj, ujedinjenje cijele Italije; i treći dio, čiji je pravi naslov *De principatibus*, koji se sastoji od 26

zaštitu predavši mu nekoliko tvrđava i Pisu. U novembru Šarla su Firentinci toplo dočekali sa počaštima, kao spasioca njihove zemlje. Njegov dolazak prorekao je dominikanaski propovjednik Savonarola. Grad je Šarla prihvatio kao zaštitnika svojih sloboda i obećao mu finansijsku pomoć. Maksimović i dr. 1983, 248-249.

¹¹⁸ Devet godina prije štampanja djelo je bilo „otuđeno“: dok je *Il Principe* kružio Italijom, učeni Agostino Nifo preveo je *Vladaoca* na latinski i štampao ga pod naslovom *De regnandi peritia ad Carolum V imperatorem*. Milivojević 2020, 22.

¹¹⁹ Vidi Conneli 2011.

¹²⁰ Machiavelli, 1985a, 144.

¹²¹ Ogledalo vladara je vrsta djela u kojima se raspravlja o idealnom vladaru. Grubiša 2010b, 13.

¹²² Kasirer 1972, 140.

¹²³ Machiavelli 1985a, 31.

poglavlja, sa isto toliko tema o državi i državnom uređenju, njenom osnivanju, opstanku i propadanju.¹²⁴

U periodu boravka izvan Firence, Machiavelli u epistolarnoj korespondenciji sa prijateljem Francescom Vettoriom piše da je završio djelo *De principatibus (O vladavinama)* i da je obradio pet glavnih pitanja,¹²⁵ a to su: šta je država, koliko vrsta država ima, kako se stiču, kako se drže i kako se gube? Dalje u pismu ga obavještava o svojim namjerama da spis pokloni Giulianu de Mediciju, nećaku pape Lava X. Ove planove je osujetila prerana smrt Giuliana, pa je kasnije djelo bilo posvećeno Lorenzu, sinu Piera de Medicija, vojvodi urbinskom. „Tako sam, u želji da Vašem veličanstvu odam dužno poštovanje i iskažem svoju podaničku odanost, odlučio da Vam poklonim ono što mi je najdraže.“¹²⁶ Nadao se da će ovim djelom dobiti naklonost vladara Firence i da će mu se otvoriti put povratka u politički život. Međutim, ovim činom Machiavelli nije naišao na raširene ruke i dobru volju gospodara Firence. Sudeći prema jednoj anegdoti, Lorenzovu pažnju su više privukla dva psića koja su stigla uz knjigu nego samo djelo. Temeljna misao djela jeste stvaranje građanske vladavine uz oslonac na narod a ne na plemstvo. Prema Machiavellijevom stavu i mišljenju, Medici moraju nužno sagledati realnost u razvoju republikanskih sloboda, a drugi važni faktor njihove vladavine bi bio ujedinjenje Italije i stvaranje jake države.¹²⁷

Machiavelli je sanjao o vladaru koji će biti kadar ujediniti i spasiti Italiju koja je u to doba bila okružena i izložena jakim i moćnim susjednim zemljama kojima je svakodnevno rastao apetit za firentinskim teritorijem. Dodatno opterećenje za Firencu u to doba bilo je i odmetanje Arezza, dok je istovremeno Pisa bila na nogama da oružjem ostvari samostalnost, a Venecija koristila pobune u svoju korist uspostavljajući veze sa stranim vladarima i zemljama kako bi za sebe ostvarila što veću korist. Tu su bile još i papinska država, Španija i Francuska, a svaka od njih u navedenom periodu pokušavala je ostvariti dobit u svoju korist.¹²⁸

Jedna od grešaka koja je nastala pri interpretaciji *Vladaoca* jeste veličanje i uzdizanje do božanskih visina Cesarea Borgije, kao idealnog vladara. Machiavellijevi kritičari koristili su historijski negativnu reputaciju porodice Borgia da djelu daju negativne ocjene upravo zbog njega

¹²⁴ Lozovina 1928, 143.

¹²⁵ Francesco Vettori (1474-1539) bio je Machiavellijev prijatelj, veoma obrazovan. Često su se dopisivali vodeći rasprave o raznim temama, od sitnih svakodnevnica do političkih pitanja. Machiavelli 2002, 139.

¹²⁶ Machiavelli 2021, 5.

¹²⁷ Machiavelli 1985a, 54.

¹²⁸ Machiavelli 1918, 8-9.

koji je dobio epitete zločinca, ne prežući da se sa svojim neprijateljima obračuna na najokrutniji mogući način, pa tako kazna nije zaobišla ni njegovog brata, vojvodu od Kandije.¹²⁹ Međutim, on je za Machiavellija daleko od politički okrutnog zločinca kojega posmatra kroz prizmu *vivere civile*, odnosno kroz koncept građanskog političkog života.¹³⁰ Machiavelli bira Caesara Borgiju za tipičnog vladara, ne zbog njegovih zlodjela već zato što je on tipičan predstavnik državnika kakvog on zamišlja. On nije vladar za sva vremena, narode i situacije; to je naime osoba koja u datoj situaciji može spasiti i ujediniti Italiju. *Vladalac* je više izraz i želja kolektivne volje naroda nego neka pojedinačna osoba.¹³¹ „Svi su govorili da je Cesar Borgia surov čovjek, ali njegova surovost učvrstila je i ujedinila Romaniu i donijela mir i slogu. Ako o ovom dublje razmislimo, vidjećemo da je on bio mnogo milosrdniji prema Romanii nego što su Firentinci bili prema Pistoji, kada su svojim blagim postupanjem dozvolili da zaraćene stranke svojim borbama taj grad dovedu do potpune propasti.“¹³²

Naime, posmatrajući i učeći od Borgije, Machiavelli vjeruje da je sila pokretač svega u prirodi, a tako mora biti i u ljudskom društvu. On pokušava naučnom metodom analizirati greške firentinske Sinjorije koje je učinila ranije prema gradovima Arezzu, i Val di Kamu, koji su se pobunili protiv njene vladavine. Odbacuje srednjovjekovni model analize političke zbilje i posmatra kako sada funkcionira logika sile i kako dokučiti najoptimalniji politički ishod.¹³³ Međutim, kod Machiavellija je vidljiv sistematski pristup. Bez predrasuda pristupa racionalnom prikupljanju i analiziranju informacija koje poredi sa historijskim činjenicama.

Machiavelli kroz djelo upućuje na zalaganje za viši i plemenitiji cilj u odnosu na moć, što je vidljivo kada djelo posmatramo u historijskom kontekstu u kome je i nastalo. Tada vidimo da je cilj oslobođenje i ujedinjenje Italije. Machiavelli nastoji da ograniči tiraniju na dva načina: prvo, ona je određena društvenim okolnostima i drugo, vremenski je ograničena, tj. dok su na snazi nepovoljne društvene okonosti. *Vladalac* je pisan u obliku priručnika vladaru, gdje autor preporučuje upotrebu sile ili represivnih mjera samo u potrebnim situacijama kada je ugrožena sigurnost ili stabilnost države, dok Platon upućuje na stalnu upotrebu represivnih mjera. Dodirna tačka Platona i Machiavellija je antropološki pesimizam. Machiavellijev autoritarizam je kopija

¹²⁹ Grubiša 1983, 106.

¹³⁰ Teofilović 2013, 175-197.

¹³¹ Machiavelli 1985a, 139-140.

¹³² Machiavelli 2021, 81.

¹³³ Molnar 2013, 8.

republikanskog Rima, gdje se diktatura uvodila na određeni vremenski period, a tiranija predstavljala samo pripremu građana za republikansko uređenje. Kada govori o ljudskoj prirodi, iznosi sve ljudske negativne osobine: lažljivost, pohlepu, sebičnost.¹³⁴ Djelo se završava pozivom na oslobađanje Italije od tuđinske čizme: „Ako uzmemo u obzir sve o čemu smo govorili i ako sebi postavimo pitanje, da li današnja Italija može da očekuje nekog novog vladara i da li su se ispunili uslovi da neko mudar i moralan uvede oblik vladavine koji će mu donijeti čast, a narodu dobro, meni se čini da je za to došao trenutak, koji se možda nikada više neće pojaviti. I ako je, kao što sam rekao, za pojavu Mojsija bilo neophodno da narod Izrailja živi u ropstvu u Egiptu, da Persija padne pod vlast Međana da bi se u njoj pokazala sva duševna veličina Kira, da Atenjani budu rasuti po čitavoj zemlji da bi zablistala hrabrost jednog Tezeja, onda je neophodno da za pojavu nekog izuzetnog čovjeka u njoj Italija mora biti dovedena u stanje u kome se trenutno nalazi i u kome je porobljenija nego narod Izrailja, potlačenija nego Persijanci, razbijenija od Atine, da bez poglavara i bez poretka bude tučena i opljačkana, pocjepana i opustošena i izložena nedaćama svih vrsta.“¹³⁵

Vladalac u sebi sadrži različite ključeve za tumačenje, ovisno od toga iz kojeg historijsko – političko – filozofskog konteksta mu pristupa sam čitatelj. Od trenutka kada je djelo objavljeno počinje njegovo uzbudljivo putovanje, od toga da je osporavano pa sve do divljenja i ushićenja. Može se tumačiti na različite načine, ovisno od izdavačke historije prvih štampanih verzija 1532. godine pa sve do modernih distribuiranih tekstova i analiza. *Vladalac* je pravno – političko djelo, odraz prilika i vremena u kojem je Machiavelli diplomatski i politički sazrijeva. Rezultat je realističkog pristupa pisanju i sagledavanju događaja koji su obilježili njegovo vrijeme. Machiavelli je hroničar, historičar i političar koji pristupa pisanju nepristrasno, realno i hladno bez uljepšavanja, dotjerivanja i stilskih figura. Njegov vladar je daleko od filozofa erudite, on predstavlja političara čvrste ruke, lukavog i spremenog da se na vlasti održi varkama i prevarama. Mnogi su ga kritičari proglasili demonom, a njegovog *Vladaoca* kodeksom tirana. Machiavelli je realan i racionalan i svoje događaje opisuje onakvim kakvi jesu. Machiavellijevu Italiju razarale su ratne oluje i nedaće i u takvoj situaciji vidio je izlaz u vladaru koji može ustati protiv takvih suprotstavljenih i razornih sila i izvesti zemlju iz jada, ujediniti je i narodu obezbijediti sreću i blagostanje. On proučava i čita historiju, razmišlja o historijskim ličnostima koje su snagom svoje

¹³⁴ Živanović 2011, 52.

¹³⁵ Machiavelli 2021, 123.

volje i hrabrošću činili u prošlosti velike podvige. Smatra da tiraniju stvara narod ili plemstvo po potrebi. Međutim, može se uočiti velika razlika između vladavine velikaša i naroda, jer plemstvo ima za cilj da pokori narod čije su težnje mnogo časnije.¹³⁶

Na popularnost djela odrazila se i činjenica da je Firenca imala veliki utjecaj na čitavu Evropu u periodu odbacivanja srednjovjekovnog poimanja života, u doba pronalaska novih moralnih vrijednosti, brojnih ostvarenja koja su utemeljila kulturno naslijeđe. Machiavelli shvata da u XV st., kada Italiju potresaju mnoge krize, neće pisati djelo u kojem opisuje idealni lik vladara s moralnim predrasudama o kojima govore religije i filozofije. U *Vladaocu* je strogo razdvojen politički moral od religioznog pa ja Crkva reagovala stavljajući djelo na Indeks zabranjenih knjiga.¹³⁷

Dakle, Machiavelli u svim svojim političkim djelima, prije svega govori o prilikama u Italiji, u svojoj užoj i široj domovini. U izgradnji političkih pojmova i načela prema podacima koje crpi iz opće historije, on se služi i primjerima Firence i drugih komuna i državnica Apeninskog poluostrva. Cilj mu je da prikaže uzrok njihovih nevolja, kako prošlih tako i savremenih, i da na temelju činjenica izvuče pouku i prijedlog za rješenje svih trenutnih problema.¹³⁸ Italijanske državnice nisu bile kadre da izgrade svoju političku strukturu na temeljima slavne antičke rimske države. Prema Machiavellijevu mišljenju, razlog za takvo stanje modernih država jeste nedostatak starinskog odgoja, starih vojnih ustanova te političko-moralnog odgoja. Zbog tih faktora Italija je u Machiavellijevo doba i dalje bila politički pocijepana sa tendencijom ozbiljnih međusobnih političkih sukoba. Za Machiavelija je Crkva glavni krivac zbog kojeg nije došlo do političkog okupljanja država.¹³⁹ Zbog toga je Italija bila politički nemoćna da se ujedini u jednu državnu zajednicu, republiku ili monarhiju. U doba pisanja *Vladaoca* Italija nije bila jedna država, ali je bila jedna domovina koja je imala svoje tradicije koje je baštinila kroz veliku materijalnu i duhovnu kulturu. Imala je sve preduslove da bude ujedinjena, predvođena svojim Kirom ili Mojsijem. „I tako Italija, koja je gotovo na izdisaju, čeka nekoga da izliječi njene rane. Svi vidimo kako ona moli Boga da joj pošalje čovjeka koji će je osloboditi varvarskih surovosti i uvreda.“¹⁴⁰

¹³⁶ Machiavelli 2003, 243-245.

¹³⁷ Machiavelli 2021, 123.

¹³⁸ Sunajko 2013, 123.

¹³⁹ Pod pojmom Crkva, Machiavelli misli na Papsku državu. Italija je bila rascjepkana na niz državnica među kojima je bila i Država Crkve. Lozovina 1928, 140.

¹⁴⁰ Machiavelli 2021, 124.

Machiavelli je isticao da se nužno mora sagledavati istina i odbacio je svaku mogućnost oslanjanja na zamišljene republike i kneževine. Koristio je metaforu životinja da prikaže ljudsko ponašanje: „Postoje dva načina borbe, jedan u skladu sa zakonima a drugi na silu; prvi je svojstven ljudima, a drugi zvijerima.“ Na početku djela naglašava kako nije uljepšao knjigu velikim riječima, što je bio običaj pisanja do tada: „Ja djelo nisam nakitio ni ispunio bučnim izrazima, nadutim uzvišenim riječima, niti bilo kakvim uresima ili kićenosti stila čime mnogi ukrašuju svoje knjige.“¹⁴¹ On se udaljio od tradicionalnog načina pisanja i narativa. Prvo i drugo poglavlje govori o kneževinama, iako Machiavelli često miješa *Rasprave* i *Vladaoca*,¹⁴² o vrstama monarhija i na koji način se zadobivaju. Zatim iznosi osobine idealnog vladara koristeći primjer Cesara Borgie, uz osvrt na osobine koje su potrebne vladaru: volja, mudrost, poznavanje umijeća ratovanja i na kraju okrutnost koja može poslužiti za očuvanje vlasti. Vladar mora da izazove strah, ne mržnju, da narod voli po vlastitoj želji, a mrzi po volji vladara. Za održavanje vladavine vladar se mora oslanjati na vjernost podanika i naroda. Mora se nužno držati obećane riječi, mora se oslanjati na religiju, slušati savjetnike, mudro birati dobre savjetnike. Također, utvrde i fortifikacija su nužno važan faktor u očuvanju moći vladara i načina vladanja.

Poglavlja I-XI opisuju različite vrste kneževina; ne postoji samo jedan tip države, već različite države prema tome na koji način su formirane.¹⁴³ Jedan tip su nasljedne kneževine koje se prenose sa oca na sina dinastijskim putem.¹⁴⁴ Drugi tip su nove kneževine koje su osnovane oružjem ili ličnim vrlinama novog vladara. Među ove spadaju i mješovite koje su nastale od republikanskih temelja, građanske kneževine, i treći tip su crkvene kneževine. Machiavelli ističe da je postojalo nekoliko rimskih načina za držanje novostečenih država, koristi republiku kao primjer.¹⁴⁵ Smatra da se ne treba samo fokusirati na sadašnje probleme već i na budućnost. Uzima

¹⁴¹ Machiavelli 1983, 7-8.

¹⁴² Machiavelli analizira monarhije i zaključuje da su utemeljene pomoću umijeća (virtu) ili okolnosti (fortuna), navodeći veliki broj primjera za tu tezu. Državnik mora raditi u skladu ili u harmoniji sa vrlinom i razboritošću. I to ga čini posebnim u odnosu na druge vladare ili to ga odvaja od drugih vladara, budući da upravlja državom ili preuzimanje državnog kormila iziskuje veliku odgovornost. Sunajko 2013, 123.

¹⁴³ Machiavelli razlikuje pet vrsta monarhija: „(1) novoosnovanu, u kojoj je vladar izabran ili je samo prigrabio vlast, (2) nasljednu, u kojoj se vlast prenosi na potomke vladajuće dinastije, (3) apsolutnu monarhiju, u kojoj vladar vlada sam, (4) vjersku monarhiju, u kojoj je temelj vlasti vjera i, na kraju, (5) građansku monarhiju, u kojoj vladar vlada uz ustavni pristanak građana.“ Grubiša 2009, 168-169.

¹⁴⁴ Grubiša 2009, 168.

¹⁴⁵ Po Machiavelliju, umijeće vladanja i sposobnost ovisi o sretnim okolnostima, vrlini i umijeću. U tom kontekstu uzima nekoliko primjera kao što su Mojsije, Kir, Romul i Tezej, koji su vlastitim oružjem i hrabrošću osvojili vlast, a kao negativan primjer navodi dva novija primjera iz svog doba a to su dominikanac Girolamo Savonarola i Pietro Soderinije, koji su izgubili vlast jer se nisu oslanjali na vlastitu silu. Sunajko 2013, 123.

za primjer Francusku, Osmansko Carstvo, karaljevstvo Darija koje je osvojio Aleksandar. Machiavelli u V. poglavlju govori kako vladati gradovima ili kneževinama u kojima su prije nego što su osvojeni, vladali posebni zakoni. Navodi tri načina zadržavanja vlasti u osvojenim državama: „U osvojenim državama, koje su navikle da žive po svojim zakonima i slobodi, vlast se može sačuvati na tri načina: prvi, uništiti ih, drugi, otići i lično se tamo nastaniti, treći ostaviti ih da žive po svojim zakonima izvlačeći od njih izvjestan danak, uspostavljajući u njima vladavinu nekolicine koji će ih držati u prijateljstvu.“¹⁴⁶

Dalje, Machiavelli piše o novim državama koje vladar pokorava oružjem ili vrlinom: „Mi treba da postupamo kao razboriti strijelci koji su mnogo udaljeni od cilja, pa onda, poznajući snagu svoga luka, ciljaju iznad mete koju hoće da pogode, ne zato što žele da njihova strijela dostigne tu visinu, već zato što će jedino na taj način pogoditi metu.“¹⁴⁷ Machiavelli ne daje savjet vladaru općenito već samo vladaru koji preuzima na sebe ujedinjenje Italije, ne daje upute vladaru da bude tiranin narodu već obrnuto. Machiavelli je republikanac i demokrata. „Prema tome, onaj ko postane vladar zahvaljujući volji naroda, treba dobro da postupi prema njemu, što je lako, jer narod traži samo da ne bude tlačen. Međutim, onaj ko dođe na vlast protiv volje naroda, a uz podršku velikaša mora da se trudi da narod pridobije za sebe.“¹⁴⁸ Machiavelli dijeli ljude na dvije osnovne socijalne klase, na bogate i siromašne. „Naime, u svakoj državi postoje dvije vrste ljudi i dvije vrste raspoloženja.“¹⁴⁹

Poglavlja od VI - IX govore o novim vladavinama do kojih se dolazi vlastitim oružjem i o reformi postojećeg poretka, što je za vladara najizazovniji zadatak.¹⁵⁰ Vladar, budući da neće moći udovoljiti svima mora imati sredstva da prisili podanike da ga podrže ili će u suprotnom izgubiti vlast. U sedmom poglavlju govori o sreći koja vodi do vlasti, a kao primjer navodi Cesara Borgiju.¹⁵¹ „Cesar Borgia, pučki nazvan vojvoda Valentino, zadobio je državu zahvaljujući sreći očevoj pa ju je s njome i izgubio, unatoč tome što je uložio sav trud i učinio sve što mora učiniti

¹⁴⁶ Machiavelli 2003, 26.

¹⁴⁷ Machiavelli 2021, 27.

¹⁴⁸ Isto, 49.

¹⁴⁹ Isto, 47.

¹⁵⁰ Vidi Raspudić 2019.

¹⁵¹ Kroz primjere Francesca Sforze i Cesarea Borgie Machiavelli nam prikazuje razliku između uspješnih i neuspješnih vladara. Prvi je na vlast došao putem *virtu* i težim putem i njegova vladavina je prošla bez većih teškoća. Dok se drugi na vlast popeo zahvaljujući *fortuni* i na kraju je ostao bez nje jer nije slijedio principe razborite vladavine ili nije bio mudar u vladavini. Sunajko 2013, 124.

razboriti i sposoban čovjek koji hoće da se učvrsti u državama.“¹⁵² U osmom poglavlju govori o vladarima koji su zločinom osvojili vlast, navodeći kao primjer Sicilijanca Agatokla, običnog građanina, lončareva sina koji je postao sirakuškim kraljem: „Ne može se, doduše, nazvati vrlinom ubijanje sugrađana, izdaja prijatelja, nevjera, nemilosrđe, bezboštvo jer sve to može donijeti vlast ali ne i slavu.“¹⁵³

U IX poglavlju *Vladaoca*, Machiavelli iskazuje vlastito viđenje o građanskim vladavinama: „No sad smo došli do drugog načina, kad privatan građanin, ne zlodjelima ili nekim drugim nepodnošljivim nasiljem, nego naklonošću sugrađana postaje vladarom u svojoj domovini, pa se to može nazvati građanskom vladavinom.“¹⁵⁴ Machiavelli ne želi bilo kakvog vladara, ni slučajno tiranina, već želi političku moć pretvoriti u oruđe u rukama onog koji će uspostaviti nove društvene odnose i novu državu na čelu sa građanskom vladavinom. Machiavelijev idealni vladar je onaj koji na vlast ne dolazi nasiljem i zlodjelima već uz podršku naroda. Po njegovom mišljenju vlast nije cilj nego sredstvo jer vladar nema za cilj doći na vlast, nego osigurati pravnu vladavinu svojim građanima.¹⁵⁵ U X poglavlju donosi način da se procijeni snaga kneževina, da li se mogu braniti ili ne i da li treba da se oslanjaju na saveznike. „Smatram također da je tuđa pomoć uvijek nužna onima koji se s neprijateljem ne mogu ogleđati na otvorenom polju, nego su prisiljeni povući se u zidine i braniti se iza njih.“¹⁵⁶ U XI poglavlju govori o crkvenim državama koje se oslanjaju na vjeru; moćne, snažne i kadre vladare održavaju na vlasti. „Jedini oni imaju državu a ne brane je, imaju podanike i ne vladaju njima. Samo su dakle te države sigurne i sretne. No kako tim državama upravljaju viši uzroci do kojih ljudski um ne dopire, neću više o njima govoriti.“¹⁵⁷

Poglavlja XII i XIII govore o odbrani i vojskama, vrstama vojske i plaćenicima. Proučavajući savremene događaje Machiavelli zaključuje da su ljudi zapravo pola ljudi pola životinje. O državi govori kao o činjenici koja postoji, ima svoj život i tok razvoja te u tom kontekstu posmatra države oko sebe poput Engleske, Francuske i Španije, dok se iskreno divi Osmanskom Carstvu. Upravo zato i koristi svoje diplomatsko iskustvo da izvuče najbitnije činjenice koje će predočiti kao savjet vladaru po pitanju Italije i njenog ujedinjenja. Državnik u

¹⁵² Machiavelli 1983, 30.

¹⁵³ Machiavelli 2021, 42.

¹⁵⁴ Machiavelli 2002, 54

¹⁵⁵ Sunajko 2013, 125.

¹⁵⁶ Machiavelli 1983, 45.

¹⁵⁷ Isto, 47.

Machiavelliju je sazrijevao dugih 14 godina u mnogobrojnim diplomatskim misijama. Na tim putovanjima imao je priliku susretati se s najvećim evropskim vladarima i državicima. On je neprekidno proučavao, posmatrao, gledao i upijao svaku državničku mudrost, koju će kasnije pretočiti na papir, kao uputu vladaru koji mora ozbiljno shvatiti svoju ulogu i posao. Tada je Machiavelli shvatio pogubnost plaćeničke vojske, u odnosu na stajaću koja je bila jedina spremna ustati za odbranu domovine.¹⁵⁸ Ideja o vojnoj građanskoj vojsci nije ga napuštala sve do konca političke karijere i kraja života.¹⁵⁹ Posmatrao je druge države koje su za svoj rast, stabilnost i čak teritorijalnu ekspanziju imale zahvaliti upravo stajaćoj vojsci. Nastojeći da ostvari svoju ideju i naum, Machiavelli je zagovarao osnivanje posebnog vojnog vijeća *I nove della milizia*.¹⁶⁰ I sam je po firentinskim selima vršio mobilizaciju i skupljanje vojnika, pa je tako Firenca dobila prvu građansku vojsku. Sve je to radio sa namjerom da što prije ukine plaćeničku vojsku koju je smatrao vrlo pogubnom za državu. O tome je pisao na više mjesta u svojim djelima, navodeći koliko su plaćeničke trupe štetne po republiku.¹⁶¹ Dakle najamnici su bili konstantna pojava u XV st. u Italiji. I pored činjenice da su njihov vojni angažman strogo osuđivali Petrarca, Salustije, Bruno, Machiavelli, Francesco Guicardini, oni su i dalje bili često unajmljivani za vojne potrebe. S jedne strane, bili su stalna prijetnja građanskom društvu, a s druge strane nužna realnost, posebno u Firenci koja je bila u kontinuiranom strahu od nemira seoskog plemstva ili pljačkaških vojski. Machiavelli je oštro kritikovao i osuđivao plaćeničku vojsku i kondotjere što se vidi u njegovoj knjizi u XII poglavlju. Posebno je bio nezadovoljan zbog spomenika koji su podizani kondotjerima poput konjaničkih statua Gatamelate i Koleonija.¹⁶²

¹⁵⁸ Najamnička tradicija ratovanja u evropskim zemljama počinje već u XIII st. u feudalnim vojskama i vojskama ranih gradskih zajednica. Sjeverna i srednja Italija ekonomski se razvija, a ekonomski prosperitet izaziva određeni vid suparništva i anagonizma između malih italijanskih država. Suparništva u tim državama – gradovima, zatim sukob teritorijalne prirode dovode do napete atmosfere i stalnih ratova manjih razmjera među malim gradovima državama. Budući da male države tokom XIII st. nisu bile kadre okupiti i regrutovati u vojsku dovoljan broj svojih građana, a imale su finansijsku moć, one su pribjegavale unajmljivanju plaćenika. Ti stranci nisu bili Talijani, bili su Francuzi ili su se mogli unajmiti Katalonci, a dolaskom Henrija VII došao je velik broj i Nijemaca, zatim mađarske, engleske i francuske trupe. Garin 2005, 45.

¹⁵⁹ Machiavelli kada govori o vojsci prije svega misli na vlastitu vojsku tj. građansku miliciju kojoj je odbrana države u prvom planu. Ovu tematiku Machiavelli provlači kroz svoja djela ili piše u svojim djelima, a u *Umijeću ratovanja* dao je i teorijsku podlogu gdje detaljno piše o projektu vlastite vojske. Na ovu temu se vraća u *Raspravama i Vladaocu*. Grubiša 2010c, 154.

¹⁶⁰ Vidi Grubiša 2010c.

¹⁶¹ Lozovina 1928, 9.

¹⁶² Garin 2005, 42-43.

„Hoću bolje da pokažem neuspjeh tih vojski. Komadanti tih plaćenika su ili vješti ratnici ili to nisu; ako su vješti ratnici, onda im se ne može vjerovati, jer će tražiti da ojačaju svoju moć ne štetu vladara ili nekog ko je tom vladaru potreban kao saveznik; ako komadant nije hrabar i ne umije da ratuje, on svog vladara vodi pravo u propast.“¹⁶³ Machiavelli konstantno navodi koliko je pogubna plaćenička vojska i da Firenca mora hitno riješiti „vojni problem.“ Tako će riješiti i državni problem, a jedini spas joj je bila narodna milicija. Lično se uvjerio u pogubnost plaćenika pod zidinama Pise kada je bio poslan da se brine o logistici. Tada je vidio da su saveznici i plaćenici jednako nesigurni. „Vojska se rasula, a komesari s Machiavellijem ostadoše, na milost i nemilost pobunjenih Švicaraca.“¹⁶⁴ Kada raspravlja o rodovima vojske i najamnicima navodi primjer iz antike i svog doba ističući koliko je važna stajaća vojska za državu. „Rim i Sparta su vijekovima bili slobodni zahvaljujući svojoj vojsci. Švajcarska je slobodna, jer ima sopstvenu vojsku.“¹⁶⁵ U XIII poglavlju Machiavelli govori o pomoćnim, mješovitim i vlastitim vojnicima. Za Machiavellija i pomoćna vojska je također beskorisna vojna pomoć. Skoro uvijek je na štetu za onoga koji ju pozove u pomoć jer „bude li poražena, uništen si, pobijedi li, u njenoj si vlasti.“¹⁶⁶ „Razborit će vladar, međutim, uvijek izbjegavati takve vojske i oslanjati se na vlastitu; radije će izgubiti bitku sa svojom vojskom, negoli pobijediti s tuđom pomoći, jer neće smatrati pravom pobjedom onu što ju je postigao tuđim oružjem.“¹⁶⁷ Machiavelli i dalje navodi argumente zašto vladar treba da ima vlastitu vojsku: „Vojska, dakle, kojom takav vladalac brani svoju državu ili je njegova lična, ili najamnička, ili pomoćna, ili mješovita. Najamničke i pomoćne su nekorisne i opasne: ako neko vlada svojom državom, zasnovanom na najamničkoj vojsci, nikada neće čvrsto stajati i biti siguran.“¹⁶⁸ Dalje govori o razlozima zašto je kao takva štetna po državu: „Takva je vojska pohlepna i razjedinjena, nedisciplinovana i nepouzdana; među prijateljima oni su hrabri, među neprijateljima se kukavički ponašaju.“¹⁶⁹ Uz dobru vojsku neophodno je da vladar bude dobar vojni strateg: „Vladar koji ne poznaje vještinu ratovanja pored ostalih nevolja moraće da trpi prezir svojih vojnika koji nemaju povjerenje u njega.“¹⁷⁰

¹⁶³ Machiavelli 2021, 60.

¹⁶⁴ Lozovina 1928, 36.

¹⁶⁵ Machiavelli 2021, 61.

¹⁶⁶ Machiavelli 1983, 55.

¹⁶⁷ Isto, 56-57.

¹⁶⁸ Machiavelli 2009, 55.

¹⁶⁹ Machiavelli 2021, 60.

¹⁷⁰ Isto, 72.

U poglavljima od XIV do XIX govori o kvalitetima vladara, vrlinama i porocima. U XIV poglavlju govori o tome šta mora vladar uraditi s obzirom na vojsku. U ovom poglavlju Machiavelli govori o savjetima vladaru, koji uvijek na prvo mjesto mora staviti rat i vojsku. Ne smije nikada zapostaviti ratno umijeće. Glavna briga vladara treba da bude rat i njegova priprema a ne knjige; treba da se bavi lovom, a za intelektualnu snagu da proučava vojskovođe kako bi mogao izvući što veću korist za sebe i izbjeći njihove greške. Dobar vladar mora biti umjeren u darežljivosti i škrtosti: „Više od svega vladar se mora čuvati toga da ne doživi prezir i omraženost; a upravo će ti troškovi dovesti i do jednog i drugog.“¹⁷¹ U XV poglavlju Machiavelli se osvrće na moralni kompromis stavljajući ga u kontekst antropološkog pesimizma, da li su ljudi po prirodi skloni zlu, ili su spremni ići linijom manjeg otpora i tako osigurati vlastito dobro na štetu drugih.¹⁷² To se najbolje oslikava u sljedećem primjeru: „Od toga kako se živi do toga kako bi valjalo živjeti toliko je daleko da onaj koji zanemaruje ono što se radi zbog onoga što bi se imalo raditi, prije da nastoji oko svoje propasti negoli oko održanja; među tolikima koji nisu dobri mora propasti čovjek koji hoće da u svemu postupa kako je dobro. Stoga vladar koji želi opstati mora nužno naučiti da ne bude dobar, pa se toga držati, ili od toga odstupati, već prema potrebi.“¹⁷³ Dalje, u XVII poglavlju nastavlja govoriti o savjetima i o okrtunosti i blagosti, i je li bolje da vladara ljube ili da ga se boje.¹⁷⁴ Ovdje uzima za primjer Cesara Borgiu: „Svi su govorili da je Cesar Borgia surov čovjek, ali njegova surovost učvrstila je i ujedinila Romanju i donijela mir i slogu.“¹⁷⁵

U XVIII poglavlju koristi metaforu lava i lisice za primjere sile i lukavstva i ističe kako vladari moraju držati zadatu riječ.¹⁷⁶ Pored toga kakav treba da bude vladar, Machiavelli iznosi i osobine istog tog vladara te kako treba da se odnosi prema svojim podanicima i prijateljima: „Onaj ko hoće da, među onima koji nisu dobri, uvijek i u svakoj prilici bude dobar, prije ili kasnije mora doživjeti propast. Otuda svaki vladar mora naučiti da ne smije biti dobar u svakoj prilici, već da svoje ponašanje uskladi sa okolnostima u kojima se zatekne. Prema tome, vladar ne treba da se brine što ga nazivaju tvrdicom, jer je u stanju da se brani, nije siromašan i dostojan prezira i ne

¹⁷¹ Machiavelli 1983, 65.

¹⁷² Raspudić 2020, 284.

¹⁷³ Machiavelli 1985a, 125.

¹⁷⁴ Grubiša 2010c, 165,

¹⁷⁵ Machiavelli 2021, 81.

¹⁷⁶ Machiavelli u XVIII poglavlju *Vladaoca* ukazuje da su uz silu zakoni glavni temelj države, bez obzira kakvo je državno uređenje. Dobri zakoni prirodno slijede i dobru vojsku, država je jaka ako ima i dobru vojsku i dobre zakone. Sunajko 2013, 127-128. Vidi Raspudić 2019.

mora da pljačka svoje podanike. Vladar treba da sačuva svoju državu; sredstva kojima je ostvario takav cilj uvijek će biti ocijenjena kao časna i svako će o njima pohvalno govoriti.“¹⁷⁷

Machiavelli navodi primjer Piera Soderinija koji je bio častan čovjek pun vrlina, ali zbog neodlučnosti i blagosti doveo se do propasti i vlast je pala u ruke onima koji su uništili republiku. „Stoga vladar koji želi da se održi na vlasti mora nužno naučiti da ne bude dobar, pa se toga držati, ili od toga odstupati, već prema potrebi.“ Autor iznosi da čovjek koji ulazi u politiku mora biti spreman koristiti se metodama nužne odbrane, mora biti sposoban preokrenuti stvari u svoju korist. Kako je ranije navedeno, osobine vladaoca su osobine lava i lisice.¹⁷⁸ „Lav ne umije da se sačuva od postavljene zamke, a lisica ne može da se odbrani od vukova.“¹⁷⁹ Građanska vladavina glavni je autorov politički projekt a ne individualna tiranija. Građanska klasa ima za imperativ uspostavu novog društvenog i političkog sistema građanske vladavine.¹⁸⁰

Poglavlja XXIV - XXV bave se greškama koje su počinili italijanski vladari tokom turbulentnog perioda italijanskih ratova. U zadnjem, XXVI poglavlju, vidljiva je Machiavellijeva zabrinutost za Italiju, a za to loše stanje krivi su pohlepa i nesposobni vladari: „I tako Italija, koja je gotovo na izdisaju, čeka nekoga da zaliječi njene rane, da spriječi pljačkanje Lombardije, da ukine namete pod kojima stenju Toskana i Napuljska kraljevina, stavi melem na bolna mjesta, koja se tako dugo gnoje i krvare.“¹⁸¹ Machiavelli je veliki simpatizer rimske politike a u pisanju se oslanja na Tita Livija. U djelu *Vladalac* govori o tome da postoje dva načina borbe: jedan pomoću zakona i drugi pomoću sile. Jedan je svojstven ljudima, drugi zvijerima, ali pošto prvi često zataji, mora se uteći drugom. Stoga se vladar mora znati ponašati i kao zvijer i kao čovjek.“ Ovdje Machiavelli aludira na stvarne događaje iz savremene historije misleći na Savonarolin pad.¹⁸²

Njegov vladar mora imati sve osobine svih velikih vladara od Mojsija do Caesara Borgie, mora biti mudar i strpljiv i vladati željeznom rukom. Ne smije se previše oslanjati na *fortunu* jer je ona prevrtljiva.¹⁸³ Mora biti u datom trenutku poput lava ili lisice, a snagu i srčanost mora znati

¹⁷⁷ Machiavelli 2021, 77-87.

¹⁷⁸ Raspudić 2020, 285-286.

¹⁷⁹ Machiavelli 2021, 86.

¹⁸⁰ Machiavelli 1985, 37.

¹⁸¹ Machiavelli 2021, 124.

¹⁸² Machiavelli 1985a, 135.

¹⁸³ Fortuna je jedna od temeljnih Machiavellijevih kategorija, ona u različitim kontekstima ima potpuno različita značenja, neki od prijevoda su za taj termin; sreća, sudbina, providnost.

spojiti s lukavom prepedenošću.¹⁸⁴ Tamo gdje ne može silom postići cilj, treba pribjeći prevari budući da se ljudi lako hvataju u zamku. Po potrebi mora biti blag, dobar i pravedan ili okrutan kada se za to pojavi nužna potreba.¹⁸⁵ Kada sjedne na vladarsko mjesto i zagospodari zemljom prvi mu je zadatak, ako želi dobro za svoju zemlju i podanike, da osnuje vlastitu stajaću vojsku. Vladarevo glavno zanimanje mora da bude ratno umijeće, a vojska da mu bude prvi i najvažniji zadatak. Na kraju kaže da ako Lorenzo bude slijedio njegove upute, obezbijediće svome slavnom domu vječnu i neprevaziđenu slavu, postaće osnivač jake i moćne države i biće slavni osloboditelj Italije koja je bila rastrgana, potlačena, opljačkana i zalutala u rukama nevještih upravljača i kormilara. Gledajući osvajačke vojske Machiavelli zaključuje da italijanske države, žele li doživjeti budućnost, moraju nužno dovesti na vlast mudre ljude ili između sebe izabrati najbolje i prepustiti im vladarski tron, a koji su naučili pouke iz bliske prošlosti.¹⁸⁶ Posljednje, XXVI poglavlje, Machiavelli završava Petrarkinim stihovima:

Vrlina će protiv bijesa
pograbiti oružje, da kratku borbu bije:
jer hrabrost drevna
u srcima italiskim još zamrla nije.¹⁸⁷

Machiavelli oslikava renesansnu političku misao, koja predstavlja uzor i primjer u historiji političkih misli, u donosu na građanski humanizam. On je predstavnik i teoretičar politike kakva jeste te na temelju vlastitog iskustva analizira sadašnje i prošle oblike političkih institucija i djelovanja političkih faktora. Njegova popularnost nastala je nakon pisanja *Vladaoca*. Ipak, njegova politička teorija dosegla je svoj vrhunac u djelu *Rasprave*. U *Vladaocu* Machiavelli ukazuje na prilike u Italiji, na preduvjete da se pristupi njenoj obnovi i političkoj integraciji pozivajući Lorenza Medicija riječima: „Ostalo morate učiniti Vi. Bog neće da učini sve, kako nam time ne bi oduzeo slobodnu volju i uskratio dio slave koja nam pripada.“¹⁸⁸

¹⁸⁴ Dakle, Machiavelli se u svojim djelima puno oslanja na animalistiku koju izrazito vidimo u djelu *Vladalac*, gdje je autor naglasio dva načina borbe, prvi se odnosi na zakone koji se odnosi na ljude a drugi na upotrebu sile i svojstven je životinjama. Prema Machiavellijevom mišljenju, to spada u *zoon politikon* a stoga, mudar vladar zna balansirati između ljudske i životinjske prirode i u datom trenutku zna iskoristiti onu koja donosi veće benefite. Za ovo Machiavelli, pronalazi dobru vezu sa antikom pozivajući se na priču kako je velikog grčkog junaka odgojio kentaur Hiron. Raspudić 2020, 286.

¹⁸⁵ Raspudić 2020, 285.

¹⁸⁶ Johnson 2008, 52.

¹⁸⁷ Machiavelli 1985a, 146.

¹⁸⁸ Isto, 144.

5.2. Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija

Rasprave prvih deset knjiga Tita Livija, Machiavelli je napisao oko 1517. godine, a djelo je objavljeno posthumno, uz papinu dozvolu, 1531. godine. *Rasprave* počinje tumačenjem oblika vladavine i nastanka država. Po obimu, *Rasprave* su veće od *Vladaoca*, jer detaljnije i dublje objašnjava prednost republičkog uređenja nad ostalim uređenjima, iako djelo sadrži mnoge slične teme sa *Vladaocem* i drugim njegovim djelima. *Rasprave* su drugo Machiavellijevo političko djelo koje je pisao u trogodišnjem periodu, na mahove i na prekide. Sastoji se iz tri toma,¹⁸⁹ a govori o republikanskom uređenju i historiji starog Rima, savremenim historijskim događajima i strukturi republikanskog uređenja.¹⁹⁰ Djelo nije samo komentar Livijevoj historiji, već je samostalno i cjelovito. Livija koristi kao podlogu za donošenje zaključaka kod stvaranja osnovnih državno – političkih teorija.¹⁹¹

U momentu kada piše *Rasprave*, razmišlja o jednom bitnom pitanju, a to je ujedinjenje Italije u snažnu državu po uzoru na velike zapadne monarhije tog vremena: Španiju, Francusku i Englesku. Machiavelli u 1500. godini razmišlja o tužnoj sudbini svoje domovine i velikoj nepravdi protiv koje se on grčevito bori pisanjem.¹⁹² U uvodu *Rasprava* Machiavelli se obraća adresaru svoga djela, Zenobiju Buondelmontiju, koji mu je bio prijatelj i s kojim je bio redovan gost na književnim susretima gdje su raspravljali o politici, ratovanju i mnogim književnim i kulturnim temama u vrtovima Oricellari od 1517. godine.¹⁹³ Prvobitno, Machiavelli je planirao djelo napisati u formi komentara na prvu dekadu (prvih deset knjiga Tita Livija).¹⁹⁴ Počinje sa iznošenjem

¹⁸⁹ Tom (grč. tomos) odsjek, odsječen komad, dio: svezak (knjige), knjiga. Volumen (lat. volume, volvere) rukopis, spis obavijen oko štapića, svitak: knjiga, svezak. Klaić i dr. 2002, 1414 i 1468.

¹⁹⁰ Machiavelli analizirala republikanski model vlasti, izdvaja tri antička modela: Rim, Atenu i Aleksandriju upoređujući ih sa tri savremena modela gradske republikanske vlasti: Firenca, Venecija i Dubrovnik. Grubiša 2009, 166.

¹⁹¹ Lozovina, 1928, 63.

¹⁹² Machiavelli 1985b, 127.

¹⁹³ U Firenci su se oduvijek stvarali književni krugovi. Krajem XV st. glavni centar bio je u raskošnoj palati bogatog Firentinca Bernarda Rucellaia, pod latinskim imenom *Oricellarius*, u ulici Scala. Tu su se okupljali ljubitelji knjige i lijepe umjetnosti. Kasnije je ovaj krug prešao u ozbiljno naučno-književno udruženje ili akademiju. Osnivač pomenute akademije bio je visoko obrazovani Cosimo Rucellai, unuk Bernardov. Bogato je uredio palaču, sa raskošnim i prostranim vrtovima ukrašenim rijetkim ukrasnim cvijećem i drvoredima. Na sastancima u Oricelarskim vrtovima održavala su se predavanja, čitanja, razgovori i rasprave o književnim i naučnim pitanjima. Lozovina 1928, 81-82.

¹⁹⁴ Titus Livius, Tit Livije (59. pr. n.e. - 17. n.e.), bio je rimski historičar. Poznat je po djelu *Ab Urbe condita* (*Od osnutka grada Rima*), gdje je opisao historiju Rima od najstarijih vremena, od mitskog dolaska Eneje u Italiju do smrti

činjenica o obliku vladavine i nastanku država. Ovo djelo upućuje svojim prijateljima što na neki način možemo shvatiti kao aludiranje na samog adresanta *Vladaoca*. Dakle, Lorenzo nije ozbiljno shvatio Machiavellijev poklon i njegovu vrijednost, pa na ovaj način Machiavelli ironizira svu tu situaciju. To potvrđuje u sljedećim redovima: „Upućujem vam dar koji je, ako i ne odgovara obavezama mojim prema vama, nesumnjivo najveći što ga je Niccolo Machiavelli mogao uputiti. U njemu sam, naime izrekao sve što znam i što sam dugotrajnim iskustvom i neprestanim čitanjem naučio o zbivanjima u svijetu. A budući da ne možete ni vi ni iko od mene očekivati više od toga, ne smijete se žaliti ako vam nisam više darovao. I vjerujte da pri tome jedino zadovoljstvo osjećam kad pomislim kako sam se možda u mnogim stvarima prevario, ali jedino nisam pogriješio što sam izbarao vas, kojem su mimo svih drugih ove moje *Rasprave* upućene, zato što mi se čini da sam vam pokazao stanovitu zahvalnost za primljeno dobročinstvo.“¹⁹⁵

Poslije smrti Lorenza II Medicija 1519. godine, Machiavelli se vraća u politiku, doduše biva angažovan na male i beznačajne misije. Gospodari Firence shvatili su da on nije više državni neprijatelj broj jedan. Pri analizi političke koncepcije Machiavelli kao izvor koristi prošlost, čitajući o dešavanjima u prošlosti i navodeći neposredno iskustvo svog vremena. Čita Livija ali u svom pisanju više iznosi vlastite misli o republičkom uređenju. Govori o sigurnosti, slobodi i ciljevima vlada, o tome da li su opravdane ili ne, o odnosu između naroda i plemstva analizirajući historiju starog Rima i francuskog kraljevstva u njegovo doba. Djelo je *magnum opus* političke misli, gdje autor piše djelo koje podliježe djelomičnoj historijskoj i nikako hronološkoj analizi događaja. *Raspravi* treba pristupiti kao filozofskom, politološkom, sociološkom djelu nastalom na historijskim izvorima.¹⁹⁶ Machiavelli posmatra svijet kroz prizmu surove objektivnosti bez ikakvih akademskih sudova, analizirajući prošlost i sadašnjost i zaključuje da jednaki uzroci proizvode isto tako jednake posljedice. Zato, po Machiavelliju, nužno je pronaći uzroke stvari koji su ključni za pronalaženje staze ka cilju, pronalaženje lijeka bolesti i ozdravljenje bolesnog organizma. Jer ako prepoznamo uzrok i uzročnost problema, tj. uzrok bolesti, onda je moguć i proces izlječenja do konačnog cilja, a to je potpuno ozdravljenje organizma.¹⁹⁷ Machiavellijevi ciljevi su isključivo fokusirani na problematiku društvenog uređenja s imperativom pronalaženja modela koji bi

vojskovođe Druza 9. godine nove ere. Djelo je napisano u obliku ljetopisa u 142 knjige od kojih je sačuvano samo 35. Tit Livije 1995, 15-16. O značenju pojma knjiga u antičkom periodu pogledati: <https://www.skole.hr/povijest-knjige/>

¹⁹⁵ Machiavelli 1985b, 151.

¹⁹⁶ Mamić 2022, 146.

¹⁹⁷ Machiavelli 1985b, 31.

poslužili za društveno uređenje i funkcioniranje republike. Također, poredi dešavanja u Rimu sa republikama svoga vremena, iznoseći razloge zbog kojih je jedno društvo u nečemu bilo uspješno dok drugo nije. Ima pozitivan stav prema postojećim republikanskim uređenjima Venecije i Firence. Ipak, teži da pronade put za njihovo poboljšanje.¹⁹⁸ Republikansko uređenje prikazuje kao univerzalni model koji pruža najbolju političku stabilnost i slobodu.¹⁹⁹

Ogorčen posmatra kako Italija pati, kako mijenja gospodare, kako se smjenjuju jedan za drugim, kako je razdiru unutrašnje nesuglasice. Italija danonoćno krvari a rane se produbljuju umjesto da zacjeljuju. Traži se krivac za to stanje, a Machiavelli ga pronalazi u Crkvi²⁰⁰ jer je ona bila prepreka za izgradnju države i to iznosi i opisuje sljedećim riječima: „I zaista, nikad jedna zemlja nije bila složna i sretna ako u njoj nisu bili jedna republika i jedan vladar, kao što se dogodilo u Francuskoj i u Španiji. A razlog što i Italija nije takva i što i ona nema jednu republiku i jednog vladara samo je crkva, jer u njoj se ona jeste smjestila i držala svjetovnu vlast, ali nije imala toliko snage i toliko vrline da osvoji ostalu Italiju i njom zavlada, niti je, s druge strane, bila toliko slaba da ne bi u strahu od gubitka vlasti nad svjetovnim stvarima pozvala kojeg moćnika da je odbrani od onoga koji bi u Italiji postao previše moćan.“²⁰¹

U *Raspravama* Machiavelli postavlja jedno pitanje, a to je nepromjenjivost ljudske prirode, budući da to proističe iz tolikih nevolja koje su pogodile Italiju i da je kod njega izazvalo veliku bol i tugu. On samo želi jedno, da Italiji obezbijedi lađu koja će je izvesti iz nemirnog političkog morskog bezdana i vratiti je u mirnu luku u rukama stabilnog, harizmatičnog mornara koji će znati usmjeriti pramac broda prema povoljnim vjetrovima. Jer ljudi se ne mijenjaju, budući da u sebi sadrže sva zlodjela i nevolje, pa stoga Machiavelli zaključuje da je samo država kadra promijentati ljude. Tu vidimo njegov moderni pristup koji se u mnogo čemu razlikuje od srednjeg vijeka koji je veliki značaj pridavao Bogu a samim time i papi. Prema Machiavelliju, sada tu ulogu treba da preuzme država sa vladarem na čelu kao tvorcem države. U srednjem vijeku čitav koncept ljudskog življenja i poimanja države bio je podređen Božjoj providnosti. Čovjek nije bio u

¹⁹⁸ Machiavelli govori o tri tipa republike: mala, osvajačka i republika koja se regeneriše (obnavlja). Male republike oličene u antičkoj Sparti ili Veneciji u renesansnoj Italiji zapravo su aristokratske republike u kojima su optimati držali vlast u svojim rukama, a time i narodu oduzimali slobodu. Molnar 2013, 15.

¹⁹⁹ Mamić 2022, 148.

²⁰⁰ Machiavelli je bio protivnik crkve ali ne i protiv religije. Ipak je smatrao da je religija nužno potrebna čovjekovom društvenom životu, iako je otvoreno iznosio anticrkveni stav. Za Machiavellija religija je neophodna, ona je oružje u političkim borbama, ona je dobra samo ako stvara dobar red i ako ju prate sreća i uspjeh. Kasirer 1972, 154.

²⁰¹ Machiavelli 1985b, 177.

moćnosti da mijenja tok stvari ili historiju jer se sve odvijalo prema unaprijed predodređenoj Božjoj providnosti. Machiavelli uklanja iz historije autoritet Božanstva, i ističe čovjeka kao pokretača stvari. „Uvjeren sam da to ne nastaje toliko zbog slabosti do koje je sadašnja vjera dovela svijet, ili od zla što ga je slavaljubna lijenost nanijela mnogim kršćanskim pokrajinama i gradovima, koliko zbog pomanjkanja pravog poznavanja povijesti, zbog toga što se iz čitanja o njoj ne izvlači smisao niti uživa okus što ga ona posjeduje.“²⁰²

Pristup antičkim klasicima za humaniste, a samim time i za Machiavellija, nije predstavljao puko kopiranje svojih uzora. To je bila inspiracija i podstrek da se nešto napiše. Machiavelli govori o slobodi iz perspektive svoga vremena, referirajući se na činjenicu koliko je sloboda važna bez obzira o kojem vremenskom kontekstu je riječ: „Ništa nije Rimljanima više otežavalo pobjedu nad narodima koji su ih okruživali i dijelom nad udaljenim narodima nego ljubav prema slobodi, koju su mnogi narodi u ono vrijeme gajili i toliko uporno branili, da ih je mogla pokoriti jedino golema sila.“²⁰³ Machiavelli u više navrata iznosi pouke iz prošlosti o slobodi i tiraniji, i navodi da u njegovo doba samo jedna zemlja ima slobodne gradove, u ovom slučaju Njemačka, dok je u prošlosti bilo mnogo više slobodnih gradova nego sada. Ponovo vidimo Machiavellijevu duboku težnju i želju da jednog dana vidi Italiju ujedinjenu. Kod Machiavellija primjećujemo da slobodu tretira višestruko dijeleći je na slojeve. Sloboda je nužnost podanika, a ogleda se u tome da podanici budu oslobođeni tiranije i tirana i njihovog atakovanja na slobodu svojih podanika. „Prema tome, čim nad slobodnim životom zavlada tiranija, najmanje zlo koje zadesi grad što više ne napreduje i ne povećava moć i bogatstvo, nego se većinom, pače uvijek, događa da nazaduje.“²⁰⁴ Tiranin ne radi u korist države nego u svoju vlastitu, pa radi sve i na štetu države i podanika samo da bi se zadržao na vlasti. Ovdje nas Machiavelli upućuje na Ksenofontovu raspravu *De tyrannide*. Za Machiavellija religija ima ključnu ulogu u kontekstu slobode i dobrih običaja. Religija također može oduzeti slobodu građanima. Upućuje nas na antičke religije koje se znatno razlikuju od kršćanske eshatologije: „ Zašto su u stara vremena narodi više voljeli slobodu nego u naše doba, mislim da je tako zbog istog razloga zbog kojega su sada ljudi manje jaki, što je mislim posljedica razlika između našeg i starog odgoja, temeljene na razlici između naše i stare religije.“²⁰⁵

²⁰² Machiavelli 1985b,154.

²⁰³ Isto, 235.

²⁰⁴ Isto, 235-236.

²⁰⁵ Isto, 236.

Machiavelli zaključuje da samo slobodni građani, a ne moćnici, imaju interese da brane slobodu republike. Narod kad je vođen zakonima, mudriji je, sigurnije odlučuje od vladara, a to se najbolje vidi u *Raspravama* gdje je najupečatljiviji Machiavellijev republikanizam:²⁰⁶ „Što se, međutim, tiče razboritosti i postojanosti, velim da je narod razboritiji, postojaniji i razumniji od vladara. I nije slučajno glas naroda nalik glasu Božjem, jer se vidi kako javno mnijenje u svojim predviđanjima ima takav čudotvoran učinak da bi se reklo da nekom tajnom moći pretkazuje svoje zlo i svoje dobro.“²⁰⁷

Machiavelli društvo dijeli i posmatra isključivo na dvije grupe, oni koji imaju i oni koji nemaju, na bogate i siromašne. Iz ovoga izvodi zaključak da je historija samo borba između onih koji imaju i onih koji nemaju. Politika je sredstvo za ravnotežu među klasama, ali samo je slobodan onaj koji se temelji na jednakosti. Slobodu isključuju plemenitaši kao povlaštena klasa. U *Raspravama* vidimo društvene slike masa u koje ulaze ili čiju strukturu čine optimati, puk, plemići, vladari, zatim Francuzi, Nijemci, Španci, individue i narodi. Machiavelli piše iz neposrednog vlastitog iskustva, zato snažno i realistično oslikava cijeli niz svojih portreta iz kojih izbija jak i snažan karakter svih slojeva društva. Ljudski karakter se često lomi pred beskrajnim željama gdje je sposobnost ostvarenja tih želja slaba i kolebljiva, pa u tom slučaju nastaje raskol između cilja i sredstava što dovodi do poremećaja i sukoba u historiji. Stoga je politička vještina vođenja i upravljanja ljudima podložna logici koja vlada svijetom.²⁰⁸ Machiavelli u *Raspravama* analizira društvene strukture kroz tri faktora, a to su narod, velikaši i vladar. Prema njegovom poimanju, narod čini *popolo grasso* (građanska klasa), zatim i sitne zanatlije, najamnici tzv. *popolo minuto*, pa tako u prvi plan stavlja stajalište naroda, što je ujedno i kriterij društvene organizacije. Po njegovom mišljenju, instrument za rješavanje klasnih sukoba jeste uspostava građanske vladavine (*il principio civile*).²⁰⁹ Po njemu, najbolji oblik vladavine je mješoviti jer su u svakoj državi prisutni elementi triju oblika vladavine i njihovi glavni nosioci, „jer svaka društvena klasa teži za svojim oblikom vladavine; narod teži ka demokraciji, velikaši aristokraciji a vladari teže da zadrže

²⁰⁶ Unutrašnja sigurnost i stabilnost republike temelji se na dobrim zakonima i snažnim institucijama koje su isključivo zakonodavne, upravne i pravosudne a njihov temeljni cilj se zaniva na sigurnosti, stabilnosti i blagostanju građana. Zakoni i institucije moraju da djeluju sinhronizirano i koriste društvenoj zajednici. Grubiša 2010c, 157-8.

²⁰⁷ Machiavelli 1985b, 227.

²⁰⁸ Sanctis 1955, 392.

²⁰⁹ Machiavelli 1985b, 35.

monarhijski oblik.²¹⁰ Machiavelli općenito jedan dio svojih *Rasprava* posvećuje i državnom uređenju navodeći da je republikansko uređenje bolje od monarhije.

Machiavelli već u predgovoru Prve knjige *Rasprava* govori o tome kako je odlučio „krenuti putem kojim još niko nije krenuo i koji je otkrio nove načine i poretke *modi e ordini*.“²¹¹ Dalje u tekstu nagovještava da će biti riječi o događajima u Rimu.

U prvoj knjizi *Rasprava* riječ je o događajima u Rimu u vezi sa stvaranjem i uređenjem države. Zatim o tome kako su nastali gradovi uopće, te kako je nastao Rim. Fokusira se na vođu i njegovu ulogu u osnivanju republike. To pojašnjava u sljedećem tekstu: „Želeći, dakle, raspravljati o tome kako je bio ustrojen grad Rim i koji su ga događaji doveli do savršenosti, primjećujem da su neki što su pisali o republikama smatrali kako one u sebi sadrže jednu od triju vladavina, koje su nazivali principat, vladavina optimata i pučka vladavina, i oni što gradu daju ustrojstvo treba da se okrenu jednoj od njih, već prema tome koja im se čini najpovoljnijom.“²¹² Machiavelli navodi da je ljudska priroda sklona potkupljivosti i korupciji što dovodi do poremećaja u političkom poretku, jer vlast i politička moć čini od dobrih ljudi loše. O ovoj temi Machiavelli nastavlja pisati u *Raspravama*, i to najbolje ilustruje kroz primjer decemvira Kvinta Apija.²¹³

Također se osvrće i na antičke države – gradove i njihovo uređenje, što vidimo u sljedećem tekstu: „Po mojem mišljenju, republiku koja bi dugo potrajala najbolje je iznutra urediti kao Spartu ili kao Veneciju, smjestiti je na sigurnom položaju i toliko jakom da niko ne bi ni pomišljao kako je smjesta može potlačiti, a da, s druge strane, ne bude toliko velika da je se susjedi boje, i tako bi dugo mogla uživati svoje stanje. Jer dva su razloga zbog kojih se ratuje protiv neke republike, prvi da se njome zagospodari, a drugi strah da te ne osvoji.“²¹⁴ O kvarenju ljudi govori i Aristotel naglašavajući koliko moć i vlast ljude dovode u iskušenje. Zato je Aristotel smatrao da treba uvesti takve zakone u državi da nijedan pojedinac ne postane toliko moćan da zloupotrijebi svoj položaj na štetu svojih podanika.²¹⁵

²¹⁰ Machiavelli 1985b, 38.

²¹¹ Ribić 2016, 13.

²¹² Machiavelli 1985b, 157.

²¹³ Vidi Grubiša 2010c.

²¹⁴ Machiavelli 1985b, 165.

²¹⁵ Grubiša 2010c, 167.

Komentirajući Livija, Machiavelli primjećuje da je ujedinjen narod jači i mudriji od vladara: „Stoga se mudar tvorac poretka u republici koji ne kani koristiti sebi nego općem dobru, ne svojim nasljednicima nego zajedničkoj domovini, mora truditi da sam ima svu vlast, i ko je pametan nikad neće prekoriti onoga koji se posluži neuobičajenim sredstvima da bi uspostavio poredak u kraljevstvu ili u republici.“²¹⁶ Ovdje je vidljivo poklapanje sa *Vladaocem* što podsjeća nepobitno na maksimu *cilj opravdava sredstva*. Ovdje autor ne misli na cilj već ishod ili učinak kojim se dolazi do nekog općeg dobra. To više dobro možemo posmatrati kroz prizmu ostvarenja materijalnih dobara u kontekstu imovine, a opće dobro može se odnositi i na uživaocne slobode, odnosno da je čovjek slobodan od svakog ugnjetavanja, nasilja, raznih zloupotreba i sl. Čitava prva knjiga prožeta je tezom o rehabilitaciji naroda, a taj narod nije rimski već firentinski plebs, kojem se neopravdano pripisivala uloga u političkoj nestabilnosti grada: „Oni što osuđuju uzbune između plemića i puka, osuđuju, po mojem mišljenju, ono što je bilo prvim uzrokom da Rim bude slobodan, i više misle na buku i viku u tim uzbunama negoli na povoljne učinke koji su iz njih nastajali; ne vode računa o tome da u svakoj republici vladaju dva različita rasploženja, jedno u puku, drugo u velikašu.“²¹⁷ Dalje, kada govori o građanskim ratovima i klasnim sukobima, autor o njima govori iz perspektive da su više stimulans nego prepreka stabilnosti društvenog poretka.²¹⁸ Nije lagan posao pisati i govoriti bolnu istinu o vlastitoj domovini, ali to je njegova zadaća bez obzira koliko bila teška. Obuhvatajući čitavu svjetsku historiju, vidi slavnu Asiriju, Perziju, Grčku, Italiju, Rim, ali pogled na samu Italiju kida mu dušu i srce.²¹⁹

Druga knjiga *Rasprava* govori o vanjskim odnosima republike: vođenju ratova, teritorijalnom osvajanju, postizanju političkog prijateljstva. Dosta govori o tome kako su Rimljani širili teritoriju i kako su postupali kada su ratovali. Iznosi lični stav o oružanim snagama koje su u svakom slučaju bolje od plaćenika; isti stav ponavlja u *Vladaocu*. Plaćenici se bore samo za novac, oni su nepouzdana u odnosu prema onima koji se bore za slobodu. Vezano za vojsku on navodi primjer antičkog Rima: „Smatrao sam da to ne smijem prešutjeti, jer sam u Tita Livija našao opsežan primjer o pomoćnim vojnicima: pomoćni su oni vojnici koje ti republika ili vladar šalju kao pomoć stavljajući im na čelo svoje časnike i plaćajući te vojnike. Pred njima vladar ili republika koji ih upotrebljavaju da im pomognu nemaju nikakva ugleda, nego ugled imade samo

²¹⁶ Grubiša 2010c, 170.

²¹⁷ Machiavelli, 1985b, 161

²¹⁸ Isto, 40.

²¹⁹ Sanctis 1955, 395.

onaj tko ih šalje. Pomoćni su vojnici oni koje ti šalje vladar, kao što sam rekao, pod svojim zastavama i koje on plaća, kao što je ta vojska koju su Rimljani poslali u Capuu. Nakon pobjede takvi vojnici najčešće opljačkaju i onoga tko ih je pozvao i onoga protiv koga su bili pozvani, a to čine ili zato što je opak vladar koji ih šalje, ili po svojoj želji. Tako Rimljani nisu namjeravali povrijediti sporazum i dogovore s Capuancima, vojnici su smatrali kako je toliko lako njih zaposjesti da ih je ponukalo na pomisao da Capuancima oduzmu zemlju i državu.“²²⁰

U trećoj knjizi *Rasprava* se usmjerava na smrt i obnovu republike.²²¹ U doba opasnih kriza državi su potrebne jake vođe koji mogu vratiti ljude na pravi put. Ponovo veliku pažnju posvećuje rimskim vođama i građanima. Tvrdi da će država propasti ako se udalji od svoje dobrote. Povezuje opstanak republike se temeljnim načelima koja je uspostavio njen vođa kao Romul. Machiavelli čitajući Livija piše da domovinu treba braniti i neslavno i slavno i najvažnije je da se odbrani: „Rimskog konzula i njegovu vojsku opsjedali su Samničani, koji su im ponudili vrlo sramotne uvjete predaje, primjerice da ih stave pod jaram i da ih nenaoružane pošalju u Rim. To je konzule zapanjilo i cijelu vojsku bacilo u očaj, ali Lucije Lentulo, rimski legat, rekao je kako smatra da ne treba izbjegavati nijedan način da se spasi domovina, budući da život Rima ovisi o životu te vojske, pa je treba po svaku cijenu spasiti, i kako se domovina dobro brani na kakav god se način branila, neslavno ili slavno, jer spasi li se ta vojska, Rim će imati vremena da spere ljagu, ne spasi li se, makar smrt bila slavna, bit će izgubljen i Rim i njegova sloboda.“²²²

Smatra se da je Machiavelli utemeljitelj politike koja nema u svojoj osnovi nikakve moralne postulate, vladari koji vladaju državama trebaju da se vode isključivo racionalizmom.²²³ Dakle, savjeti koje daje budućim vladarima su isključivo hipotetički imperativ, ne definiše cilj nego određuje koja su sredstva potrebna da se dođe do cilja koji se odredi. Za svaki politički cilj, sva sredstva koja su efikasna za njegovo ostvarenje su opravdana, bez obzira na njihov moralni status. Ovakvo tumačenje nije opravdano i daleko je od istinskog smisla Machiavellijevih savjeta.²²⁴ Ovdje Machiavelli iznosi opravdano korištenje svih ratnih varki koje će poslužiti za

²²⁰ Machiavelli 1985b, 266.

²²¹ Prema Machiavelliju, bez dobrog zakonodavstva nema države; ljudska priroda bez presedana po Machiavelliju je sklona zlu. Za tu tvrdnju navodi bezbroj argumenata u svojim djelima *Vladalac* i *Rasprave*, i smatra da ljudi samo iz nužde čine dobro. Raspudić 2016, 289.

²²² Machiavelli 1985b, 347.

²²³ Kada se utemelji država potrebna je unutrašnja politička napetost kako bi bila snažna i zdrava. Raspudić 2016, 290.

²²⁴ Živanović 2011, 58.

spas dobrobiti domovine i stanovništva. Ovaj koncept ratnog lukavstva i tehnike, i lukavstva uopće, daleko je od iste tematike koju autor obrađuje u djelu *Vladalac*. Ratna varka je zapravo legitimna i ona je nužna kada je država u opasnosti. Za primjer navodi Hanibalov potez kod Trazimenskog jezera, i njegovu slavu koju zasluženno ima kod različitih pisaca koji su pisali o tome.²²⁵

Machiavelli je smatrao pisanje političkih djela prirodnim nastavkom svog nekadašnjeg javnog djelovanja kroz službu sekretara Republike, budući da je javni rad u službi države i društva, prema starom rimskom modelu, za Machiavellija bio pravi rad (*negotium*), a svaki drugi u koji spada i književni rad, bio je zabava (*otium*).²²⁶

Rasprave spadaju u kritičko – historijske studije o idealnom tipu države po uzoru na antički Rim. Republika je najbolja forma vladavine, kad je to moguće praktično i ostvariti, jer osigurava građanska i politička prava.²²⁷ Machiavelli zaključuje da je moguće implementirati u republikanskom uređenju *vivere civile*, *vivere libero* i *vivere politico*.²²⁸ Kako ni *Vladalac*, tako ni

²²⁵ Poslije poraza Rimljana na Ticinu i Trebiji, Hanibal je uspio da regrutuje oko 14 000 pješaka i 4000 konjanika među Galima. Da bi zaustavili Hanibala da prođe u srednju Italiju Rimljani su zatvorili prolaz preko Apenina iz Cisalpijske Galije. Konzul Gaj Flaminije (Gaius Flaminius) postavio je dvije legije s oko 31 000 ljudi kod Arcijuma (Arretium), a konzul Gnej Sevi (Gnaeus Servilius Geminus) dvije legije kod Ariminuma (Ariminum – Rimini) na jadranskoj obali. Hanibal u proljeće 217. prelazi Apenine i odlučuje se da pregazi močvarnu dolinu rijeke Arno za koju su Rimljani vjerovali da je neprohodna. Nakon ovoga Hanibal je stigao do Fezula i naredna dva mjeseca je pustošio oblasti Etrurije, potom se neopaženo provukao pored Flaminijeva logora kod Arcijuma i nastavio dalje marširati prema Peruziji (Perusia). Poslije ovog Hanibalovog poteza Flaminije je odlučio da sam udari na Hanibala i kartaginsku vojsku ne sačekavši Servilijevu pomoć. Hanibal je primjetio da ga Flaminije prati i odlučuje da mu postavi zasjedu. Svoje je vojne snage rasporedio iznad sjeverne obale po strmim padinama Trazeminskog jezera. Konjicu je postavio na desno krilo, da bi na dati znak zatvorila ulaz u klanac; Gale, balearske strijelce i laku pješadiju na centru, a Iberce i Afrikance na lijevo krilo, radi zatvaranja ulaza u klanac. Flaminije je rano u cik zore napustio logor 27.6. 217. ni ne sluteći zamku. Neoprezan i bez izvidnice i osiguranja upao je direktno u Hanibalovu zamku. Hanibal je strpljivo čekao da Flaminije sa glavnom vojskom dođe skoro do izlaza iz klanca, i tada zapovijedio svojim trupama da napadnu Rimljane sa svih strana. Rimska vojska bila je okružena i zbijena na malom prostoru, bez mogućnosti manevrisanja. Hanibal je za tri sata potpuno uništio rimsku vojsku. Život je izgubio i konzul Flaminije zajedno sa 15 000 Rimljana dok je njih 10 000 palo u zarobljeništvo. Hanibalovi gubici u ljudstvu nisu prelazili 1600 vojnika. Nakon ovoga Hanibal je uspio uništiti Servilijevu konjicu. Hanibal je imao otvoren put prema Rimu. Njegovi generali su insistirali da se opsjeda Rim, ali Hanibal je to odbio. Nije imao dovoljno opsadnih sprava, a nije imao ni bazu u centralnoj Italiji. Odlučuje da krene južno, da bi potaknuo pobunu Grka protiv Rima. Vojna enciklopedija (10) 1975, 91-92.

²²⁶ *Otium* - besposlica, slobodno vrijeme, vrijeme posvećeno studiju i pisanju, vrijeme posvećeno dokolici i naukovanju. *Negotium* – posao, djelatnost, zanimanje, politička djelatnost, položaj služba, obnašanje javne službe. Marević 2000, str. 2024 i 2181.

²²⁷ Kod Machiavellija je vidljiva jasna težnja iz koje “proizlazi da je zadaća zakona da u prvom redu osiguraju sigurnost građana u državi, da promiču opće dobro, da jamče mir i spokoj građana, da održe dobre običaje, da učvrste potrebu za radom, da učine ljude dobrima, da osiguraju dobar odgoj, da obuzdaju apetite i jagmu za privatnom koristi – riječju, da stvore dobru republiku, državu u kojoj je *vivere libero* sinonim za *vivere civile*, a ovo opet sinonim za *vivere politico*.” Grubiša 2010c, 172.

²²⁸ Građanski, slobodni i politički život. Marević 2000, str. 477, 1759 i 3513.

Rasprave nisu bile plod slučajnosti, već djela koju su nastala studioznim analizama sadašnjosti i prošlosti. Rasprave su posvećene dvojici aktera koji borave u vrtovima Oricelarske akademije. Djelo je produkt dugogodišnjeg iskustva, neposrednog pručavanja centralnog i gorućeg italijanskog problema: problem države koje nema, a koju bi trebalo stvoriti. U *Raspravama*, Machiavelli iznosi plan stvaranja države koju vidi kao vojnu organizaciju koja vodi računa o moralu, religiji i dobroti svojih podanika.

5.3. Umijeće ratovanja

Umijeće ratovanja, djelo originalnog naslova *De re militari*, napisano je u sedam knjiga u dijaloškoj formi između 1519. i 1520. godine. *Umijeća s Vladaocem* i *Raspravama*, sačinjavaju međusobno povezanu misaonu trilogiju. U prvom od dva dijela Machiavelli piše o nauci i o tome kako se udaraju temelji novim državama, kako se osnivaju te kako da narod stekne nezavisnost. U drugom govori kako da država koja je već utemeljena napreduje i teritorijalno se proširi, a narod pripremi i naoruža za odbranu države.²²⁹ *Umijeće ratovanja* spada u vojno teorijske rasprave,²³⁰ a opisuje dijalog između kondotjera Fabrizija Colonnea i Machiavellijevih prijatelja, koji su često boravili u vrtovima Oricellari. Fabrizio Colonne (1460. - 1520.) bio je kondotjer²³¹ i bratić Prospera Colonnea.²³² Bio je u službi Karla VIII, Aragonaca i Španaca i pape Julija II u doba Svete lige, guverner i zapovjednik španske vojske. Prema pisanju Ridolfa, Machiavellijeva biografa, 1516. godine zaista je došlo do susreta između gore spomenutih osoba. Na poziv Cosimov u Oricelarskim vrtovima sastaju se: Fabricije Colonna, vojskovođa na povratku iz vojnog pohoda koji je bio u prolazu kroz Firencu, Zanobi Buondelmonti, Battista della Palla, Luigi Alamanni i domaćin Cosimo. Colonna kao iskusan ratnik i strateg započinje razgovor na temu ratnih umijeća. Ističe mišljenje o najamnicima, koliko je njihov angažman opasan po državu i vladara. Izražava

²²⁹ Lozovina 1928, 83.

²³⁰ Machiavelli se odlučuje da ovo djelo prvensteno podredi temi ratovanja, odnosno tehničkim aspektima ratovanja, oružju, strategiji, vojnoj taktici, disciplini i sl. Također govori o tome da se treba što manje oslanjati na sreću, a fokus staviti na vojnu obuku.

²³¹ Kondotjer tal. *condottiero* – vođa, odnosno zapovjednik plaćeničkih četa u Italiji u XIV i XV st. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=32747>

²³² Prospera Colonne (1452 – 1523) bio je italijanski kondotjer u službi Papske države Svetog Rimskog Carstva i Kraljevine Španije tokom italijanskih ratova. U vrijeme Svete lige bio je guverner i zapovjednik španjolske vojske, a 1515. je postao *gran connestabile* Napuljskog kraljevstva. Machiavelli 1985d, 383.

potrebu i prednost u regrutaciji domaćih vojnika u odnosu prema najamnicima. Sugerira da se za vrijeme rata pozivaju u vojsku, a u vrijeme mira da se vraćaju svojim kućama i porodicima, kako bi ih mogli svojim radom izdržavati. U regrutaciju treba uključiti sve pokrajine, sve vrste zanimanja, zdrave muškarce starosne dobi između 16. i 40. godine života. Vojska treba biti brojčana i dobro uvježbana prema modelu rimske legije. Konjici treba dati posebno mjesto.²³³

Ovo djelo je značajno i po tome što je svjetlo dana ugledalo još za Machiavellijeva života, 1521. godine. Također, njegova vrijednost leži u samoj činjenici da se u to doba razmišljalo o vezi između politike i ratovanja, i o potrebi države da uspostavi čvrstu vojnu organizaciju koja će joj biti garant teritorijane nezavisnosti. Machiavelli je spis posvetio pristalici Medicija, Lorenzu Stroziju. Vidi se njegov kritički stav prema vladaru – filozofu koji u prvi plan stavlja druženja sa eruditima u odnosu na ratne nedaće i razaranja koja su pogodila zemlju.²³⁴ Vladar ne smije prihvatiti luksuz i sigurnost vladarske stolice, mora se nužno okrenuti političkoj realnosti koliko god ona bila surova. Očito je Machiavellijevo prećutno distanciranje od klasičnih mislilaca Aristotela i Platona. On to radi iz jednog razloga, a to je da želi stvarati vlastiti put, stazu koja je do sada bila svijetu nepoznata:²³⁵ „Dobar kipar zna da ne može napraviti lijep kip od loše načetog komada mramora, bolje će to učiniti od netaknutog. Naši su talijanski vladari mislili, prije no što su doživjeli udarce u ratovima s one strane Alpa, da je za vladara dovoljno da za stolom znade smisliti kakav mudar odgovor, napisati lijepo pismo i u izrekama i razgovoru pokazati oštroumnost i domišljatost, smisliti prijevaru, okititi se dragim kamenjem i zlatom, spavati u većem sjaju od ostalih, posjedovati mnoge luksuzne stvari, biti škrt i ohol spram potčinjenih, trunuti u neradu, dodjeljivati vojne činove milošću, prezreti neki dobar put koji im je netko pokazao, htjeti da njihove riječi budu smatrane za proračunske odgovore, a bijednici kakvi su bili nisu zamjećivali da se spremaju da postanu plijen svakome tko ih bude napao.“²³⁶

Machiavelli raskida sa tradicionalnim načinom prikazivanja idealnog humanističkog vladara, kao što su do tada radili i pisali firentinski kancelari humanisti: „Međutim, kako je moja namjera da napišem stvar korisnu za onoga ko će je razumjeti, učinilo mi se doličnije da se držim stvarne istine nego da se zanosim njome.“²³⁷ Odbacujući humanistički stil pisanja, autor gradi svoj

²³³ Lozovina 1928, 83.

²³⁴ Grubiša 1983 98.

²³⁵ Machiavelli 1985d, 30.

²³⁶ Isto, 478.

²³⁷ Machiavelli 2003, 68.

vlastiti stil koji se odlikuje suhopranošću i stalnim traganjem za egzaktnim znanjem. Po njemu pisac mora da traga za znanjem koje vodi ka spoznaji i iskustvu. Vodeći se ovim principima Machiavelli je u posljednjoj knjizi *Umijeća ratovanja* ismijao humanističkog idealnog vladara koji je bio model za pisanje raširen među obrazovanim humanistima. Njegov stav prema naslijeđu humanizma tema je mnogih istraživanja i rasprava. Machiavellijev suzdržan stav prema humanističkoj erudiciji i klasičnim piscima vidljiv je u prepisci sa Francescom Vettorijem.²³⁸ Međutim, Machiavelliju ni na koji način nisu strani ili nepoznati klasični autori, ali njegov cilj je isključivo orijentiran na izgradnju vlastitog stila. Ciljano odbacuje imaginarne zamišljene političke države i monarhije čija je postojanost upitna. On kreće od čulnog iskustva i daje svoj veliki i značajni doprinos renesansi. Svoje intelektualno znanje temelji na neposrednom iskustvu proživljenih situacija i proučavanju starih događaja te odbacuje skolastiku. Na ovakvim postulatima prema filozofiji neki su Machiavelliju pripisali skrivenu težnju ka tiraniji. On je također svjestan da njegov stav, stil pisanja, njegova promišljanja o sveukupnom političko – državnom konceptu se umnogome ne podudaraju sa tadašnjim poretkom navedenih stvari. On želi pronaći novi metod, novi put koji je dosada neistražen, nepoznat i dosta riskantan.²³⁹ „Machiavellijeva vrlina je sinteza energije, volje, hrabrosti, snage, sposobnosti prilagođavanja okolnostima, a istovremeno je i oprez, postojanost, marljivost i objektivna procjena raspoloživih snaga i njihovo prilagođavanje cilju koji se želi postići. Fortuna je sklop objektivnih okolnosti koje su izvan čovjekove moći, ali samo prividno, jer jaka vrlina može djelovati i protiv fortune.“²⁴⁰

Po njemu su važna dva faktora koji čine agnostički model čovjeka, a to su objektivna sudbina i subjektivna vrlina, ali je volja imperativ i vuče sve niti koje moraju nadvladati fatalizam i pasivno iščekivanje povoljnih političkih rješenja.²⁴¹ Ranije je pomenuto koliko Machiavelli posvećuje pažnje vojsci. To je prisutno i u ovom djelu. Još ranije, Machiavelli se zalagao za osnivanje narodne vojske kako bi se Firenca mogla uspješno odbraniti od vanjskog neprijatelja. „Kada se odaberu ljudi, mislim da je nužno naoružati ih, a da bi se to učinilo mislim da je potrebno ispitati kakvo su oružje nosili stari i od toga izabrati najbolje.“²⁴² Dalje, u tekstu druge knjige Machiavelli uzima za primjer Rimljane i opisuje kako su pojedini rodovi vojske bili naoružani, u

²³⁸ Grubiša 1983, 99.

²³⁹ Machiavelli 1985, 31.

²⁴⁰ Isto, 33.

²⁴¹ Grubiša 1983, 100-101.

²⁴² Machiavelli 1985c, 400.

odnosu prema Grcima i koliki je značaj imala dobro naoružana vojska i da je za bitke i ratove od presudnog značaja bio tip i vrsta oružja. Machiavelli izdvaja grčke ratnike i njihovo oružje, perzijance i makedonske falange.

U trećoj knjizi daje nam opis rasporeda vojske pred bitku u toku boja: „Najveću pogrešku čine oni koji, kada je raspoređuju za bitku, vojsku postroje tako da ima samo jedno čelo i prisile je na samo jedan smjer napada i jednu fortunuu. To je zato što se više ne slijedi iskustvo starih u kojih je jedan red ulazio u drugi; jer ako ne bi bilo tako, ne može se ni pružiti pomoć prvima, niti se mogu braniti, niti se mogu u boju odmijeniti, a to su sve Rimljani činili. Da bih, dakle, pokazao kako je to bilo, kažem vam da su Rimljani svaku legiju dijelili na tri dijela, na astate, prvake i trijare; kopljonoše su bili u prvom borbenom redu u širokim i zatvorenim strojevima, za njima su bili prvaci, ali u rjeđim strojevima, a iza njih su bili trijari u tako rijetkim strojevima da su po potrebi mogli u svoje redove primiti prvake i astate.“²⁴³

U sedmoj knjizi Machiavelli opisuje fortifikaciju odbrambenih utvrda, bilo vještačkih ili prirodnih. Iznosi primjer prirodnih utvrda koje stavlja ispred vještačkih po tome što su teško osvojive i samim time su pogodne onima koji ih brane. „Nego, da se vratim našem predmetu, velim da, ako se hoće imati siguran logor, treba da bude utvrđen i uređen. Uređuje ga vojskovođina vještina, a utvrđuje ili položaj, ili vještina. Grci su tražili sigurna mjesta i nikad se ne bi ulogorili gdje ne bi bila pećina ili riječna obala, ili mnogo drveća, ili neki drugi prirodni zaklon koji bi ih zaštitio. Rimljani, međutim, nisu logorovali toliko zaštićeni položajem koliko vještinom, niti bi se ikad ulogorili tamo gdje, prema svojoj disciplini, ne bi mogli raširiti sve svoje ljude. Stoga su Rimljani mogli uvijek imati isti oblik logora, jer su htjeli da se položaj prilagodi njima, a ne oni položaju.“²⁴⁴ Dakle, Machiavelli dalje u nastavku teksta pravi komparaciju između grčke i rimske odbrambeno – fortifikacijske strategije i vojnih umijeća. Uzima od jednih i drugih za primjer samo ono što odgovara modernom vojno – strategijskom poimanju ratovanja: „Rimljani su se služili umijećem i vještinom, a Grci su se prilagođavali položaju.“²⁴⁵

Također, Machiavelli navodi vještine koje bi trebale krasiti svakog velikog vojskovođu i vladara koji će biti sposoban prvo te vještine prenijeti na samu vojsku, a zatim poput Hanibala, biti

²⁴³ Machiavelli 1985c, 419.

²⁴⁴ Isto, 451.

²⁴⁵ Isto, 451.

sposoban povesti vojsku u nepoznato:²⁴⁶ „Ono što koristi neprijatelju, tebi šteti, a ono što koristi tebi, šteti neprijatelju. Onaj koji u ratu bude pomnije pratio planove neprijatelja i koji bude uložio više napora u vježbanje svoje vojske, zapast će u manje opasnosti i više će se moći nadati pobjedi. Nemoj nikad voditi svoje vojnike u boj ako ih prije toga nisi ohrabrio i vidio da nisu prestrašeni i da su postrojeni, te nemoj nikad ići u pohod ako ne vidiš da se nadaju pobjedi.“²⁴⁷ Neprijatelja moraš nadmudriti, koristeći protiv njega vojnu strategiju. Machiavelli veliku pažnju poklanja vojnoj strategiji i mudrosti koju treba da posjeduje dobar vojskovođa. „Najbolji je način ratovanja onaj koji je nepoznat neprijatelju sve dok ga ti ne sprovedeš u djelo. Znati uočiti i iskoristiti priliku u ratu vrijedi više od bilo koje druge stvari. Disciplina može u ratu više od žestine.“²⁴⁸ Na drugom mjestu govori o vrlini i njenoj ulozi u ratu i strateškom položaju: „Teško je pobijediti onog koji zna kakve su mu snage i kakve su snage neprijatelja. Više ti vrijedi vrlina nego broj vojnika, a ponekad više položaj nego vrlina. Novi i neočekivani događaji iznenađuju vojske, dok za obične i polagane malo haju, stoga ćeš svoju vojsku povesti da u malim čarkama upozna i vidi novog neprijatelja prije no što s njim zametneš boj. Nauči svoje vojnike da preziru lagodan život i raskošnu odjeću.“²⁴⁹

Machiavelli je ovu ideju iznio mnogo ranije kad je shvatio da su za Firencu jednako pogubni plaćenici koliko i druge nesreće. Stoga sada ovom problemu pristupa dublje i temeljitije. Za Machiavellija je nužnost temelj i važan sigurnosni faktor koji vojska zauzima u političkom poretku. On polazi od antičke maksime *cives milisque bonus*, da je naoružani građanin koji brani svoju domovinu više motiviran u odnosu na nekog koji to radi za novac; ovaj prvi je nosi u srcu, a drugi u novčaniku. Machiavelli rimski model koristi kao obrazac i kao primjer. On veliča rimski vojni poredak, tehniku, taktiku, opskrbu itd. Posmatra model Rima na jedan poseban i uzvišeni način, budući da su u antičkom Rimu politički i vojni život bili u uzajamnom potpomaganju i integraciji. Zato osuđuje plaćeničku vojsku i kondotjere iako su tom modelu ratovanja bile sklone

²⁴⁶ Hanibal dar Baalov ili milost Baalova, bio je kartažanski vojskovođa. S pravom se ubraja među najveće vojne stratege antičkog doba. Otac mu je bio slavni Hamilkar Barka, pa je Hanibala kao mladića vodio na vojne pohode u Hispaniju. Poznat je po Drugom punskom ratu 218. godine, pr. n. e., a iste godine izveo je jedan od najvećih vojnih pohoda prešavši preko Pirineja i Alpa u Italiju kako bi osvojio Rim. Antički pisci Polibije i Livije ostavili su pisane izvore o Hanibalovim ratnim podvizima i bitkama protiv Rimljana. Niccolo Machiavelli, *The Prince*, Translated and Introduced by Tim Parks, 114. Vidi *Vojna enciklopedija* (3) 1972, 391.

²⁴⁷ Machiavelli 1985c, 474.

²⁴⁸ Isto, 474.

²⁴⁹ Isto, 475.

sve države u Italiji.²⁵⁰ Zašto Machiavelli osuđuje plaćenike? Jer su njihovi interesi daleko od interesa samih građana. Građani žele da se rat što prije okonča, a kod plaćenika je to obrnuto, što duže traje, njima se više puni kesa novcima.²⁵¹ Kondotjerske vojske tadašnjeg doba više su bile na štetu nego što su bile od koristi.

Machiavelli uči iz historije antičkog Rima, ističući u svojim djelima kako ne postoji društveni ili politički model koji bi mogao garantovati uspjeh za svaki politički, društveni ili bilo koji drugi potez. Naprotiv, svaki potez koji se povlači determinisan je nekim drugim faktorima na koje se ne može ciljano uticati. Ono što Machiavellija izdvaja iz plejade pisaca je da on pisanju pristupa iz druge perspektive, on piše o stvarima o kojima želi govoriti za razliku od onih koji pišu o onome kako bi trebalo biti. Za Machiavellija ostvarenje zbiljske istine dolazi samo na dva načina: praksom i stalnim učenjem. On posmatra rimsku historiju kroz vlastito političko iskustvo firentinskog sekretara. Po Machiaveliju, dva su ključna faktora za političku i vojnu borbu i ostvarenje vojnog i političkog cilja, *Fortuna* i *Virtu*, sreća i vrlina.²⁵²

Machiavellijev lik Fabrizio, odnosno njegov alter ego, daje savjete kroz vlastito iskustvo i historijske događaje, naglašavajući važnost obraćanja kompetentnim ljudima. Vojskovođa mora biti sposoban sam donositi odluke, mora biti oprezan jer ne postoji model koji se može prepisati za svaku situaciju u kojoj se može naći, već mora biti pametan i kreativan i dovoljno hrabar da iznese sve svoje ideje i zamisli:²⁵³ „A da biste to bolje shvatili, morate znati da se vojskovođe slave zbog dva razloga. Prvi su oni vojskovođe koji su s discipline učinili velike pothvate, a takav je bio najveći dio rimskih građana i drugih koji su vodili vojske, a jedino su ih trebali održavati mirnima i sigurno voditi. Drugi su vojskovođe koji nisu samo morali nadjačati neprijatelja, nego su prije toga morali skupiti dobru vojsku i dobro je postrojiti, a oni nesumnjivo zaslužuju veće pohvale nego oni koji su dobro vodili stare i dobre vojske. Takvi su bili Pelopida i Epaminonda, Tul Hostilije, Filip Makedonski, Aleksandrov otac, Kir, kralj Perzijanaca, Grakho Rimljanin.“²⁵⁴ Dijalog između glavnih aktera završava se raspravom i iznošenjem argumenata o važnosti utvrda i o tome šta je potrebno da se namirnicama osigura utvrđeno mjesto kako bi se izdržala opsada do

²⁵⁰ Garin 2005, 43.

²⁵¹ Machiavelli 1985d, 42.

²⁵² Raspudić 2016, 726.

²⁵³ Isto, 727.

²⁵⁴ Machiavelli 1985d, 476.

kraja. Prednost dobrog vojskovođe je u tome da ima dobro uvježbanu vojsku koju krasi hrabrost i moralne vrijednosti.²⁵⁵

Machiavelli pak zaključuje da su strateške, vojne i moralne vrijednosti koje posjeduje dobar vojskovođa velika prednost za svaku državu. Dalje, nastoji prikazati prednost vlastite vojske pred najamnicima i saveznicima.

5.4. Historije Firence

Historije Firence je historijsko djelo u osam knjiga u kojem Machiavelli detaljno opisuje historiju firentinske republike. „Moj naum bijaše, kad isprva nakanih pisati o stvarima što se zbije u puku firentinskom i izvan njega, početi svoje pripovijedanje od godine 1434. po kršćanskom vjerovanju, u koje doba obitelj Medici, zaslugom Cosima i njegova oca Giovannija, zadobi više vlasti nego ijedna druga u Firenci; jer mišljah da su gospodar Lionardo d' Arezzo i gospodar Poggio, dva ponajvrnija povjesničara, ispričali ponaosob sve stvari što su se od toga vremena unatrag zbile.“²⁵⁶ Iako je prvobitno planirao napisati djelo koje je trebalo obuhvatiti period do restauracije vladavine kuće Medici i do imenovanja Klementa VII za papu, od planiranog odustaje zbog ponovne uspostave republike 1527. godine. Počeo je pisati 1520. godine na zahtjev rukovodstva Firentinskog sveučilišta *Officiali dello Studio fiorentino* uz novčanu plaću od dvije stotine zlatnih fiorina.²⁵⁷ Po završetku djela, Machiavelli je 1525. godine poslao svoje djelo papi Klementu VII (Giulio Medici) zajedno sa prijedlogom za osnivanjem italijanske nacionalne milicije, koja bi se mogla suprostaviti stranim napadačima. Papa je ozbiljno shvatio zahtjev po pitanju osnivanja milicije pa je Machiavellija uputio Faenzu da Guicciardiniju, koji je upravljao Romanjom. Dakle, on historiju koristi kao model da bi mogao prikazati permanentni poligon u utrci za vlast i moć. Machiavelli zastupa humanistički koncept historiografije. To je stil pisanja ili pripovijedanja o velikim ličnostima, znamenitim događajima, o velikim bitkama, ratnim sukobima i sl. Ovo predstavlja raskid sa ranijom srednjovjekovnom epohom, a historija počinje dobivati dimenziju

²⁵⁵ Lozovina 1928, 84.

²⁵⁶ Machiavelli 1985f, 43.

²⁵⁷ Uz ovu, istovremeno je dobio ponudu za diplomatiju. Prva je došla od Fabrizija Colonnea, rimskog patricija i vojskovođe koji je ponudio Machiavelliju mjesto sekretara. Druga ponuda došla mu je iz Dubrovnika, koju mu prenosi u pismima Piero Soderini: ponuda Dubrovačke Republike za sekretara, što je predstavljalo dužnost koja se tradicionalno davala strancima, koji su bili neutralni u lokalnim dubrovačkim poslovima. Grubiša 2010a, 103.

prošlosti *historia rerum gestarum*.²⁵⁸²⁵⁹ Machiavelli je motiviran i iz praktičnih razloga prihvata da napiše historiju grada, u nadi da će ga Medici zaposliti u svoju službu. Upravo to je i razlog zašto odbija ponudu da bude sekretar i savjetnik Prospera Colonne i sekretar Dubrovačke Republike. On se nada da će dobiti neku službu kod Medicija kako se u povjerenju obraća Vettoriju. Prihvata i slijedi u svom pisanju Ciceronovu koncepciju historije kao *magistra vitae*. Dok su humanisti pisali o vanjskopolitičkim poduhvatima Firentinaca i raznim borbama između frakcija magnata i popolana, Machiavelli pristupa kritičkom opisivanju historije grada na podlozi političkog koncepta iz prethodnih djela. Koristi hronike, anale, historije koje su pisali Flavio Biondo, Giovanni Villani, Marchionn Stefanije, Pier Minerbetti itd.²⁶⁰

Prije nastanka *Historija* Machiavelli je napisao trilogiju *Vladalac, Rasprave i Umijeće ratovanja* koja je predstavljala osnovu njegovog političkog koncepta, pa je odlučio da četvrto djelo prirodno slijedi tok njegovog intelektualnog stvaralaštva. Njegova pokretačka misao za *Historije* je neprekidna politička borba klasa i socijalni sukobi, a Machiavelli je bio spreman za ovakav vid pisanja nakon velikog iskustva i sazrijevanja „terenske nastave“ i pravog momenta kada je to bilo moguće oblikovati u jedno historijsko djelo. Grubiša navodi za *Historije Firenze* da prikazuje historiju kao neprestanu borbu klasa, stranaka antagonističkih političkih grupacija koje su u neprestanoj bici za političku moć i uticaj.²⁶¹

U prvoj knjizi Machiavelli daje kratki pregled historije srednjovjekovne Italije, koji obuhvata period od pada Zapadnog Rimskog Carstva pa do početka XIV st. Izvor za prvu knjigu je Flavije Biondo i njegova srednjovjekovna historija. Druga knjiga govori o sukobima i stranačkim borbama srednjovjekovnih komuna, te sukobu gvelfa i gibelina. Za drugu knjigu Machiavelli se koristi djelima svojih prethodnika koji su pisali o temi koja njega zanima. U ovom slučaju to su bili firentinski humanisti Giovanni Villani²⁶² i njegovo djelo *Cronica* i Marchione di Coppo Stefani s djelom *Istoria Fiorentina*.²⁶³ U trećoj dolazi do izražaja autorova intuicija: ustanak *ciompa* za Machiavellija predstavlja prvu pobunu proleterijata u historiji novog doba. U četvrtoj knjizi iznosi argumente zašto se zalaže za ukidanje plaćenika i da li država od njih ima više štete

²⁵⁸ Junačka djela, junačke stvari. Gross 1996.

²⁵⁹ Vidi Gross 1996.

²⁶⁰ Machiavelli 1985f, 44.

²⁶¹ Grubiša 1983, 43

²⁶² Vidi Burrow 2010.

²⁶³ Machiavelli 1985f, 44.

ili koristi. Peta knjiga govori o određenim unutrašnjim promjenama, odnosno o cikličnim događajima u historiji, o tome zašto se države kolebaju između reda i nereda, na što Machiavelli daje odgovor na samom početku knjige: „Pokrajine znaju ponajčešće, u promjenama što ih doživljavaju, od reda stići do nereda, a zatim opet od nereda prijeći na red; jer, budući da priroda nije dopustila svjetovnim stvarima da se ustale, čim one dosegnu svoje krajnje savršenstvo, nemajući više kamo uzlaziti, treba da silaze; i slično, kad silaze i zbog nereda stignu do zadnje dubine, ne mogavši više silaziti, nužno treba da se penju; i tako se uvijek od dobra silazi do zla, i od zla se uzlazi do dobra.“²⁶⁴

Dalje, u nastavku pete knjige Machiavelli govori o prirodnom redu stvari koje su nužno potrebne za uspostavu i organizaciju državne dimenzije vlasti, da poslije rata nastaje mir u kojem cvjetaju znanje i filozofija, te to objašnjava sljedećim citatom: “Jer vrlina rađa spokoj, spokoj dokolicu, dokolica nered, nered propast; i slično se iz propasti rađa red, iz reda vrlina, iz nje slava i dobra sreća. Stoga su razboriti zamijetili kako književnost dolazi poslije oružja, i kako se u pokrajinama i gradovima prvo rađaju vojskovođe a poslije filozofi. Jer, pošto dobro i sređeno oružje rodi pobjede, a pobjede mir, ne može se jakost oružanih duhova poštenijom dokolicom iskvariti nego što je dokolica znanosti, niti može dokolica s većom i opasnijom prijevarom nego što je ta ući u dobro ustanovljene zgrade.“²⁶⁵

Šesta knjiga počinje usporedbom sa dotadašnjim ratovima koji predstavljaju sublimirani oblik borbe za ekonomsku moć, dok teret troškova rata uvijek pada na pleća onih najsiromašnijih slojeva. „Oduvijek bijaše svrha onima koji povedu rat obogatiti sebe a osiromašiti neprijatelja, i to je razumljivo; i ne traži se zbog drugoga razloga pobjeda, niti se zbog drugoga čega žele dobiti, nego da sam postaneš moćan a protivnik slab. U ratnim pobjedama se obogaćuju onaj knez i ona republika koji unište neprijatelje i domognu se plijena i otkupnina.“²⁶⁶ Ovdje Machiavelli iznosi stav o preraspodjeli bogatstva; onaj ko ima moć, ima i bogatstvo, a to su vladari i optimati, dok narod dobija vrlo malo. Glavna ideja jeste da se politika sile zasniva na autoritativnom uređenju države, pa bila ona monarhija ili republika. Vladar narodu daje određene ustupke samo dok mu je ovaj potreban za teritorijalnu ekspanziju.²⁶⁷

²⁶⁴ Machiavelli 1985f, 170.

²⁶⁵ Isto.

²⁶⁶ Isto, 200.

²⁶⁷ Molnar 2013, 20.

U sedmoj knjizi iznosi neki vid upozorenja protiv frakcija, što na neki način predstavlja uvod u osmu knjigu u kojoj donosi zavjeru Pazzijevih protiv Medicija 1478. godine. Dalje nastavlja govoriti o smrti Lorenza Veličantvenog 1492. godine i o kraju politike ravnoteže. Da ne bi udario na sujetu i osjećaje Klementa VII, Machiavelli u osmoj knjizi *Historija* prikazuje Lorenza u svijetlom kontekstu historije, vrlo oprezno na nekoliko mjesta naglašavajući njegovu okrutnost i umjerenost. Prevladava pozitivna ocjena, budući da je Lorenzo na polju vanjske politike osigurao politiku ravnoteže koja je Italiju sačuvala od kasnijih vanjskih napada.²⁶⁸ „Zbog svega toga mu se Italija divila. A ta je slava svakoga dana rasla zbog njegove razboritosti; jer u raspravi o nečemu bijaše govorljiv i oštrouman, u rješavanju mudar, u izvršenju brz i srčan. A tome se ne mogu pridodati poroci koji bi okaljali tolike njegove vrline, premda su ga zabavljali drski i zajedljivi ljudi, te dječje igre, više nego što bi takvu čovjeku priličilo; tako je mnogo puta viđen kako se upliće u rasonodu svojih sinova i kćeri. I kad se tako razmotre njegov nesputan i pohotan život i ozbiljnost, vidi se da su u njemu postojale dvije različite osobe, spojene gotovo nemogućom sponom.“²⁶⁹

Za Machiavellija politika ima i određeni zadatak da izgradi stabilno društvo, koje će biti sposobno i spremno adaptirati se u vremenkim tokovima. Machiavelli ne ispituje vjerodostojnost historijskih svjedočanstva već bira samo primjere iz historije koje oblikuje prema svojim potrebama koje podrazumijevaju politički momenat. Kompozicija njegova djela isključuje sistematsko pripovijedanje događaja; fokusira se na raspravljanje o oblicima vladavine, društvenim sukobima i likovima pojedinaca. Pred nama se otvara dramatična slika sukoba između zaraćenih strana, te nesretnih događaja koji su izazivali i donosili nevolje Firenci. Piše o značaju i funkciji onih koji su bili na vlasti, tirana i njihovim zloupotrebama i svega onoga što je komunalne ustanove odvelo u propast. Kako je bio običaj u humanističkim krugovima, Machiavelli ne odstupa od takvog načina pripovijedanja: o pojedincima donosi karakterne crte kojima usput pripisuje i izmišljene govore.

Machiavellii se već stoljećima toliko čita da njegova djela dobijaju širu lepezu kritičkih opaski. Od svih autora renesanse, on je najviše čitan, osporavan i kritikovan. Ta kritika kretala se iz krajnosti u krajnost. Tek sa dvadesetim stoljećem percepcija Machiavellija se promijenila te se

²⁶⁸ Burrow 2010, 312-313.

²⁶⁹ Machiavelli 1985f, 290.

on smatra osnivačem moderne političke nauke, no rasprave i diskusije o njemu i dalje su aktuelne. Machiavelli prema obliku i duhu svog djela spada u tipične humanističke historiografe, ali načinom na koji pristupa društvenim sukobima pobija humanističke koncepte.²⁷⁰

ZAKLJUČAK

Italija, odnosno Firenca, za vrijeme Machiavellija je bila centar kulturne obnove, središte okupljanja umjetnika, filozofa i humanista, te najorginaliniji i najmoderniji centar italijanskog odnosno evropskog duha. Pored poznatih filozofa, veliki doprinos Firenci i razvoju renesanse dali su svojim stvaralačkim radom i veliki umjetnici. Renesana je bila autentična kulturna revolucija u otkrivanju univerzalnih vrijednosti utemeljenih na bogatoj antičkoj baštini, grčkih i rimskih klasika sa individuom u centru univerzuma. Time je napravljen prvi korak prema raskidu sa srednjovjekovnim misticizmom i dogmatskim asketizmom.

Machiavelli je 1498. godine postao sekretar firentinske Republike i Vijeća Desetorice, organa države čije su se nadležnosti protezale na ministarstva unutarnjih i vanjskih poslova te rat. U ulozi sekretara obišao je mnoge evropske države, boravio je na dvorovima najznačajnijih i najuglednijih evropskih vladara. Također, imao je diplomatski kontakt i sa vladarima italijanskih država, uključujući susrete sa predstavnicima Papske države u Rimu. Na diplomatskim putovanjima, kako po Italiji, tako i širom Evrope, Machiavelli je upoznao sve strane politike i gorčinu nepravde. Nakon pada firentinske republike 1512. godine, eliminisan je iz javnih institucija, zatvoren, a potom i protjeran iz Firence. Povukao se daleko od javnog života i vrijeme posvetio pisanju djela, od kojih dva od četiri će biti objavljena tek nakon njegove smrti. Prvo je počeo pisati djelo *Vladalac*, knjigu koju je posvetio Lorenzu II Mediciju, a potom i druga svoja djela. Katolička crkva *Vladaoca* je odmah stavila na *Index librorum prohibitorum*. Među Machiavellijevim savremenikima knjiga nije izazvala veliko interesovanje. No, i pored pozitivne kritike Francesca Guichardinija, po štampanju rukopisa, trebaće proći dosta vremena, nakon Machiavellijeve smrti, kada će djelo postati predmetom velikog interesovanja na svjetskom nivou.

²⁷⁰ Gross 1996, 60-62.

Najveći kritičari Machiavellijevih djela pisali su o njemu bez da su prethodno pristupili sistematskom proučavanju njegovog opusa, ideja, života i perioda kojem je pripadao. Mnogi su Machiavelliju zamjerali da su mu djela puna groznih sintagmi i savjeta, bez da su osvijestili vrijeme i okolnosti u kojima je stvarao. Dakle, Machiavelli se sagledava u širem historijskom konceptu, sa širom slikom, koja seže dalje od firenstinskih gradskih zidina i događaja unutar politike svakodnevnice samog grada i same prijestolnice renesanse.

Machiavelli se zalagao za snažnog vladara koji bi mogao povesti Italiju ka ujedinjenju i protjerati strance. Papu je smatrao preprekom koja stoji na putu ostvarenja tog sna. Druga prepreka, koja je stajala na putu italijanskoj političkoj i teritorijalnoj integraciji, bila je vojska, o kojoj je Machiavelli na više mjesta u svojim radovima posebno pisao, navodeći koliko su plaćenici, najamnici pa čak i saveznici štetni i pogubni za one koji ih angažuju za vojne potrebe.

BIBLIOGRAFIJA

Knjige i zbornici:

- 1) Aristotel. 1988, *Politika*. Zagreb: Globus.
- 2) Baker, N. S., Maxson, B. J. 2020, *Florence in the Early Modern World: New Perspectives*. London and New York: Routledge.
- 3) Burckhardt, J. 1997, *Kultura renesanse u Italiji*. Zagreb: Prosvjeta.
- 4) Burrow, J. 2010, *Povijest povijesti, epovi, kronike, renesanse*. Zagreb: Algoritam.
- 5) Conneli, W. 2011. New light on Machiavelli's letter to Vettori, 10 December 1513. U: *Europa e Italia. Studi in onore di Giorgio Chittolini / Europe and Italy. Studies in honour of Giorgio Chittolini*. Firenze: Firenze University Press, 93-127.
- 6) Delimo, Ž. 2007, *Civilizacija renesanse*. Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- 7) Doroghy, Z. 1986, *Blago latinskoga jezika = (Thesaurus linguae latinae): citati, sentencije, poslovice, krilatice, uzrečice, varia, anacreontica, curiosa*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- 8) Durant, W. 2004, *Renesansa: istorija italijanske civilizacije 1304-1576*. Beograd: Vojnoizdavački zavod/Narodna knjiga.
- 9) Filipović, V. 1978, *Filozofija renesanse i odabrani tekstovi filozofa*. Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske.
- 10) Garin, E. 2005, *Čovek renesanse*. Beograd: Clio.
- 11) Gilbert, A., 1988, *The letters of Machiavelli*. University of Chicago Press.
- 12) Goldstein, I. Grgur, B. 2006, *Europa i sredozemlje u srednjem vijeku*. Zagreb: Novi Liber.
- 13) Gramši, A. 1979, *O državi*. Beograd: Radnička štampa.
- 14) Gross, M. 1996, *Suvremena historiografija: korijeni, postignuća, traganja*. Zagreb: Novi Liber.
- 15) Janson. H. W. 1970, *Istorija umjetnosti*. Beograd: Izdavački zavod „Jugoslavija“.
- 16) Johnson, P. 2008, *Renesansa: kratka povijest*. Zagreb: Alfa.
- 17) Kasirer, E. 1972, *Mit o državi*. Beograd: Nolit.

- 18) Lamus, L. 2016, *Machiavelli's Moral Theory: Moral Christianity versus Civic Virtue*. Duke University.
- 19) Lozovina, V. 1928, *Machiavelli i njegova politička nauka: o četiristotoj obljetnici državnikove smrti; (1527-1927)*. Zagreb, Matica Hrvatska.
- 20) Machiavelli, N. 1985a, Vladalac. U: Damir Grubiša (pri.), *Izabrano djelo*. Zagreb: Globus.
- 21) Machiavelli, N. 1985b, Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija. U: Damir Grubiša (pri.), *Izabrano djelo*. Zagreb: Globus.
- 22) Machiavelli, N. 1985f, Povijesti Firence. U: Damir Grubiša (pri.), *Izabrano djelo*. Zagreb: Globus.
- 23) Machiavelli, N. 1985d, Umijeće ratovanja. U: Damir Grubiša (pri.), *Izabrano djelo*. Zagreb: Globus.
- 24) Machiavelli, N. 2003, *Vladalac*. Novi Beograd: Knjiga.
- 25) Machiavelli, N. 1918, *Knez*. Zagreb: Komisionalna Naklada Hrvatskog Štamparskog Zavoda D. D.
- 26) Machiavelli, N. 1983, *Vladar/Mandragola*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- 27) Machiavelli, N. 2002, *Vladalac*. Beograd: Dereta.
- 28) Machiavelli, N. 2021, *Vladalac*. Beograd: Edicija Dunavski kej 8.
- 29) Maksimović, Lj.; Mihaljčić, R.; Šćepanović, I.; Miroslavljev, R. 1983, *Srednji vek i renesansa*. Beograd: Narodna knjiga: "Vuk Karadžić": Rad
- 30) Milivojević, A. R. 2020, *Novi prevodi kao sredstvo za aktuelizaciju izvornika*, doktorska disertacija. Beograd: Univerzitet u Beogradu (Filološki fakultet).
- 31) Murray P.; Murray, L. 1975, *Umetnost renesanse*. Beograd: „Jugoslavija“.
- 32) Najemy, J. M. 2006, *A History of Florence 1200-1575*. Oxford: Blackwell Publishing.
- 33) Machiavelli, N. 2009, *The Prince*. London: Penguin Classics.
- 34) Pantić, M. 1967, *Humanizam i renesansa*. Cetinje: Obod.
- 35) Peter, W. 1965, *Renesansa: eseji o umetnosti i pesništvu*. Beograd: Prosveta.
- 36) Pocock, J. G. A. 1975, *The Machiavellian moment*. Princeton University Press.
- 37) Procacci, G. 1996, *Povijest Talijana*. Zagreb: Barbat.
- 38) Sanctis, F. 1960, *Kritički eseji*. Beograd: Kultura.
- 39) Sanctis, F. 1955, *Povijest talijanske književnosti*. Zagreb: Matica Hrvatska.

- 40) Starčević, M.; Konstantinović, Z. 1980, *Renesansa*. Beograd: "Vuk Karadžić".
- 41) Stipčević A. 1985, *Povijest knjige*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- 42) Tit L. 1995, *Istorija Rima od osnivanja grada*. Beograd: Srpska književna zadruga.

Članci:

- 1) Banić-Pajnić, E., 1992, Problem "humanizma" humanizam, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 18 (1-2), Zagreb: Institut za filozofiju, 7-26.
- 2) Grubiša D. 2010a, Politički poredak renesanse Firence između demokratije i oligarhije, *Politička misao*, 47 (1), Zagreb: Fakultet političkih znanosti, 103-128.
- 3) Grubiša, D. 2010b, Četiri orijentacije u političkoj misli europske renesanse, *Politička misao*, 47 (2), Zagreb: Fakultet političkih znanosti, 7-36.
- 4) Grubiša, D. 2010c, Machiavellijevo poimanje prava: Kautele republikanskog zakonodavca, *Politička misao*, 47 (3), Zagreb: Fakultet političkih znanosti, 153-175.
- 5) Grubiša D. 1983, Machiavelli kao teoretičar građanske vladavine. Iz historije i teorije političke misli, *Politička misao*, 20 (4), Zagreb: Fakultet političkih znanosti, 96-109.
- 6) Grubiša, D. 2009, Oblici vlasti u renesansi: jedinstvenost dubrovačkog modela, *Politička misao*, 46 (4), Zagreb: Fakultet političkih znanosti, 165-182.
- 7) Krnić, G. 2000, Teorijske osnove humanizma u djelima dalmatinskih humanista, *Croatica*, 30 (49-50), Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 67-96.
- 8) Mamić I. 2022, Da li cilj opravdava sredstvo? Problem moralnosti i legitimiteta u Makijavelijevoj političkoj misli. *Srpska politička misao*, 2, Beograd: Institut za političke studije, 143-163.
- 9) Mokrović, Lj. 2001, Uzajamni utjecaj kršćanstva i umjetnosti na zjaedničkom povijesnom putovanju (II. dio). Od renesanse do 20. stoljeća, *Obnovljeni Život*, 56 (2), Zagreb: Filozofsko teološki institut Družbe Isusove, 139-161.
- 10) Molnar A. 2013, Makijavelijev državnorezonski republikanizam, *Političke perspektive*, 3 (3), Zagreb: Fakultet političkih znanosti, 7-27.
- 11) Pilipović, O.; Rančić, N.; Ahtik, M., 2009, Geography, Institutions and Economic Development: Political economy of Florence from the late 13th to late 15th century. *Ekonomski pregled*, 60 (5-6), Zagreb: Hrvatsko društvo ekonomista, 267-290.

- 12) Raspudić, N. 2016, Niccolo Machiavelli kao vodič: od Umijeća ratovanja do priručnika za menadžere, *Filozofska istraživanja*, 36 (4), Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 725–737.
- 13) Raspudić, N. 2020, Ljudska priroda kod Machiavellija: antropološki pesimizam kao podloga političkog „realizma“, *Filozofska istraživanja*, 40 (2), Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 283–295.
- 14) Ribić L. 2016. Četiri ogledala za vladara. Leo Strauss ili prva etida iz metodološke polifonije, *Političke perspektive*, 6 (1-2), Zagreb: Fakultet političkih znanosti, 7-34.
- 15) Sunajko G. 2013. Knjiga koja je zauvijek promijenila pojam politike: u povodu petsto godina Machiavellijeva Vladara, *Studia lexicographica*, 7 (1), Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 117–131.
- 16) Teofilović, T. 2013. Machiavellijevo shvatanje o kvarenju republikanskih institucija, *Pravne teme*, 1 (3), Novi Pazar: Internacionalni univerzitet u Novom Pazaru, 175-197.
- 17) Žagar D. 2020. Machiavelli: borbe potlačenih i podrivanje „režima normalnosti“, *Politička misao*, 57 (3), Zagreb: Fakultet političkih znanosti, 7-30.
- 18) Živanović, I. 2011. Platon, Makijaveli i makijavelizam, *Filozofija i društvo*, 3, Beograd: Institut za filozofiju i socijalnu teoriju, 45-67.

Enciklopedije:

- 1) *Opšta enciklopedija Larousse* (3), 1973. Beograd: "Vuk Karadžić;" Ljubljana: Mladinska knjiga; Zagreb: Mladost.
- 2) *Povijest 8, 2008. Humanizam i renesansa, doba otkrića.* Zagreb: Europapress holding.
- 3) *Povijest 7, 2007. Razvijeni srednji vijek.* Zagreb: Europaperess holding.
- 4) *Vojna enciklopedija 3, 1975,* Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- 5) *Vojna enciklopedija 10, 1975,* Beograd: Vojnoizdavački zavod.

Rječnici:

- 1) Marević, J. 2000. *Latinsko-hrvatski enciklopedijski rječnik.* Zagreb: Matica Hrvatska.

- 2) Anić, Š.; Klaić, N.; Domović, Ž. 2002. *Rječnik stranih riječi: tuđice, posuđenice, izrazi, kratice i fraze*. Zagreb: SANI-PLUS.

Internet:

<https://leksikon.muzej-marindrzic.eu/humanizam/>

<https://leksikon.muzej-marindrzic.eu/firenca/>

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=23920termini>

<https://leksikon.muzej-marindrzic.eu/makijavelizam/>

<https://hrcak.srce.hr/file/169048>

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=32747>